

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6373

9(73)

2-72

ԲԵՆԻՍՄԻՆ
ՖՐԱՆԿԻՆԻ
ԿԵԱՆՔ

ԳՐԾԻ ՖԵՐԳԻՆԵԱՆԳ ՇՄԻԳԹԻ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԵ

Փ. ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ

Ի ՎԱՅԱՐՇԱԳԵՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐՔԻՆ ԳՐԱԳՐԱՆԵՐԻ ԷԶՄԱՍՏԻՆ

Չ-ՅԻՆ-1871

(73)
3-72

Printed in Turkey

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖՐԱՆԿՎԻՆԻ

9(73)

ԿԵՍՆԻՑԸ

Ե-72

այ

20

ԳՈՐԾ ՖԵՐԻՒՆԱՆԴ ՇՄԻՊԹԻ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ

Փ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

"Որպէս Փիլիսոփայ՝ նա կարող էր նիւթօն, որպէս օրէնսդիր՝ Լիկուրգ զանալ, բայց իւրաքանչիւրէն գերազանց էր, քանզի երկուքի շնորհն ևս բարի գործելու կենսական փիլիսոփայութեան մէջ կրմիաւօրէր":

Գ. ՈՒՐԻ:

Ի ՎԱԳԱՐՇԱՊՈՍ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԻԶՄԻԱԾՆԻ

ՈՅԻՆ — 1871

Printed in Turkey

13116

24

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԱՅ-Գ.

ՎԵՂՍՓ. ԵՒ ՍՐԲԱՋՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

1430

39

Y

2004

Printed in Turkey

ՅԵՐՈՒՅԻՆ ԳՈՂԱՆՈՅ ԼՈՐԵՆՆԵՐՆԵՆ

ՆՈՒՐ ՈՐԳԻՆՈՒՄ ՍԻՐՈՅ

Ի Թուրքիայում

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԲԵՆԻՍՄԻՆ ՅՐԱՆԿՆԵՐԻ

ԿԵՐՆՔԸ.

Ա.

Ա Շ Ա Կ Ե Ր Տ Ը:

Հիստորիան Ամերիկան, ինչպէս յայտ-
նի է, առաջ Անգլիայի գաղթականու-
թիւնն էր, որն որ գաղթականներու բազ-
մանալէն ետքը Նոր Անգլիայ սկսաւ կո-
չուիլ:

Այն տեղ՝ Բօստօն անուն քաղաքի
փոքրիկ տպարանին մէջ՝ հետեւեալ անցքն
անցաւ 1721 թ: Տպարանի տէրը, որ
խմբագիր էր, ու նորա հետ քանի մը կըր-
թեալ մտորիկ հրատարակութեան հա-
մար եկած շարագրութիւնները քննելով

նստած էին սեղանի շուրջը: Նոցաձեռն
զատ տպարանի մէջ ներկայ էր նաև տասն
և վեց տարեկան գրաշար աշակերտ մը,
որ իրեն քաջ ծանօթ յօդուածի քննու-
թեան տակ ընկնելու բոպէին անհամբեր
սրտով կսպասէր: Արսենք անհամբեր, ըստ
որում լրագրի համար բան մը յօրինելու
փափագին ընդդիմանալ չիրնալով, նաևս
չարագրութիւն մը գրած էր թագուն, որ
այժմ խմբագրական արկղին մէջ կը գրա-
նուէր՝ առանց նորա անունը կրելու:

Արդը կը հասնի նորա յօդուածին և
խմբագիրներէն մին զայն բարձր ձայնով
կարդալ կօկտէ: Աշակերտի սիրտը կը թըն-
դայ: Պարոններէն ոչ ոք չի դուշակէր,
թէ ինչ կանցնի այդ միջոցին գրաշարական
սեղանին մօտ կանգնած պատանու սրտին
մէջ և թէ ինչպէս նորա երեսը կը դնգնի
ընթերցմունքէն յետոյ: Արդէն ստեպ տե-
սած էր նա, որ լրագրի համար որոշուած
թերթերէն շատերը կարգացուելէն ետքը
ուսու ու փուս մուսացութեան գեարը կը

ձշուէին, որն որ տպարանին մէջ հին արկ-
ղի մը պատկեր ունէր: Այժմ նորա ական-
ջին խօշիւն, շըշիւն կը հասնի, — ասես թէ
մահկանացու կտոր մը կաւելնայ արկղին
մէջ, և վայրկեան մը ետքը՝ պատանու Լ-
րեսքն ու ճակատը յանկարծ կը կարմրին:
Ի՞նչ. արդեօք ուղի՞ լսեց: Պարոններէն
մին կը գովէ շարադրութիւնը և շատ կը
գովէ, միւսը նորան կը ձայնակցի, երրորդը
նոցա կարծիքը կը հաստատէ: Արդեօք
ո՞ր է այս պատուական գործի հեղինակը,
կրտն նոքա մէկմէկու, և պատասխան
գտնելու համար՝ քաղաքի մէջ համբաւ
վայելող մարդոց անունները կը յիշեն:

Ա՛վ էր այս աշակերտը, որին այդպիսի
երջանիկ ուրախութիւն վիճակուած էր
այսօր: Բենիամին Գրանկին Ամերիկացին
էր, որ ետքը իրրև քաղաքացի, իրրև ու-
սումնական և տէրունական անձն հռչա-
կուելու էր աշխարհի մէջ:

Բայց ինչպէս կրցաւ տասնևվեց ամեայ
գրաշար մը այդպիսի փառաւոր յաղթա-

նակ տանել, կը հարցնեն ի հարկէ ընթերցողներէն շատերը: Ո՛հ, ընթերցողներն աւելի կը զարմանան, երբոր լսեն, որ Բենիամինի ձեռքով միւս զիշեր գրուած երկրորդ շարադրութիւնն ևս նոյն մրցանակը գրաւեց, որ քանքարաւոր անյայտն այնուհետեւ ևս շատ զովեստներ ստացաւ և թէ իսկական հեղինակէն այնու ամենայնիւ իբր թազստեան մէջ մնաց — համեստութեան վերին աստիճան մը — որին սակաւք միայն կհասնի՞ն:

Արդ ընթերցողն կուզենայ անշուշտ իմանալ, թէ ինչ էր այդ յաջողութեան պատճառը — արդեօք հանձնար, ուսումնական կրթութիւնն, թէ հմուտ դաստիարակութիւն: Այս հարցին պատասխանելու համար, պէտք է Բենիամինի մանկութիւն աչքէ անցնել:

Բենիամինի հայրը, Յողեաս Ֆրանկլին, կրօնական պատճառներով ստիպուած էր գաղթել Անգլիայէն Ամերիկայ ու հաստատուիլ Բօստօնի մէջ: Անգլիայ եղած

ժամանակը մետաքսագործութեան կը պարտապէր, բայց Ամերիկայ գալով ուրիշ գործի ձեռն արկանելու հարկ տեսաւ, որովհետեւ այդ արհեստը օգուտ չէր բերէր: Աորապէս շրջահայեաց, հանձարիղ, և աշխատասէր մարդուն նոր գործ մը գտնելը դժուար բան չէր. նա սկսաւ օճառ և մոմ շինել և ուրախութեամբ սրտի տեսաւ, որ այս նոր ձեռնարկութեամբ իր բազմութիւ ընտանեաց անհրաժեշտ կարիքը հոգալու միջոց կարող է շահել, թէև շատ համեստ միջոց:

Աորա տասնեւերեք զաւակներէն ամենափոքրը մեր Բենիամինն էր: Այս տեղ կուզեմ անցք մը յառաջ բերել նորա մանկութեան օրերէն:

Մին օր մը, երբ որ ևս եօթն տարեկան երեխայ էի, կը պատմէ նա, «բարեկամներս սեղրամ ընծայեցին ինձ: Այս ուզեցի իսկոյն շուկայ գնալ և խաղալիք մը գնել ինձ համար. բայց ճամբու վրայ յանկարծ զմայլեայ սրինդի մը հնչմունքէն,

որ մէկ ուրիշ երկխայ իր ձեռքին բռնած էր. և մօտենալով նորան բոլոր ստակա առաջարկեցի, խնդրելով որ սրինգը ինձ տայ: Այնուհետև զուարթ զուարթ տուն եկայ և բովանդակ տան մէջ սուլմունք բարձրացուցի յուրախութիւն իմ և ի ձանձրութիւն ամենեցուն: Արած իրկոտ սոքս իմանալով՝ քոյրերս ու եղբայրներս թափեցան վրաս և միաբերան յայսնեցին, որ չորս անգամ աւելի վճարած եմ, քան թէ սրինգին իրական արժէքը, և սկսան ծիծաղել յիմարութեանս վրայ: — Ուրիմն աւելի լաւ բաներ կարող էի գնել այս գրամովս, ասացի ես մտքիս մէջ, և բարկութենէս լացի, որովհետև աղգականներուս ծաղրը աւելի սիրտս կը հանէր, քանթէ սրինգը կուրախացներ: Այդ գէպքը մնայուն սպաւորութիւն ունեցաւ վրաս և վերջը շատ օգուտ բերաւ ինձ, քանզի ստէպ երբ որ դատարկ բան մը գնելու փորձութեան մէջ կընկնէի, զգուշանալով լքսէի ինքս ինձ. «Տե՛ս սրինգիդ շատ շատ»:

Մեր Բենիամինի գլխաւոր արժանաւորութիւնը այս էր, որ նա գիտէր օգուտ քաղել կեանքի փորձերէն և մէկ անգամ տօած դասին յարմար ապրելու հաստատ կամք ունէր:

Մէկ գրքի մէջ, որ Բենիամին վերջը իր որդու համար յօրինած էր, նա երախտագէտ սրտով ծնօգները կը յիշէ և նոցա կեանքն ու բարքը համոտօտ պատմելն ետքը կըսէ, թէ իր ունեցած ամենալաւ յատկութիւնքը նոցամէն ընդունած աւանդն ու ժառանգութիւնն էր:

«Հայրս, Յոզիաս Ֆրանկլին, կըսէ նա, միջահասակ, ամրակազմ ու սիրուն մարդ էր և ամենայն տեսակ գործերու մէջ կարգէ գուրս յաջողակութիւն ցոյց կուտար: Բաւականին լաւ նկարել գիտէր ու նաև մասամբ երամիշտ էր: Արբ որ օրուայ աշխատանքէն ետքը երեկոյեան ջութակի դաշնակցութեամբ իր քաղցրիկ ձայնով սաղմոս կամ ել գ մը կերգէր, մէք զմայլած կը լսէինք նորան: Արհեստներու մէջ

ևս հմուտ էր և պէտք եղած ժամանա-
նակին ամեն տեսակ գործիք բանեցնել
գիտէր: Բայց նորա յատկութիւններէն
ամենաթանկագինը՝ թէ հոսարակային և
թէ մասնաւոր կեանքի վերաբերեալ գոր-
ծերու մէջ ցոյց տուած մարդկային ա-
ռողջ միտքն ու հիմնաւոր դատողութիւնն
էր: Հասարակային գործերուն շատ չէր
մասնակցեր, որովհետև բազմութիւն զեր-
դաստանի նիւթական պէտքերը հոգալով,
ստիպուած էր անզոգար ընտանեկան
մասնաւոր բաներու վրայ հոգ տանելու.
սակայն և այնպէս միտքս էր որ շրջակայքի
նշանաւոր մարդիկը շուտ շուտ կուգային
նորա մօտ և քաղաքի կամ եկեղեցւոյ
հանգամանքներու վրայօք խորհուրդ կը
հարցնէին և նորա կարծիքներուն շատ
մեծ յարգանք կուտային: Մասնաւոր ան-
ձինք ևս հարկ կը համարէին երբեմն խոր-
հուրդ լսելու նորամէն իրենց գործերու
նկատմամբ և ստէպ դասաւոր կընտրէին
զնա իրենց վէճերու մէջ: Աս շատ կը սի-

րէր, որ իր սեզանի վրայ միշտ ընկերներ,
բանապէտ զբացիներ զանուէին և կաշ-
խառէր նոցա հետ իմաստուն զրոյց բա-
նալ շահուէտ խնդիրներու վրայ, որպէս
զի զաւակներն ևս բան ուսանէին ու հո-
գեպէս կըթուէին: Այդ կերպով մեք կը
սովորէինք նորամէն ամեն բանի մտադրու-
թիւն ընծայել և միայն զբայն սիրել
կեանքիս մէջ: Արբէք չէր խօսէր նա սե-
զանի վրայ դրուած կերակուրներու մա-
սին և բնաւ չէր ասէր, թէ արդեօք հա-
մով կամ վատ եփուած էին, արդեօք լաւ
համեմուած և կամ մէկ կերակուրը մի-
սէն նախադասելի էր, ուստի ես ևս սո-
վորեցայ ի մանկութենէ անտի միանգա-
մայն ուշադրութիւն չը դարձնելու այդ-
պիսի բաներուն և ինձ համար ամենը մին
էր, թէ ինչ տեսակ ուտելիք ունէի առ-
ջևս: Մինչև անգամ և այժմ այնպէս ան-
տարբեր եմ դէպի այդ, որ ճաշէն քանի
մը ժամ ետքը գժուարութեամբ միտք կը
բերեմ, թէ կերածս ինչ ու քանի տեսակ

էր: Այդ սովորութեան յատուկ զինը
իննցայ մանաւանդ ճամբորդութեան ժա-
մանակ. ես ուղևորած եմ զանազան մար-
դոց հետ, որք ինձմէն աւելի սրուած և
ուրեմն դժուար ամոքելի ճաշակ ունենա-
լով շատ անգամ վերին աստիճանի նե-
ղութիւնք կը քաշէին, մինչդեռ իմ քեֆս
լիովին իր տեղը կը մնար: Մայրս նմանա-
պէս կատարեալ առողջութիւն կը վայե-
լէր և զաւակները միշտ ինքը կը սննդէր:
Ասած չեմ երբէք, որ նա կամ հայրս որ
և իցէ հիւանդութեան վրայ դանգատէին
բայի նոյն հիւանդութենէն, որով եր-
կուքն ևս վախճանեցան:

Անդուցեալ ծնողներու զերեզմանը
Բենիամին զարդարեց մարմարեայ քարով
և տապանագիր մը փորել տուաւ, որոյ
վերջին խօսքերն էին.

«Այրս պարկեշտ և իմաստուն էր

«Մայրս էր համեստ և առաքինի»:

Բենիամինի ծնողները երևի վաղ ար-
դէն նկատած էին նորա առանձին հոգե-

կան ընդունակութիւնքը, որովհետև մինչ-
դեռ նորա մլուս եղբայրները սովորաբար
հասարակ ժողովրդական վարժարան կը
արուէին ու վերջը արուեստի կը յանձ-
նուէին, նա իր ութ տարեկան հասակին
արդէն Բօստօնի Աթիւնական դպրոցը
ուղարկուած էր: Աոցա փափագն էր իրենց
որդին օր մը եկեղեցւոյ ամբիոնի վրայ տես-
նել, այսինքն քահանայ պատրաստել:
Թէև Բենիամին լաւ կուսանէր, բայց հայ-
րը իր դիտաւորութիւնը ծանր կշռելէն
ետքը տեսաւ, որ զայն իրագործելու հա-
մար նիւթական միջոց ունենալու չէ: Այդ
պատճառով ժողովրդական վարժատուն
տարաւ զնա, սակայն մանուկը և այն տեղ
երկար չմնայ և տասնամեայ հասակին ար-
դէն իբրև աշակերտ իր հօր ձեռքի տակ
արհեստի մասու: Բայց հօր արհեստը մի-
անգամայն չըսիրեց և ուզեց նաւաստի
դառնալ իր բան ուսանելու փափագը դէթ
մասամբ հաղեցնելու համար: Ծովը, որոյ
եզերքին լոյս տեսած, որոյ հասանքը բիւր

անդամ ձեռքերով ձեղքած էր, որոյ ա-
լիքներու վրայ թեթե մակոյկով արդէն
ստեպ որսուած էր, չափէ գուբս կը սի-
րէր և ի սրտէ կը տենչար հեռաւոր տար-
աշխարհ մղուիլ և տանուիլ նորա կոհակ-
ներու վրայ: Բայց այդ փափազին հայր,
վճռողապէս ընդդիմացաւ: Արդին նաւաս-
տիներու ընկերութեան յանձնելը նորա
կարծիքով միևնոյն էր, թէ իսպառ վայ-
րենացնել զնա: Սակայն ստիպմամբ ևս
որոշեալ գործի հարկադրել չէր ուզեր և
կերկնչէր, որ եթէ Բենիամին իր բերմունք-
ներուն յարմար գործ չը գտնէ գուցէ եղ-
բօր օրինակին կը հետեւէ, որ նաւով թա-
քուն ուրիշ երկիր մը փախած էր: Աւստի
գիտութեամբ կը տանէր զնա հիւանդու,
տակառազործներու, պղնձագործներու և
ուրիշ արհեստաւորներու մօտ, որպէս զի
իր համար որոշեալ պարապմունք ընտրէ:
Այդ թափառմունքը թէև հօր գիտած
նպատակին չը հասուցին, սակայն և այն-
պէս շատ օգտաւէտ եղան Բենիամինի հ:

մար: ,,Մ. յղպիսով ևս այնքան արհեստ-
ներու հմտացայ, կը պատմէ նա, որ ետքը
ինձ հարկաւոր եղած գործիքներն ու մե-
քենաները ինքս իմ ձեռքով պատրաստել
կարող էի, առանց ուրիշի օգնութեան,, :

Մինչև այժմ Բենիամինի հայրն որդու-
յօժարութիւններէն մին անտես թողած
էր: Բենիամին վաղուց անտի շատ ջերմ
սէր ունէր զրբեր կարգալու: Ըօր գրատան
մէջ եղած մատենաները արդէն ծայրէ ի
ծայր կարդացած էր և մանաւանդ երկու-
գիւրք նորա սիրտը միանգամայն գրաւած
էին. այս գրքերէն մինն էր Մաթերի շա-
րադրութիւնը ըստ անուամբ՝ "Բարի
գործելու միջոցներ" և միւսն էր Պու-
թարքոսի "Կենսադրութիւնը երևելի ան-
ձանց", որ նա եռանդազին ոգևորու-
թեամբ ու յափշտակութեամբ հետզհե-
տէ կը կարգար ու չէր յազնար: Տեսնե-
լով այդ ընթերցասիրութիւնը և այն, որ
Բենիամին իր գուժարած մանր ստակով
միշտ զանազան գրքեր կառնէր, հայրը

1430
39

վերջապէս վերահասու եղաւ, թէ ինչ կոչման աւելի հակամիտ էր որդին և թէ ինչ ճամբայ պէտք էր ընտրել նորա համար: Այդ ընտրութիւնը թեթեւցնելու ոչ սակաւ օժանդակեց և այս հանգամանքս, որ Բենիամինի աւագ եղբայրը Անգլիայէն վերադառնալով նոյն իսկ միջոցին տպարան մը հիմնած էր Բօստօնի մէջ: Այնուհետեւ նա ասաց ինք իրեն. որովհետեւ Բենիամինդ այդպիսի բաղձանք ունի գրքերու համար, թող որ նա գրաշար դառնայ և իր բանասիրական եռանդը յագեցնէ. ուսումնական վարժարանները փակ մնացին նորա առջև, ով գիտէ, զուցէ և առանց վարժարանի—միայն գրքեր կարդալով ու իր բնատուր քանքարովը օր մը քիտնական կը դառնայ:

Հօր առաջարկութիւնը գրաշարութիւն ուսանելու Բենիամին իսկոյն ընդունեց, տակայն քիչ մը տրամեցաւ, որ եղբօր տպարանի մէջ պէտք է աշակերտէր, և հիմք ունէր տրամելու.

Այդ եղբայրը, ջեմս անուն, անգութ ու յասկոտ մարդ մ'էր. այդ ապացուցանելու համար բաւական է ասել, որ նա Բենիամինի ընդունակութեան վրայ հօր հետ բանակցելու ժամանակ ինք փարոսայ պայման դրաւ եղբօր համար և կանոնաւոր պայմանագիր պահանջեց նորամէն: Այնուամենայնիւ Բենիամին հնազանդեց հօր կամքին և յանձն առաւ ծանր պայմանը:

Այդ միջոցին նա տասնեւերեք տարեկան հասակի մէջ էր:

Բենիամին ի սրտէ հաւանեց գրաշարական արուեստը և իր ճարտարութեամբ ու մեղուի աշխատասիրութեամբ շուտով շատ օգտաւէտ հանդիսացաւ եղբօրը: Բայց սա զգովելին ու բարին ճանաչելու ընդունակութիւն չունէր, այլ աչք մը թերութիւնք գիտելու, և լեզու մը և երբեմն այս ձեռք մը, ներելի սխալները ամենակոպիտ եղանակով պատժելու: Եթէ Բենիամին հաստատուն կամքի տէր չլինէր, շարաթ մ'անգամ չէր մնար եղբօր ձեռքի

տակ. քայց համբերելով մնաց, որովհետև
իր բանասիրական ծարարը յազնգնելու
աղբիւր մը գտած էր տպարանի մէջ

Նա բարեկամացաւ գրազնայաւ պատաս-
կինքնու հետ, որք ընտիր ընտիր գրքեր կու-
տային նորան, և Քննիամին ամբողջ երեկո-
ներ, երբեմն և զիշերներ բարակ մտնալու ջե-
նատած իր սիրան և հոգին պատուական
գիրք մը կարդալով կը կազդուրէր և հե-
ղինակի հմուտ առաջնորդութեամբ մին-
չև առաւօտ մտաց աշխարհները թափա-
ռելով շատ անգամ ողջոյն կուտար ար-
ւընջեան լուսոյն Նորա կարօտապին տն-
չանքն աւտախի լըման կը հասներ, սա կը
նաւեր ոգեկան կենաց Ովկիանոսի վրայ և
"արշալուսի արփուոյն մէջ իւր կուրծքը
կը լուանար": Այդ կերպով վայելած
գրաւորութեան մէջ նա ժամանակ չէր
գտներ իր արտաքին վիճակի դառնութեան
վրայ երկար մտածելու: Վմանն զնման սի-
րէն Սառմէոս Սգամս անուն կրթուած
փոճառական մը, որ ստէպ տպարան կու-

գար, պատանու շնորհալի աչքերէն ու
բարեհամբոյր կերպարանքէն, — որ այն-
պէս հասկանալի ու քնքոյշ խօսել գիտէր
— գրաւուած, ի բոլոր սրտէ սիրեց զնա
և թոյլ տուաւ որ օգուտ քաղէ իր հա-
րուստ գրատունէն:

Սակայն կարդալը, կարդալն ու կարդա-
լը ու մանաւանդ անկարգ և առանց մար-
սելու կարդալը շատ երիտասարդներու ար-
դէն մեծ մեծաններ բերած է: Սրովհետև
մեր Քննիամինը կենդանի առաջնորդ մը
չունէր, ուստի պարտաւոր էր ինք իրեն
օգնել: "Իմ բնակած քաղաքիս մէջ այլ
ևս մէկ գրասէր երիտասարդ կար Յով-
հաննէս Քոլլինս անուամբ, որ մտերիմ
բարեկամ էր: Նա և ես ստէպ վիճարա-
նութիւններ կրէինք պէսպէս խնդիրնե-
րու վրայ և շատ մեծ ուրախութիւն կըզ-
գայինք բանականութեան մէջ: Ի դէպ
ուզեմ նկատել, որ այդ տեսակ վիճասի-
րութիւնը զիւրաւ շատ վատ սովորու-
թիւն կը դառնայ ու ստէպ զղուելի կանէ

զայն մարդը, որն որ իր կարծիքը միայն
 ապերասան հակաճառութեամբ պնդելու
 կը ճգնի: — Օր մը կանանց դաստիարա-
 կութեան վրայ վեճ բացուեցաւ մեր մէջ.
 Խնդիրն այս էր, թէ արդեօք պէ՞տք էր կա-
 նանց կրթութիւն տալ և թէ արդեօք
 գիտութիւն սովորելու ընդունակ են: Քոլ-
 լինս կը հիշքէր այդ և կըսէր, թէ խնդիրը
 նոցա ընդունակութենէն շատ բարձր է.
 Իսկ ես միանգամայն հակառակը կը պնդէի,
 թերևս միմիայն պայքարելու ակտիֆակով:
 Քոլլինս ի բնէ ինձմէն աւելի ճարտասան
 էր. խօսքերը ջրի պէս կը թափէին նորա
 շրթուներէն և ես շատ անգամ կը կարծէի,
 որ ինձ յաղթողն աւելի նորա լեզուանիու-
 թիւնն էր, քան թէ փաստերու զօրութիւ-
 նը: Մեք բաժանուեցանք առանց միարանե-
 լու յիշեալ կէտի վրայ. ուստի ես մտքերս
 թղթի վրայ անցուցի և օրինակը մաքուր
 արտագրելով նորան ուղարկեցի: «Կա պա-
 տասխանեց, և ես կրկնեցի: Երբէն շատ
 նախակներ գրած էինք մէկ մէկու, երբ որ

հայրս օր մը թղթերուս վրայ ընկաւ և կար-
 դաց: Խնդրի վերաբերմամբ բան չասեց ինձ,
 այլ ոճս ուղղեց և յայտնեց, որ ես թէև
 գրաշարական պարագմուներին շնորհիւ
 ուղղագրութեան ու կէտագրութեան մէջ
 դիմագրաւէս դերազանց եմ, սակայն լեզուի
 գեղեցկութեան և պարզութեան նկատ-
 մամբ շատ ստոր, և այդ օրինակով մեկնեց
 ու հաստատեց: «Նորա նկատողութեանց
 ճշմարտութիւնը ես ինքս պարզ տեսայ և
 այնուհետև լեզուիս վրայ աւելի ուշադիր
 լինելով, ինքս ինձ խօսք տուի ի բոլոր զօ-
 րութենէ հոգ տանելու որ ոճս բարւոքի»:

Թերութիւնը ճանաչելէն ու զայն ուղ-
 դելու հաստատ վճիռ մը սահմանելէն ետ-
 քը, Ի-ենիամին սկսաւ նպատակին հաս-
 նելու պատշաճ եղանակ մ'որոնել և զը-
 տաւ: "Եյդ միջոցին, կըսէ նա, "Սպեկ-
 տատոր" օրագրի մէկ հատորը ձեռքս ըն-
 կաւ և ես զայն քանի մ'անգամ զմայլը
 մամբ կարդալով՝ ոճը այնքան սիրեցի,
 որ նորան նմանել կամեցայ: Եյս դիտ-

մամբ քանի մը յօդուածներ ընտրեցի մեջէն և ամէն մէկի պարունակութիւնը համառօտիւ գծագրեցի: Ատքը՝ առանց զրի վրայ նայելու աշխատեցայ յարմար բառեր գործ ածելով յօդուածներուն իրենց նախկին ձևը տալ և իւրաքանչիւր միտք այնպէս բացատրել, ինչպէս որ բնագրի մէջ էր: Այսուհետեւ Ապեկոստոսըս բնագրին հետ համեմատեցի, գրած սխալներս ըստ կարելոյն սրբագրեցի. բայց տեսայ ընդ նմին, որ շատ բառեր չզիտէի և զանոնք պէտք եղած ժամանակին իսկոյն ի կիր առնելու յաջողակութիւն չունէի: Ինձ կըթուէր, որ այդ պակասութենէն ևս զերծ կը մնայի, եթէ ոտանաւոր գրելու սովորութիւնս շարունակած լինէի. կըթուէր, որ ոտերու և յանգերու համար, որ հաւապար մտքի, բայց տարբեր երկարութեան ու հնչման բառեր միշտ ի պատրաստի ունենալու հարկաւորութեամբ շատ հոմանուններ սովորած և նոցա աւրագ կիրառութեան մէջ արդէն բաւական

նին մարզուած կրչինէի: Այսպէս մտածելով՝ Ապեկոստոսի վէպերէն մէկ քանիտը ոտանաւորի դարձուցի և ապա՝ զանոնք քիչ մը մոռնալէն ետքը վերստին յարձակ ոճ փոխարկեցի, աշխատելով որ մտքերուս կարգն ու դարձուածներուս կերպը ըստ կարելոյն բնագրին մօտենայ: Այլըջապէս շարաթմներ անցնելէն ետքը դրուածներս նորէն համեմատեցի բնագրին հետ ու թէև վերստին շատ վրիպակներ գտայ, բայց և այնպէս քանի մը մտքը պարզաներու մէջ արած յաջողակ քայլերէս քաջալերիչ իրաւունք ստացայ յուսայլու, որ թերևս ժամանակով մնայրենի լեզուիս աւելի կրնտեխանամ և աւելի մաքուր և հարթ ոճ կունենամ, և այդ քիչ բան չէր պատուասիրութեանս համար:

Այդ ոտահիւսական փորձերու լուրն օր մը խստասիրտ եղբայրն լսեց և ապապրեց Բենիամինին, որ երկու հատ ոտանաւոր յօրինէ: Բենիամին յօրինեց և առաջին ոտանաւորի մէջ, որոյ անունը՝ Ատ-

ւարեկութիւն" էր, Ա որթեղակ նաւապետի ու նորա զստեր ծովակուր լինելն ողբաց, իսկ երկրորդին մէջ Թիկ անունն չար աւազակի բռնուլը սարսափելի կերպով նկարագրեց: Այնուհետև այս քերթուածներն ոչ թէ միայն ինքն իր ձեռքով տպեց, այլ և փողոցները թափառելով փաճառելու ստիպուեցաւ: Առաջին ոտանուորը մեծ հաւանութիւն գտնելով հեղինակի եզրօր քսակին համար անօրուտ չըմնաց: "Այդ քերթուածները", կրտէ Գրանկլին, "թշուառական բաներ էին. բայց այն ժամանակ զնոսա ուղիղ քննելու հնար չունէի և անակնկալ յաջողութենէս գրեթէ կուրանալու վտանգի մէջ էի: Իմ բաղդէս հայրս օգնութեան հասաւ և ոտանուորներու քստմնելի թերութիւնքն աչքիս առջև դնելով՝ ողորմելի բանաստեղծ գառնալու վեճակէն զիս ազատեց": — Այլ թէ բանաստեղծութիւն, այլ գործնական իմաստութեան ասպարէզի վրայ շարժելու կոշուած էր նա յաշ-

խարհ, և պէտքէ գոհ լինել, որ իր հօր ազդու բացատրութեամբ ոտանուոր գրելուն առ միշտ մեկուսի դրաւ:

Իր տասնուվեց ամեայ հասակին Բենիւամին զիրք մը գնեց, որն սր սրամիտ կերպով կապացուցանէր, թէ մարդուս կանոնաւոր սնունդը բուսեղէն պիտի լինի: Էնդինակի փաստերէն համոզուելով պատանին սկսաւ մտածել — "եթէ մարդուս բոլոր չար ակտները կենդանիներ սպանելու և ուտելու բարբարոսական սովորութենէն կը ծագին, ուրեմն պէտք է իսպառ հրաժարուիլ այդ սովորութենէն": Զեման իր գործաւորները դրացու մը քով կը կերակրէր: Այդ Բենիւամին խնդրեց, որ հարեանին վճարուելիք գումարի կէսն իրեն յանձնէ ու թոյլ տայ որ ուտելիքն ինքը հոգայ: Զեման համաձայնեց: "Այս պայմանս, կրտէ Գրանկլին, նոր միջոց մը տուաւ ինձ զրքեր գնելու ու նաև ուրիշ կողմէն շահաւէտ եղաւ: Արբոր եղբայրս միւս մարդոց հետ կէս օրին տպարանէն կը հեռա-

նոր, եւ իսկոյն վերոյիշեալ գրքի խրատը միտքս կրբերէի և կտոր մը հաց և պտուղ, լորիայի թան և կամ ուրիշ այս անասկ բան մ'ուտելով ու վերջապէս վրայէն բաժակ մը ջուր ըմպելով ճաշ կրկայելիս: Այդ կանէի շատ անգամ ոտքի վրայ կանգնած ու ձախ ձեռքս զիբք բռնած": Թէև վերոյիշեալ մատնանի դասերը միանգամայն սխալ էին, սակայն և այնպէս մեր պատանին երկար ժամանակ հաւատարիմ մնաց նորա տուած խորհրդին և վնաս չը կրեց, ընդ հակառակն՝ իր խօսքերուն նայելով, այդ զգաստ ժուժկալութեան արգասիքն այս եղաւ, որ միտքը պարզուեցաւ և ըմբանդութիւնն արագացաւ:

Օր մը Բենիամին զարհուրելով տեսաւ, որ թուարանութեան մէջ շատ տկար է: Կորա դպրոցական կրթութիւնը, որն որ ինչ էս զիտենք միայն երկու տարի անեւած ու տասնամեայ հասակին աւարտած էր, գրեթէ ամենեկին օգուտ բերած չէր նորան այդ գիտութեան նկատմամբ: Աւստի պակա-

սը լրացնելու համար նա մէկ թուարանական հրահանգ զնեց և զայն ինք իրեն զատալով սովորեցնէն ետքը, Սեյլերի դասագրքի օգնութեամբ երկրաչափութիւն նառւսանել սկսաւ: Այդ իսկ ժամանակ նա կարդաց և Վօլի շարադրութիւնը «Յագագս մարդկային մտաց», և «Մտածելու արուեստը», Փորթ—Ուոյալի, կտեսնենք, որ իր ոգևոր սննդեան համար միշտ հաւրուստ սեզան ունէր:—Իր ոճին բարուրման վերայ ևս հսկելու չէր մոռնար և պրկ նպատակով անգլիերէն քերականութիւն մը գնած էր, որն որ վերջարանին մէջ ըստ եղանակին Սոկրատեսի յորինեալ վեճարանութեան հնարք մ'ունէր: Արովհետև հրահանգը Քսենոփոնի «Յիշատակարանք Սոկրատեսի», կոչուած շարադրութեան վերայ հիմնուած էր, ուստի Պրանկին իսկոյն այդ զիբքն ևս ձեռք բերաւ և զայն կարդալով միանգամայն յափշտակուեցաւ, ինչպէս որ ինքը կը վկայէ: Յիշեալ գործին մէջ յատաջ բերուած եղանակը (մե-

թօղը) հակառակորդին բացարձակ դիմադրելու խորհուրդ չէր տար, այլ կրտսեր, թէ պէտք է զնա այն տեղը հասցնել շարունակ հարցմունքներով, որ վերջապէս ստիպուի ինքը զինքը ժխտելու ու հերքելու: «Բանի մը տարի հետեւեցի այդ մեթօդին», կրտսէ Պրանկլին, սակայն ինքը մեկուսի դրի և համեստութեամբ խօսելու սովորութիւն արի: Մտքերս արտայայտելու ժամանակ այնուհետեւ չէի գործածեր, անարտայայտ անընդունալիք և այլ այս տեսակ բառեր, որք կրնային ցոյց տալ, իբր թէ կանխակալ մտքի մը վրայ խստութեամբ յամառել կուզեմ, և սոցա փոխարէն կրտսէի — ըստ ինչ, կարծեօք, երբեք ինչ այս և այս այս ինչ հիմամբ այսպէս լինելու է, կամ պէտք է լինի, եթէ որ չեմ սխալեր: Ինձ կըթուի, որ այս սովորութիւնս շատ անգամ օգուտ կը բերէր ինձ, երբ որ միտքս ուրիշներուն պարզելու և կամ իմ կարծեօք շահաւէտ խնդիր մ'առաջարկելու հանգամանք կուներայի: Եւ արդ՝ քանզի ամենայն տեսակ

խօսակցութեանց զլխաւոր նպատակը՝ բան ուսուցանել ու սովորել, զուարճանք ու յորդորանք է, վասնորոյ ցանկալի է ի սրտեմ, որ զգաստ ու բարեմիտ մարդիկ ուրիշներուն նպատաւոր հանդիսանալու կարողութիւնին ի զուր չը նուազեցնեն յանդուգն ու կամակոր ոճերով ու ձևերով, որք գրեթէ միշտ տհաճութիւն կը յարուցանեն և հակաձառութեան առիթ լինելով՝ զմեզ այն նպատակներէն կը հեռացնեն, առ որս դիմելու համար մեզ շնորհուած է խօսելու ձիրքը: Եթէ Պրանկլին վերոյիշեալ գրքերն ուսումնասիրած չօրինէր, թերևս երբէք չէր հասներ այդ իմաստուն մտքին:

Եւստիկ ընթերցողս այնքան նիւթ ունի, որ գրքոյկիս սկիզբը դրուած հարցից ինքը պատասխանել կարող է: Մեք տեսանք տասնուվեց տարեկան զբաշարի յաղթանակը, որ թերևս ամբողջ պատմութեան մէջ իր նմանը չունի. լսեցինք, թէ ինչ գովեստներ առևին զհանական անձինք

խաբարդական արկղին մէջ զրուած շարա-
դրութիւններուն, մինն սասոց՝ Բօսսոնի
այս ինչ երևելին անոնց հեղինակը, միւսն
ուրիշ գուշակութիւն բրաւ : Ի՞նչ էր ու-
րեմն այս յաղթանակի պատճառը : Եր-
դեօք հանձնը : — Երբ բաւական չէ : Բա-
նի քանի մանկունք են աշխարհիս վը-
բայ, որք Բենիամինէն աւելի հոգեկան շը-
նորհք ընդունած են ի վերուստ, բայց և
այնպէս արդիւնք մը չեն բերած : — Երդեօք
կանոնաւոր կրթութիւն : — Տեսանք, որ
փորձարանի զուրը մանուկի համար տաս
և վեց հասակին արդէն փակուեցաւ առ
միշտ : — Երդեօք ընտանեկան փրկարար ազ-
դեցութիւն : — Բարերազգարար այդ կող-
մէն նորան բան չէր պակսէր. բայց մի՞թէ
քիչ օրինակներ կան, որ ամենալաւ ընտա-
նեաց օրհնութիւնն անդամ ունայն կրմնայ
գաւաթներու համար : — Եթէ Բենիամինին
մկ բան պակասած լինէր, նա ևս այս ան-
դունդի մէջ կրմնար, ուր որ հազար ու
հազար թշուառական մարդիկ անաւնական

կեանք կրվարեն, և այդ մէկ բանն էր «դո՛ւ
հօտ կարողելու» խեան դիւելու — աղնի — երանդ
և քարէ կամ :

Երիտասարդ ընթերցող. նայիր Բե-
նիամինի վրայ և չափիր նորանով կամ-
քիդ ուղղութիւնն ու զօրութիւնը : Ես-
տուծոյ արքայութիւն միայն նա կրվայելէ,
ով որ մաքուր և հզօր կամք ունի :

«Վամքս է, որ զմեզ մեծ կրնէ և կամ
նստաոյ : »

Բ.

ԹՈՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Երբ մ պէտք է, որ Ֆրանկլինի մտլո-
րութեանց վրայ ևս հաշիւ տանք. թէ և
ի բոլոր սրտէ զնա սիրելով կը ցանկայինք
անտես թողնել զանոնք, բայց ճշմարտու-
թիւնն աւելի կը սիրենք, որին որ ամենքս
հեռեւելու պարտաւոր ենք : Բացի այդ-
մանէ մեզ կը թուի, որ անխոհեմ վար-
ուած կը լինէինք, եթէ Ֆրանկլինի պէս

անձնաւորութիւնը մը միայն մի կողմէն դիտելու ուզենայինք: Այս ազնիւ մարդս ճշմարտութեան լուսէն երկիւղ չունի, ուստի վստահ ենք, որ չքննարկելով իր քանի մը թերութիւններուն, նա միշտ կիմանայ գրաւել հոգով իրեն համատիպ անձանց ուշադրութիւնը և բարի զգացմունք յարուցանել սոցա սրտի մէջ:

Կսկսենք հաշիւն տանց դանդաղելու և գիտենք, որ դժուար չէ լինիլ, քանզի Ֆրանկլին իր խոստովանութեամբ ևս մարդիկներուն շահ մը մատուցանելու համար՝ սխալներն ինքն իր ձեռքով արդէն պարզ գրած է:

Ահրը պատմուած կերպիւ լրագրի համար գրելն առ ժամանակ շարունակելէն ետքը Ֆրանկլին վերջապէս յայտնեց եղբորը, թէ ով էր անձանօթ հեղինակը: Այս իմանալով Գեմն թէև փոխեց իր կոպիտ վարմունքը, սակայն կարճ միջոցէն յետոյ վերստին սկսաւ առաջուայ պէս բռնօրէն չարչարել զնա, այնպէս որ Բե-

նիամին շատ անգամ հօր առջև գանգատելու ստիպուեցաւ և վերջապէս իր ձրնշողական վիճակին աւելի երկար չամբերել չըկրնալով՝ վճռեց որպէս և իցէ ազատուելու եղբօր ձեռքէն: Բայց ինչպէս. պայմանադրի տակ ստորագրուողը միթէ ինքը չէր:

Այդ միջոցին լրագրի յօդուածներէն մին կառավարութեան տհաճութիւնը յարուց. Գեմն Ֆրանկլին՝ իրրև տնօրէն խմբագիր դատաստանի կանչուեցաւ և մէկ ամիս բանտ նստելու և լրագիրը դադրեցնելու պատիժ ստացաւ: Այս վերջին վճիռըս զանց առնել ուզելով եղբայրները որոշեցին, որ լրագիրն այնուհետև նոր անուամբ լոյս տեսնէ և Բենիամին խմբագիր դառնայ: Սակայն այս տեսակ որոշում մ'ի լըուսն ածելու համար նախ պէտք էր, որ Բենիամին Ֆրանկլին գործաւոր աշակերտի անունը դատաստանի գիտութեամբ վերջնէր իր վրայէն և եղբայրը յօժարութիւն տար ջնջելու մեզ յայտնի պայման-

ներքո: Զեմն կատարեց այդ, բայց այնու-
ամենայնիւ հին պայմանադրի շահէն զըզու-
ուել չուզելով՝ յորդորեց իր եղբայրը որ
նոյն տեսակ ուրիշ նոր թուղթ մը ստո-
բագրէ, և խոստացաւ թաքուն պահել
գայն: Խոհեմութիւնը կը պահանջէր, որ
գէթ այսպիսի հանգամանքներու մէջ ա-
ւագ եղբայրն աւելի սիրով կամ հեզու-
թեամբ վարուէր Բենիամինի հետ: Բայց
ոչ. բանտէն դուրս ելածին պէս, նա վե-
րստին նորոգեց անիրաւ հարստահարու-
թիւնը և վերջապէս բանն այն տեղ հա-
սաւ, որ Բենիամին՝ կրբոր Զեմն օր մ՝
ամենաչնչին պատճառով գազանի պէս
զայրացած զնա պատժել կուզէր, տպա-
րանը միանգամայն թողաւ ու հաստատ
վճռեց երբէք այն տեղ չվերադառնալ,
ինչ և պատահէր: Թէեւ նոր ստորագրած
պայմանագիրը որոշ բարոյական պարտք
մը կը դնէր նորա վրայ, սակայն իսպառ-
անտես թողաւ այս կէտը և միայն այս
հանգամանքիս պայմանեց, որ եղբայրը

կարող չէ դատաստանի զիմել և նորամէն
օրէնքով բան պահանջել, եթէ ինքը նախ
և յառաջ պատիժ կրելու չուզենայ: Իրաւ
է, բայց արի տես, որ Զեմն՝ ծնողներու
ոչ հոգսին և ոչ վշտին նայելով՝ իսկոյն
հնար գտաւ նորան վնասելու և այս ըրաւ,
որ Բենիամին Բոստօնի տպարաններէն
ոչ մինի մէջ գործ ստանալ չըկրցաւ:
,,Եթէ այդպէս է, ուրեմն թողնենք Բոս-
տօնը,, ըսաւ դառնութեամբ սրտաբեկ պա-
տանին և ունեցած դրամը գումարելէն ետ-
քը՝ առանց ծնողներու զիտութեան ու կա-
մաց՝ որոշեց նաւով Նիւ-Յօրկ գնալ, ուր
որ նա աշխատանք մը գտնելու կը յուսար:

Այս ճամբորդութեան մասին հետևեալը
կը պատմէ նա ,,Օղի հանդար-
տութեան պատճառով օր մը նաւը կանգ
առաւ և նաւաստիքը սկսան ձուկն որսալ:
Այս դեռ հաւատարիմ էի շնչաւոր և կամ
անշունչ էակ չուտելու ուխտիս և հետե-
ւաբար ձուկ բռնելը՝ առանց պատճառի
գործուած սպանութիւն կը համարէի.

քանզի խեղճուկ կենդանին անզոր էր ում
և իցէ զբկանք կամ մնաս հասցնելու:
Բայց պէտք է խոստովանիմ, որ առաջ
չափազանց խակ սիրող էի և երբ ամանի
միջէն իր պատուական հոտը դէպի ինձ
բուրող տապկուած ձուկ մը տեսնէի՝ ա-
խորժակս և ուխտս սաստիկ կը թշնամա-
նային: Այսուամենայնիւ չէի ուտեր:
Բայց օր մը կտրած ձուկի վրայ նայելով
տեսայ, որ փորին մէջ փոքրիկ ձուկ մ՝ ու-
նէր: «Այ անիրաւ, ըսի ես այն ժամա-
նակ, — եթէ դու ուրիշ ձուկ կուտես, ու-
րեմն ինչո՞ւ մեք ևս քեզ չուտենք»: Այդ-
պէս Գրանկլին կը հաշտուի մեղէն կերս-
կուրներու հետ և կըսէ ինք իրեն. «Տես,
թէ ի՞նչ ձեռնտու է Բանաւոր կենդանի լի-
նելը, որն որ ամեն բանի համար հաւանա-
կան պատճառ մը բերել գիտէ:

«Աս կը հասնի յաջողութեամբ իր երկ-
րէն երեք հարիւր անգլիական մղոն հե-
ռու տրուած Աիւ - Եօրկ քաղաքին, սա-
կայն չի կրնար գործ ստանալ հոն բնա-

կող միակ տպագրին մտա: Բայց սա խոր-
հուրդ կուտայ, որ Ֆիլադելֆիայ նաւէ,
յուսով որ իր որդին — որ նոյնպէս տպա-
բանի տէր էր այն տեղ — թերևս կարող
լինի պարապմունք մը գտնել նորա հա-
մար: Շոտլանդի մամբու վրայ սաստիկ անձ-
բեի ու վտանգաւոր ալեկոծութեան են-
թարկուելէն ետքը՝ Բենիամին կուգայ Ֆի-
լադելֆիայ: Այսպէս կը նկարագրէ իր առ-
ջի անգամ հոն մտնելը: «Աս եկայ գոր-
ծավարի հարաւով, իսկ նոր շորերս վերջը
գայու էին նաւով: Այս գործաւորի հա-
գուստս աղտոտ էր և ջերբերս հին շապիկ-
ներով ու գուլբաներով լիքն էին: Ամ-
բողջ քաղաքին մէջ ոչ մի հոգի չէի ծանշ-
նար և բնաւ չէի գիտեր, թէ ուր տեղ օ-
թեան պիտի գտնեմ: Երկած նաւակիս
վրայ լոյս է լոյս՝ առանց քնանալու ու-
բան մ՝ ուտելու օգնած էի նաւաստիներ-
բուն, ետքը բաւականին երկար ճամբայ
ուտքով անցած էի և այժմ վերջապէս շա-
փէ դուրս քաղց և յոգնութիւն կըզգայի:

Բոլոր առ ձեռն զումարս մէկ հոլլանդական թախեր ու մէկ շիլլենգ էր: Ելլլենդները տուի նաւապետին, նա չէր ուզեր ճամբու ստակ առնել ինձմէն, ըստ որում թիակելու օգնած էի. բայց ես խնդրեցի և նա վերջապէս ընդունեց: Արբեմն մարդս քիչ ստակով աւելի առատաձեռն է քան թէ շատով, վասն զի այդ կերպով իր չքաւորութիւնը թաքցնել կուզէ: — Աչքերս մտադրութեամբ յաջ և յահեակ դարձնելով՝ մտայ փողոց մը, ուր որ տղայ մը տեսայ ձեռքին մէկ հաց բռնած: Հարցուցի, թէ որ տեղ գներ է զայն և շիտակ գնացի նորա ցոյց տուած փուռը: Աւզեցած բլիթս չկար այն տեղ. ուստի երեք փենսանօց սպիտակ հաց մը խնդրեցի, բայց այս գնի ևս հաց չկար: Ա երջապէս պահանջեցի, որ ինչ տեսակ հաց և լինի տան ինձ երեք փենսի և երեք հատ ահագին նկանակներ ստացայ: Այս էժանութեան վրայ զարմանալով և զրպաններուս մէջ արձակ տեղ չունենալով՝ նկանակներէն մին մէկ

թեխս տակ, միւսը միւս թեխս տակ դրի և երրորդն ուտելով գնացի իմ ճամբաս և կրկին եկայ նաւակը ջուր խմելու համար: Հացերէն մին ուտելէս ու վրայէն ջուր ըմպելէս ետքը լիովին հագեցայ և միւս երկու նկանակներս կտոջ մ՝ ու նորա որդուն տուի, որք նաւակով եկած էին մեզ հետ և աւելի հեռու պիտի նաւէին: Այսպէս ոյժ առնելէն վերջը նորէն վերադարձայ փողոց, որն որ այժմ լիքն էր վայելուչ հազուած մարդիկներով, որք ամենքը միւսնոյն ճամբան կրնթանային: Մտայ բազմութեան մէջ ու նորա ճամբան բռնելով՝ եկայ վերջապէս Աուաքերներու ժողովարանը, որն որ հրապարակի վրայ էր: Այս տեղ ես ևս ուրիշներու պէս տեղ մը բռնեցի ինձ համար և բաւական ժամանակ չորս կողմն նայելէս ետքը, տեսնելով որ ոչ ոք ինձ բան չի ասեր և կամ ասել չի ուզեր, յոգնութենէս ու ձանձրութենէս այնպէս առողջ ու քաղցր քնոյ մէջ ընկայ, որ ժողովի վերջանալն անգամ չէի լսեր, եթէ

բարեսիրտ ոմն զես հուշիկ չը զարթնեցներ: Աւրեմն կուարքերն երու տաճարն էր այն տունը, ուր որ ես առաջին անգամ ոտք կսխեցի ու ննջեցի Քիլադելֆիայի մէջ: ։

Տպարանի տէրը, որին որ Քրանկլին ուղարկուած էր, ինքը չը կրցաւ պործ տալ նորան, այլ բարեկամցուց զնա իր ընկեր Քայմերի հետ և սա վերջապէս պարապմունք գտաւ նորա համար, թէև սակաւ ուժով: Այս միջոցին Քենիամինի սրնգուկն ու գոյքը եկան և նա մաքուր շորեր հագնելու զուարճութիւնը կրկին ստանալով՝ մտաւ մարդոց մէջ և բարեկամացաւ քանի մը գրասէր երիտասարդներու հետ, որոց ընկերութեան մէջ բաւականին քաղցրը ժամեր կանցուցանէր: Այն իսկ միջոցին ծանօթացաւ նաև պարկեշտ ու նորահասակ օրիորդի մը հետ, որոյ անունը Քիշ էր, և նորա աջը խնդրելու փափագ զգաց իր սրտին մէջ: Առաջուայ պէս չափաւոր ու շատ աշխատասէր կեանք վարելով՝ փոքր ժամանակէն ետքը քանի մը

կտոր ոսկու տէր դարձաւ և երբէք նեղութիւն կամ վեշտ չը քաշեց օտարութեան մէջ: Յաւալի է միայն, որ այդ միջոցին հօր տունը չէր յիշէր և լուր մ'անգամ չէր յայտնէր ծնօղներուն: Հանդամանքներու բերմամբ նորա ազգականներէն մին՝ Սորերթ շում, որ առևտրական նաւի մը տէր էր, իմացաւ որ Քենիամին Քիլադելֆիայ է և նամակի միջնորդութեամբ ծնօղներու և եղբօր դէմ արած անիրաւութիւնը նորա միտքը բերելով՝ խնդրեց որ տուն վերադառնայ: Քրանկլին իսկոյն մտերմաբար պատասխանեց ազգականին ափսոսալով, որ չի կրնար խնդիրն կատարել և ապա ընդարձակօրէն պատմեց, ինչ որ պատահած էր իր ու եղբօր մէջ: Ազգականն ընդունեց Քենիամինի գրութիւնը՝ Նիւ-Քասթլ՝ նոյն իսկ ըոպէին, երբ որ Սիր Սիլիամ Քայթ անուն գաւառապետի հետ միասին նստած էր: Ինչև նամակի միտքը բացասական էր, բայց ձեռն ու փաստաբանութեան կողմանէ տարագա-

գործ մը լինելով՝ անչափ ուրախացի տպա-
ւորութիւն արաւ Հորի վրայ, որ սա իս-
կոյն ցոյց տուաւ զայն զաւառապետին, որն
որ նոյնպէս զմայլած մնաց նամակէն:
Բենիամինի 18 տարեկան լինելն իմանա-
լով՝ զաւառապետն աւելի զարմացաւ նո-
րա քանքարի վրայ և յայտնեց, թէ պէտք
է անշուշտ օգնութիւն մը հասցնել այս-
պիսի ընդունակ պատանւոյն և առաց, թէ
ի սրտէ յօժար իր աջակցութեամբ տպա-
րան մը հիմնել տալ նորան և օգնել, ինչ-
քան որ կարելի լինի:

Ըստ անցքի վրայ Բենիամին բնաւ տե-
ղեկութիւն չունէր, վասն զի Հովմ վերջը
յայտնեց նորան, ինչ որ մեք վերը պատ-
մեցինք. սակայն անոր հետեանքը իսկոյն
զգալու էր: Ըտկից քանի մ՝ օր զկնի, այն
ինչ Բենիամին և Վայմեր պատուհանի
մօտ աշխատելու վրայ էին՝ յանկարծ տե-
սան, որ զաւառապետն ու Քրենչ անուն
մեծաւորը փառաւոր զգեստ հագած փո-
ղոցէն անցնելով՝ շտակ իրենց տպարա-

նին կոտենան: Վայմեր կարծելով թէ
այս այցելութիւնը զինքը տեսնել կուզեն ու
թերեւս ապսպրելու բան մ՝ ունեն, իսկոյն
աճապարեց և աստիճաններէն վայր վաղե-
լով՝ բաց արաւ տան դուռը հիւրերու
առջև: Պաւառապետը Ֆրանկլինի մասին
հարցուց, նորագործարանը մտաւ, քաղց-
րութեամբ հետը զբուցեց և վերջապէս
հրաւիրեց, որ բաժակ մը զինի ըմպելու
գայ իր հետ: Ասեմաշուք պարոնի զեջո-
ղութեան ու մեղմութեան վրայ ապշած՝
Ֆրանկլին նոր շորեր հագաւ, և փոքրիկ
ընկերութիւնը զնաց գնետուն: Հոն մա-
ղէյոս զինու բաժակն առջևը դրած՝ զա-
ւառապետը խորհուրդ տուաւ Ֆրանկլի-
նին, որ տպարան մը հիմնէ իր բնական քա-
ղաքին մէջ, խոստանալով ամբողջ զա-
ւառի տպագրելի բաներն այժմէն իսկ իրեն
կապահովացնէ: Երբոր Ֆրանկլին յայտ-
նեց, որ տպարանի հիմնարկութեան հա-
մար պէտք եղած միջոցներն իր հօրէն
ստանալու յոյս չունի, նա մանաւանդ որ

դադարնի փախստոնն նորա սրտին վերք ու
 զիշտ պատճառած էր, գաւառապետը քա-
 ջալերեց զնա և ասաց, որ ինքիր ձեռքով
 յորդորական նամակ մը կը գրէ հօրը և
 ձեռնարկութեան անտարակուսելի օգուտ-
 ները պարզ ցոյց կտայ նորան:

Այս խօսակցութենէն ետքը Ֆրանկլին
 ձամբայ ընկաւ դէպի տուն: Հայրը սրտի
 մտօք ընդունեց զնա, սակայն յօժարու-
 թիւն չը տուաւ վերոյիշեալ գործին և իր
 ուրախութիւնն ու շնորհակալութիւնը
 յայտնելով գաւառապետին որդուն ցոյց
 տուած բարեկամութեան համար, զրեց,
 թէ իբրև մեծ ընտանեաց հայր անզօր է
 տպարանի շինութեանը կարևոր եղած
 գումարը մէկ որդուն յանձնել, նա մա-
 նաւանդ որ սա դեռ տասնեութ տարեկան
 և ուրեմն տակաւին անփորձ պատանի մը
 էր:

Ֆրանկլին չէր ուզէր եղբօր այցելութիւն
 մը չարած հայրենիքը թողնել: Եւ այդ
 պատճառով ես զնացի տպարան. կրսէնա.

այժմ աւելի վայելուչ հագուած էի, բան
 թէ առաջ երբոր նորա մօտ էի, վրաս ժա-
 մացոյց մը կախուած էր և քսակիս մէջ
 դրեթէ հինգ ստերլինգի չափ ազնիւ դրամ
 կար: Եղբայրս շատ քաղաքավարի չընդու-
 նեց զիս և ոտքէս ցզուտ վրաս նայելէն
 ետքը իր գործը հանդարտ շարունակեց:
 Պործաւորները մօտեցան ինձ և սկսան
 հարցնել, թէ ո՞ր էի և ի՞նչ երկիրներ տե-
 սած էի: Պատասխանելով նոցա հարցե-
 ղուն, չափէ դուրս զովեստներ կարդացի
 Պիլադերֆիայի վրայ, պատմեցի, թէ ի՞նչ
 էլ ջանիկ կեանք կը վարեն այն տեղի մար-
 դիկն և յայտնեցի որ կրկին հօն վերա-
 դառնալու եմ: Աշխատաւորներէն մին կա-
 մեցաւ իմանալ թէ ի՞նչ տեսակ էին հօնի
 դրամները: Այս լսելով իսկոյն մէկ բուռն
 արծաթ հանեցի զբպանէս և ցոյց տուի,
 նոցա համար այդ չըտեսնուած բան էր,
 որովհետև Բոստոնի մէջ սովորական դրա-
 մը թղթի էր: Այնուհետև զանց չափի
 ժամացոյցս և սյերեան հանելու, բոյց

տեսնելով որ եղբայրս դառն ու զժգոհ
լինելէ չէր դադարեր, զործավարներուն
մէկ ստերլինգ ընծայեցի և իսկոյն դուրս
ելայ տպարանէն: Աղբայրս շատ բարկա-
ցած էր այցելութեանս վրայ, և երբ մայրս
հաշտութեան վրայ խօսելով մեզ վերա-
տին միաբանել կը ցանկար, պատասխանեց
թէ ես այն աստիճանի վերաւորած եմ
զնա զործաւորներու առջև, որ չի կրնար
երբէք զայն մոռնալ ու հետս հաշտուիլ.
սակայն կը սխալէր այդ կտորիս մէջ”:

Տան բարեկամները կուզէին փոխել հօր
միտքը, բայց նոցա ջանքը ի զուր կորաւ:
Ծերունին կրէր, թէ յիմարութիւն է
պատանու մը ձեռքով այնպիսի մեծ ձեռ-
նարկութիւն սկսելը. “Թող այլ ևս երեք
տարի զարգանայ և այնուհետև արդէն զայ
հետս խօսելու զործի մասին” — կրէր նա:
Սակայն և այնպէս ուրախ էր, որ Ռենիամին
գեղեցիկ հասակ առած էր և զաւառապե-
տի նման կարող մարգու բարեկամութիւ-
նը կը վայելէր: “Շարունակիր, որդեակ,

աշխատասիրութիւնդ, ասաց նա վերջին
անգամ. այդպիսով քանի մը ժամանա-
կէն ետքը դուցէ ինքդ առանց ուրիշ օգ-
նութեան կարող կը լինիս տպարան մը
հիմնելու”:

Աւ այդպէս Ֆրանկլին իր յուզարկա-
ւորութեան նպատակին չը հասած՝ վերա-
դարձաւ դէպի յետ. բայց տրտում չէր,
ըստ որում այս անգամ ծնօղական օրհ-
նութեամբ կը հեռանար հայրենի տունէն:
Ղամբու վրայ նորա նաւակը կանդ տուաւ.
Նիւ-Փոռթ և Ֆրանկլին այցելութեան
զնաց եղբայրներէն մինին, որ հոն կապրէր
և շատ զգուանօք ընդունուեցաւ նորա
տան մէջ: Այդ եղբօր ընկերը - Վերոն ա-
նուն պարոն մը բարեկամացաւ Ֆրանկլի-
նի հետ և նորա Ֆիլադելֆիայ զնայն ի-
մանալով, մուրհակ մը յանձնեց նորան
և խնդրեց, որ անոր զօրութեամբ Ֆիլա-
դելֆիայի մէջ իրեն վճարելէք 36 ֆունդ
ստերլինգ պարտքը ստանայ և դրամը մօտը
պահէ, մինչև որ լուր չստանայ զայն Նիւ-

Փոռթ ուղարկելու: Բենիամին սրտի մտօք
յանձն առաւ կատարել բարեկամի խնդի-
րը:

Աիւ - Գօրքի մէջ սա հանդիպեցաւ
Վոլլինսին, որոյ հետ ինչպէս որ ընթեր-
ցողն կը յիշէ, առաջ նա շատ կը վիճէր և
որ այն ժամանակ գիտութեամբ ու յա-
ջողակութեամբ նորամէն բարի էր: Վոլ-
լինս կողմէր այնպէս Յիլադելֆիայ գալ,
այն տեղ իր բաղդը փորձելու, և միացաւ
Յրանկլինին, որ մինչև այժմ դեռ ջերմ
սիրտ պահած էր մանկութեան ընկերի
համար: Ղամբու վրայ իմանալով, որ
Վոլլինս միանգամայն դրամ չունէր ու
միայն ընկերի վրայ ապաւինելով յուրի ե-
լած էր, Յրանկլին իսկոյն օգնութիւն ա-
ռաջարկեց նորան, սակայն վատն այս էր,
որ ընկերին տրուելէք ստակն այն գումա-
րէն հանելու էր, որոյ վրայ միայն Աւե-
րոնը կարող էր իշխանութիւն բանեցնել:
Մէկ բան չը հանեց Յրանկլին ընկերին
վրայ. լբրև առևարական գործակաւար

այլ և այլ ճամբորդութիւններ անելով՝
Վոլլինս համեմատաբար կարճ միջոցին
արդէն լամիչքի սովորած էր: Յիլադելֆիայի
մէջ նա չկրցաւ գործ գտնել, թերևս այս
պատճառով որ կարմրած երեսն ու շունչը
արդէն առջևէ մասնողարար կիմացնէին
նորա ինչ տեսակ մարդ լինելը, և այդպէս
օրէ ցօր և շաբաթէ ի շաբաթ Յրանկլինի
քսակէն կապրէր և ընկերի բարի կամքը
չարագործելով նորամէն մեծ ու փոքր գու-
մարներ առնելէ չէր դադարեր: Եյդպէս
Աւերոնի ստակէն հանուած գումարի թի-
ւը քանի գնայ կը շատնար և վարաննալ
Յրանկլին չէր զիտեր, թէ ինչ պէտք է
անէ, եթէ որ յանկարծ ստակն իրմէն պա-
հանջելու լինին:

Յիլադելֆիայ հասնելէն ետքը Յրանկ-
լին յայտնեց գաւառապետին, ինչ որ լած
էր հօրէն: Արովհետև նա չի ցանկար Ձեզ
օգնել, զէհ: ուրեմն ես կօգնեմ Ձեզ՝
ըսաւ գաւառապետը: Եյդ շատ լաւ խօս-
քեր էին, սակայն դժբախտաբար գաւա-

ուպետն այն տեսակ մարդոց կարգէն էր, որք բարեսրտութեամբ թէև շատ բան կը խոստանան, բայց բնաւ չեն մտածեր, թէ արդեօք զանոնք կարող են իրաւ կատարել: "Ես Չեզ ստակ կուտամ, նոյնպէս և նա մականեր" — ասաց նա Ֆրանկլինին, գնացէք Անգլիայ և բերէք այն տեղէն ինչ որ պիտք է տպարանի համար: Գնելու բաները մասամբ նազրտ ստակով կառնէք և մասամբ նամականերուս զօրութեամբ — վերեսիայ և մնացեալ պարտքը հետզհետէ կը վճարենք":

Յուզի ընկնելէն առաջ Բենիամին ուզեց ամուսնանալ չքնաղ Քիզ օրիորդի հետ. սակայն մայրը այս ամուսնութեան նկատմամբ հօր հետ ձայնակցելով ըսաւ, թէ ասանկութեամբ տարեկան մարդ մը տակաւին գրեթէ մանուկ է և որոշեց, որ պսակը յետաձգուի գոնեա մինչև Բենիամինի վերադառնալն ու տպարանի հիմնուելը: Բենիամին հնազանդեց պիտելի մօր կամքին և Քիզ օրիորդի հետ — ինչպէս որ

ինքը կը վկայէ — քաղցր խոստմունքներ անելէն ետքը ճամբայ ընկաւ դէպի Անդոն:

Գաւառապետի ինչ տեսակ մարդ լինելը Ֆրանկլին նախ և առաջ Անդօնի մէջ իմացաւ. նորան նամականեր տրուած էին, դրամը ետքը պիտի գար դաւառապետի խոստմամբ: Բայց դրամը չեկաւ, իսկ նամակաները միանգամայն օգուտ չը բերին: Աւ այդպէս Բենիամին ապրանք գնելու տեղ ստիպուեցաւ այժմ գործ որոնել, որպէս զի օրուայ հացի կարօտ չմնայ: Նա գնաց Փայմերի տպարանը, որ Անդօնի մէջ նշանաւորներէն մինն էր, և ընդունուեցաւ այն տեղ: Երկար ժամանակ Փայմերի մօտ աշխատելէն ետքը, աւելի լաւ պաշտօն գտաւ Պալմօի տպարանին մէջ ուր որ դրեթէ յիսունի չափ գործաւորներ կը բանէին: Բոլոր այս գործաւորները սաստիկ արբեցող էին: Արը նոքա տեսան, որ Ֆրանկլին միայն ջուր կըմպէ՝ վրան ծաղօտանելով "Մերիկային ջրամարգ" մականունն առին նորան և բնաւ չէին կարծէր,

որ նորա ջղերուն մէջ ևս կարող է զօրութիւն զանուիլ: Այս պատճառով նորա սաստիկ զարմացան, երբոր տեսան, որ Պրանկլին իւրաքանչիւր ձեռքի մէջ մէկ մէկ ձև բռնած աստիճանի վրայ կը բարձրանար, այն ինչ նորա երկու ձեռքի կարօտ էին միայն մէկ ձև վերցնելու համար: "Մամուլի գործակիցն, կըսէ Պրանկլին, ամեն օր մէկ բաժակ դարեջուր կըմպէր նախաճաշիկն առաջ, մէկ բաժակ նախաճաշիկի և ճաշի մէջ տեղը, մէկը ճաշին, դարձեալ մէկն երեկոյեան վեց ժամին և վերջապէս այլ ևս մէկը ընթրիքին: Այս սովորութիւնը զգուելի թուեցաւ ինձ. իսկ նա կը վկայէր, թէ այդ բոլոր դարեջուրը նորան անշուշտ հարկաւոր է աշխատելու ոյժը չը կորցնելու համար: Աշխատեցայ բացատրել նորան, թէ դարեջուրի տուած ֆիզիքական զօրութիւնը յառաջ կուգայ միայն դարբի ամուր մասերէն, որք ջուրի մէջ լուծուելով՝ դարեջուր կը գոյացնեն, և թէ մէկ փենիանոց հացի մէջ աւելի շատ

ալիւր կայ և որ ուրեմն եթէ նա այս հացըն ուտէ ու վրայէն բաժակ մը ջուր ըմպէ, աւելի զօրութիւն կըստանայ, քան թէ մէկ սափոր դարեջուրէն: Սակայն եզրափակութեանս չընայելով՝ գործաւորն իր սովորութիւնը կը շարունակէր և ամեն շաբթ օր չորս կամ հինգ շիլլինգ կը վառէր միայն փորթերի համար: "Նորա պէս կապրէին և միւս թշուառականները, որք մինչև ի մահ աղքատութեան և կարօտութեան մէջ կը մնային":

Յարատև աշխատասիրութեամբ ու մանաւանդ զբաշարութեան մէջ ցոյց տուած գերազանց յաջողակութեամբ Պրանկլին տպարանատիրոջ սէրն այնպէս զբաւեց, որ սա բոլոր շտապողական գործերը—որք և սովորաբար աւելի թանկ կը վարձատրուէին—նրան յանձնեց: Ինչպէս որ յառաջ Վոլլինս, նոյնպէս և այժմ Ռալֆ անուն մարդ մը ձանձրոյթ կուտար նրան: Վերադարձնելու վրայ իսպառ փոյթ չը քաշելով և հետզհետէ ստակ կառնէր

Ֆրանկլինէն և պարտքի թիւը արդէն 27
Ֆունթի հասուցած էր: Օր մը Ռալֆ հե-
ռացաւ Անդոնէն ուրիշ տեղ պաշտօն
որոնելու համար. նորա ամուսինը տունը
մնաց և Ֆրանկլին աւելի խնամ կը քաշէր
վրան, քան թէ անկու պատշաճ էր: Տուն
վերադառնալով Ռալֆ սկսաւ հայհոյել
Ֆրանկլինի դէմ և յայանեց, թէ շնորհա-
կարութենէ ազատ կը համարէ իր անձը—
այսինքն թէ պարտքը չի վճարեր: Այդ
վճար վրայ նա հաստատ մնաց և Ֆրանկ-
լին գրեթէ ոչ մէկ փենի յետ չըստացաւ:

Բայց ի՞նչ դրութեան մէջ էին նորա
յարաբերութիւնքն Քիզ օրիորդի հետ:
Այս օրիորդը նորա վերադարձին ի գուր
սպասելէն ետքը, տեսնելով որ նա մէկ
տարիէն աւել բնաւ նամակ չի գրեր, կար-
ծեց թէ Ֆրանկլին զնա արդէն մոռցեր ու
մերժեր է: Այդ միջոցին մէկ ուրիշ մարդ
խնդրեց նորա աջը և Քիզ՝ մօր յորդո-
րանքին լսելով յօժարութիւն տուաւ և
ամուսնացաւ մարդու հետ:

Ֆրանկլին արդէն համարեա մէկ տարի
ու կէս է որ Անդոն էր և իր արհեստի
մէջ բաւականին մեծ յառաջադիմութիւն
արած էր: Արեւոյեան ազատ ժամերը այ-
ժըմ ևս ընտիր զըքերու ընթերցանութեան
կը նուիրէր և կամ ժրածա՛ւ. երիտասարդ-
ներու ընկերութեան մէջ կանցուցանէր:
Օր մը նա բարեկամացաւ Վինհամ վա-
ճառականի հետ և սա համակրութիւն
զգալով դէպի Ֆրանկլին, խնդրեց որ գոր-
ծավարի պաշտօն ընդունէ իր մօտ: Վին-
համ ազնիւ ու բանիմաց վաճառական էր
և կուզէր հարուստ ապրանք տանել Պի-
լադելֆիայ. բացի լաւ ոռճկէն որ նա որո-
շած էր Ֆրանկլինի համար, նա խոստա-
ցաւ նոյնպէս որ քանի մը ժամանակէն յե-
տոյ ինքնակախ առուտուր սկսելու կօզնէ
նորան: Այդ գործի վրայ ունեցած բարի
յոյսերէն ու վերջապէս հայրենեաց անձ-
կալի կարօտէն զրգուելով, Ֆրանկլին
յանձն առաւ Վինհամի առաջարկութիւ-
նը և աւաջուայ պաշտօնի հրաժեշտ տա-

լով՝ սկսաւ այլ և այլ ապրանք գնել իր նոր տիրոջ հետ:

Բայց ուրիշ տեսակ հրաժեշտ մ՝ ևս առած էր նա այդ միջոցին: Իր անցեալ արարմունքները դիտելու ժամանակ քանի զնայ աւելի պարզ կը տեսնէր, որ խրդճի հաւանութիւն չէր կարող շնորհել իր ամեն մէկ արարմունքին, նոյնպէս և ծանօթ երիտասարդաց վրայ մտածելու ժամանակ, մինչդեռ ոմանց սկզբունքներուն յարգանք տալու հարկ կը համարէր, միևնեքունք նորա զգուանքը կը յարուցանէին և անարգ կը թուէին աչքին: Նա որոշեց այնուհետև արդարութեան և հաւատարմութեան ծամբան ընթանալ, և մեք դեռ առիթ կուեննանք տեսնելու, որ նա իբրև ազնիւ մարդ, որ նա իրաւ հաւատարիմ մնաց այս ուխտին: Աւ այսպէս՝ մոլորութեանց ժամանակն անցաւ ու գնաց:

ՂԵՐԱԹԵՒՈՒՄՆ

Գեղեցիկ և իմաստուն կերպով քննութեան կենթարկէ Միգիւէթ Պրանկլինի մտաւոր զբաղմունքը այդ միջոցին: «Տիեզերքը—կըսէ նա—օրէնքներու ներդաշնակութիւն է: Ակսեալ աստղերէն, որք միլիծնաւոր տարիներէ ի վեր անսասման տարածութեան մէջ ըստ օրինաց ծանրութեան կը շրջեն և ամենայն իրերու բարձրագոյն Արարչէն մէկ անգամ ընդունած հզօր զարկին և ձգողական անյեղլի զօրութեանը կհետեն, մինչև տերևներու վերայ երեքայով բոպէական կեանք վարող միջասաները—ամենայն մարմին, ամենայն էակ որոշեալ և հաստատուն օրինաց կը հնազանդին: Այո՛ Աստուծոյ խորագէտ իմաստութեամբ սահմանուած, նորա բարութեամբ ի գործ դրուած և նորա արդարութեամբ պահպանուած սքանչելա-

հրաշ օրէնքներն ամենակատարեալ շար-
 փոցութիւն յառաջ կրբերեն առաա ու
 հարուստ կեանք կրծաւալին և դաշնակա-
 ւոր կարգ կրհաստատեն տիեզերաց մէջ :
 Մարդս բոլոր արարածներէն ամենաբա-
 զազրեայն ու վսեմագոյնը, որ այս օրէնք-
 ներուս ներքե և ոչ թէ վրան կանգնած
 է, որ զանոնք մտքով ըմբռնել կարող է,
 բայց փոփոխելու անզօր, որ մարմնոյ նիւ-
 թական և էակաց կենդանի օրէնքներուն
 ենթարկուած է, — Մարդս իմացականու-
 թեան հոյակապ ձիրքը, ազատութեան
 գեղեցիկ իրաւունքը և արդարութեան
 ստատւածային զգացմունքն ունի իր մէջ :
 Խրրե բանաւոր և իմացական էակ՝ պէտք է
 որ նա ճանաչէ տիեզերաց օրէնքները, իրրե
 արդարութիւն զգացող՝ պէտք է որ հը-
 նազանդի անոնց և քանդել ազատ է, պէտք
 է որ պատիժ ընդունէ, եթէ խոտորի այս
 օրէնքներէն, ըսա որում կարող չէ խան-
 դարել զանոնք ոչ Ֆիզիքական և ոչ բա-
 րոյական սահմաններու մէջ՝ առանց պա-

տիժ կրելու իր տգիտութեան և կամ սխա-
 լի համար: Առողջութիւն ու հիւանդու-
 թիւն, երջանկութիւն ու տառապանք,
 խնդութիւն ու վիշտ — այս ամենը կախ-
 ուած են կամ նորա փոյթեռանդ ջանքէն,
 որով վերոյիշեալ օրէնքներուն կրհեակի
 և կամ վտանգաւոր և անփոյթ յամառու-
 թենէն, որով անոնց դէմ կանխրաւէ:

Յրանկին հասկցաւ այս: Տեսնելով աշ-
 խարհիս կարգը, նա ամբարձաւ դէպի անոր
 Արարիչն, ճանաչեց զԱստուած և հաս-
 տատուն կայան տուաւ նորան իր մտքի ու
 սրտի մէջ: Վիտելով ոգւոյ ու նիւթոյ
 տարբեր բնութիւնը, անբաժանելի ողին և
 անցաւոր նիւթը — եղբափակեց, ինչպէս
 որ բոլոր ազգերն և բոլոր՝ թէ կողիս և
 թէ մաքուր կրօնները, որ մարդուս հոգին
 անմահական է: Տեսնելով կարգի հար-
 կաւորութիւնը տիեզերաց մէջ ու մար-
 դուս արդարութեան ընդունակ լինելը —
 հետեցուց, որ բարի գործը վարձք ու չար
 գործը պատիժ պիտի ստանայ այս և կամ

այն կեանքի մէջ : Աստուծոյ զոյութիւնը,
հոգոյ անմահութիւնը, մարդկային արար-
մանց վարձատրութիւնը եթէ որ նորա բա-
րոյականին յարմար, և պատիժը, եթէ որ
բարոյականին հսկառակ գործուած են —
Ֆրանկիինի աչքին ճշմարիտ հաւատոյ հի-
մունք դարձան և այդպէս նորա բնական
հաւատը յայտնեալ հաւատոյ հաւաստի-
ութիւն ստացաւ :

Մինչև այժմ ֆրանկիին իր գիտութիւ-
նը ընդարձակելու և իր արհեստի մէջ ըստ
կարելոյն շատ կրթուելու փոյթ կը քա-
շկր. այժմ նա զգօն ծանրութեամբ իր
բարոյական կեանքն ի նկատի առաւ և
վճռեց ունեցած թերութիւնքն ուղղելու,
բարի սովորութեանց մէջ զինքն ամրաց-
նելու և առաքինի կեանք վարելու, մէք
յառաջ կը բերենք այն բարի յատկու-
թեանց ցուցակը, զորս նա ինքն իրեն
սեփականել ցանկալով ամեն մինի վրայ
առանձին ծանօթութեամբ թղթի վրայ
գրած էր :

1. Ժողովուրդի մասին : Մի՛ ուտեր այն-
չափ որ անասուն դառնաս և մի՛ խմիր
այնքան որ զլուխդ այրուի :

2. Լոկալի մասին : Խօսիր միայն այն, ինչ
որ քեզ և ուրիշներուն օգտել կարող է :

3. Արհեստագործի մասին : Ամեն բանի ո-
րոշեալ տեղ տուր, ամեն մէկ գործիդ ո-
րոշեալ ժամանակ :

4. Անհատի մասին : Ա՛ն իր կատա-
րել այն ինչ որ անելու ես, և կատարիր
այն ինչ որ վճռած ես :

5. Ասկապիտանի մասին : Անօգուտ
ծախքեր մի՛ աներ ոչ քեզ և ոչ ուրիշնե-
րու համար, այսինքն ոչինչ մի՛ վատնիր :

6. Անհատի մասին : Անհատի մի՛ կորցնիր — միշտ օգտաւէտ գոր-
ծով զբաղիր : Արա՛ ինչ որ միայն կարե-
ւոր է :

7. Անհատի մասին : Խոտորնակ ճանա-
պարհներ մի՛ բնորոք և թոյլ տուր, որ
միայն անկե ծութիւնն ու պարզութիւնը
առաջնորդ լինին մտքերուդ :

8. Արդարութիւն: Ոչ որքի դէմ անիրաւութիւն մի՛ գործեր և արա ուրիշներուն, ինչ որ նոքա իրաւունք ունին սպասել քեզմէն:

9. Երկայնամտութիւն: Օայրայեղութենէ զգոյշ կայ և մի՛ լինիր վեժխնդիր քեզ վերաւորողներու դէմ, թէ և կարծէիր, որ նոքա ատոր արժանի են:

10. Մարտիրոսութիւն: Աեզզ մի՛ համբերիր ոչ մարմնիդ վրայ, ոչ շորերուդ վրայ և ոչ բնակարանիդ մէջ:

11. Արդարութիւն: Չնչին կամ սովորական և անխուսափելի պատահարներէ մի՛ վողողիր, մի՛ զայրանար:

12. Աստուծոյ խնայելի: Ենարատ ու մաքուր կեանք վարէ, որպէս զե քո և կամ ուրիշի հանգստութիւնը ու բարի համբաւը վընաս չըկրեն:

13. Խոնարհութիւն: Նմանիր Յիսուսին և Սոկրատեսին:

Այս կանոններու դասաւորութեան մէջ անգամ կարգ դրած էր Ֆրանկլին: "Ժուժ-

կալութիւնը կամ չափաւորութիւնը ամենէն վերը դասեցի, կրտէ նա. ըստ որում մարդուս գլուխը սառ և մտքերն ազատ կը պահէ. այդ շատ հարկաւոր է, եթէ ուզենք մեր վրայ միշտ հակել, միշտ արթուն մնալ և միշտ պատերազմել հին սովորութեանց հրապոյրի և փորձութեան ուժի դէմ, որք անդադար կ'հալածեն զմեզ: Այս առաքինութեան մէջ մէկ անգամ զօրանալէն ետքը լսո՛ւնք աւելի հեշտ թուեցաւ ինձ, և որովհետեւ բարի գործելու համար դիտութիւնք ստանալ կուզէի, որովհետեւ կ'ուսնէի, թէ մարդս ականջով աւելի բան կուսանէ, քան թէ լեզուով, և որովհետեւ ամեն անգամ ծաղր և կատակով խօսելու հին սովորութիւնէս— որով իմ ընկերութիւնս միայն թեթեւամիտ մարդոց հաճելի կը դառնար— վերջապէս հրաժարուել կը քանկայի, ուստի լսո՛ւնք երկրորդ տեղը տալ ի հարակոյս շունէի, որ նորան յաջորդող կարէի միջնորդութեամբ աւելի ժամանակ կըստա-

նամ ուսմունքս և գործերս յառաջ տանելու: Ա ճառագարո-նի-նը, որ իմ մէջ արդէն սովորութիւն զարկած էր, վստահութիւն կուտար ինձ միւս առաքինութեանց թիկն ածելու, իսկ սակա-սպիտո-նի-նն և աշխատասիրո-նի-նը, որք մինչև այժմ ունեցած պարտքերս քիչացնելով, բարօրութիւն և անկասութիւն կը շնորհեն ինձ, անկեղծութեան, արգարութեան, երկայնմտութեան, ժաքրասիրութեան, հանգարտութեան, կուսութեան և խոնարհութեան մէջ և ս կրթուելու կօգնէին:

Սակայն երկու տեսակ կանոններ կան. կան այնպիսիք, որք անպտուղ և այնպիսիք, որք պտղաւոր բողբոջի կը նմանին. Պրանկլենի կանոնները վերջին տեսակէն էին: "Նսկեցէք և աղօթս արարէք" պատուէրն ի մտի ունելով, ամենայն երեկոյ նա հաշիւ կը պահանջէր ինք իրմէն ամբողջ օրուայ ժամերու համար և խստիւ դատաստան կը նէր ինք իր վրայ: Այնուհետև վերոյիշեալ կանոններու զբքոյկը

առջևը կը զնէր և կը շնանակէր, թէ ի՞նչ բան անոնց յարմար և ի՞նչ բան ընդդէմ գործած է: Ա երջը ի խորուց սրտէ ջերմ աղօթք կամբառնար գէպի Արարիչն ամենայնի և զօրութիւն կը մաղթէր նորամէն: Այս գրքոյկի մէջ շատ աղօթքներ կային, մասամբ նորա սրտէն դուրս բղխած, մասամբ ս. գրքէն և մասամբ իրեն սրտակից աշխարհական բանաստեղծներէն առնուած: Թոմսոն անգլիական բանաստեղծի հետեւեալ տունը ստէպ յառաջ կուգայ զբքոյկիս մէջ.

Աղբիւր կենաց և լուսոյ, Արարիչ իմ
Աստուած:

Տո՛ւր ինձ զբարին ձանաչել և զայն
միշտ կատարել,
Պահպանեա զիս յիմարութենէ և ի
մեղաց

Եւ յամենայն սնոտի, յամենայն գարշ
խորհրդոց.

Եւ յո զիս գիտութեամբ, հոգւոյ հանգստութեամբ

Եւ անթառամ առաքինութիւն շնորհեա ինձ:

Քաղցր է տեսնել մանաւանդ, որ Պրանկլին արատքին կողմանէ բարեբաստիկ վիճակի մէջ էր այս եռանդազին վերաթեւան ժամանակ: Եյժմ նա Ղինճամ հարուստ վաճառակա՞ ի գործակալն էր և իր ապագայի համար ամենայն ինչ բարիք կըսպասէր նորա ազնուութենէն: Ինչքան երիտասարդներ կան, որ սնտոփ հրապոյրներու ետեւ ընկած, իրենց մարմինն ու հոգուն վնաս կը բերեն: Աղորմութեամբ Եստուծոյ Պրանկլին ու զիջ ճամբու վրայ մնաց և կրցաւ պահպանել զինքը այն դժուար փորձանքներու մէջ, որք դեռ հասնելու էին նորան:

Գ.

ՄԻՆՉԵՒ ԻՆՔՆՍՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ,

Եյժ փորձանքները չը յապաղեցին վրայ հասնելու: Ղինճամ, Պրանկլինի ազնուասիրտ ազան, նորա հեա համարեա իբրև

որդու հեա կը վարուէր, յանկարծ մեռաւ և Պրանկլինի յոյսերն շատերը ի չէք դարձան: Կամոյ ահամայ պարտ էր նա այժմ կրկին այն տեղէն սկսել, որ տեղ որ երկու տարի առաջ դողարած էր—այսինքն նորէն գրաշարի պաշտօն որոնել Պիլադելֆիայի մէջ: Նոյն իսկ միջոցին տպարանատէր Քայմերը, որոյ մօտ Պրանկլին առաջ ծառայած էր, լաւ սովորով տեղ մ'ուզեց տալ նորան իր տպարանին մէջ: Պրանկլին չէր համակրէր այս կասկածելի և իր արհեստին անհմուտ մարդուն, բայց և այնպէս ընդունեց նորա առաջարկած տեղը, որովհետեւ ուրիշ մը չէր կարող գտնել այն ժամանակ, և իսկոյն արթուն ու ժիր կերպով ձեռն արկաւ աշխատութեան:

Նորամէն զատ այլ ևս հինգ մարդիկ կային տպարանի մէջ, որք Քայմերի նման թերատ աշխատաւորներ էին: Պրանկլինի ձեռաց տակ, որ ըստ պայմանի տիրոջ տեղը բռնած էր տպարանի մէջ, բոլոր գոր-

Տերն առաջին օրէն սկսեալ միանդամայն նոր կեանք ստացան: Աշակերտներն ու գրաւաւորները պատիւ կուտային նորան, քանզի կրտսնէին նորա հանձարեղ կորովութիւնը և ամէն օր նոր բան կուսանէին նորամէն: Վայմեր ևս ուրախ էր և նորան գովեստներ կարդալէն չէր դադարէր, սակայն այս գովեստներու իսկական շարժառիթը թաքուն չմնաց Ֆրանկլինին: «Թող որ Ֆրանկլին տպարանդ մէկ անգամ կարգի բերէ և գործաւորներդ ինչպէս հարկ է կրթէ, այնուհետև կարող է դնալ կորչել կրէր Վայմեր ինք իրեն: Չարին չարեօք պատասխանելը Ֆրանկլինի բանը չէր: «Թող Վայմեր անգութ անամօթ վարուի հետս, կրէր և իր կողմէն, այդ դեռ բնաւ չինչանակէր, որ և ես անգութ և անամօթ պիտի լինիմ. ընդհակառակն, ես կրփութամ կատարել ամենայն զօրութեամբ յանձն առած պարտքս և կաշխատեմ յառաջ տանիլ գործը—ինչպէս իմ սեփական գործս:»,

Եւ նա կատարեց այդ երեսաց քրտինքով: Գժուար հանգամանքն երու մէջ սովորաբար և հետևեալ ճամբան կրբունէր: Նախ հանգիստ քննութեամբ գործը կրբնունմէր, յետոյ թուղթ մը ծալելով, այն ամէնը ինչ որ կարելի էր ասել յօգուտ և կամ հակառակ գործի դէմ առ դէմ թըղթի վրայ կը շարէր: Այնուհետև, ինչպէս որ թուարանական հաւասարութեան մէջ կրնեն, հաւասար կշռի հիմքերու վրայ գիծ կը քաշէր և կը տեսնէր, որ ստէպ մէկ կողմի մէկ նկատմունքը միւս կողմի շատնկատմունքներէն աւելի կշիռ ունէր: Այդպիսով ընդդիմադաս փաստերու թիւը կը նուաղէր, քննելի հարցը կը պարզուէր և վճիռը վերջապէս առանց դժուարութեան յերևան կելէր: Այս էր նորա բարոյական պղբերան:

Նորա այս կերպով աշխատելը Վայմերին ի հարկէ շատ օգտաւէտ էր, սակայն աւելի օգտաւէտ էր նոյն իսկ Ֆրանկլինին, ըստ որում իր գործի մէջ աւելի կը մար-

զուէր ու կը յառաջանար: Ինչքան գործաւորներ կան աշխարհիս վրայ, որք շնն կրնար հասկանալ, թէ չար տիրոջ մը անփութութեամբ մնասել ջանկարով—իրենք իրենց աւելի շատ կը մնասեն:

Քայմերի սպարանը շատ անգամ տառեր կը պակսէին և որովհետև այնժամանակ Եմիրիկայ դեռ ոչ մէկ ձուլարան չբացար, ուստի սաստիկ շփոթմունք կը ծագէին սպարանի մէջ: Յրանկլին, որ Լոնդոն եղած ժամանակ միայն մէկ անգամ տառերու ձուլումը տեսած էր, այժմ ձև մը շննելու մտքի եկաւ և հին տառերը տարազե տեղ գործածելով, կարճ միջոցին նորերը թափեց կաւեղէն մայրերու մէջ: Բացի այդմանէ փայտի վրայ գանազան զարդեր փորագրեց, սև ներկ շննեց միով բանիւ ամէն բանի մէջ ինք իրեն օգնեց:

Սակայն որչափ որ նորա օգնութեամբ գրաշարները յառաջ կերթային իրենց աբուեալին մէջ, նոյնչափ կը վատանար և

Քայմերի վարձունքը Յրանկլինի հետ: Ետ անգոհ ցոյց կուտար զինքը և Յրանկլինի հետ կուուելու առիթ մը կը պտտէր, զոր և գտաւ հետևեալ շննն անցքի մէջ: Օր մը փողոցի վրայ զարհուրելի աղմուկ բարձրանալով, Յրանկլին բաց արաւ պատուհանը իմանալու, թէ ի՞նչ էր պատճառը: Քայմեր որ տան առջև կանգնած էր, նոյն իսկ շփոթման ազդաւ պատուհանէն դուրս նայող դրացիներուն միանգամայն առանց ուշադրութիւն դարձնելու, վերաւորիչ կերպով կանչեց որ նա իր գործը հոգայ. յետոյ ներս մտաւ, հրաժեշտ յայտնեց Յրանկլինին և ափսոս կարդաց, որ արձակման ժամանակ ըստ պայմանի դեռ երեք ամսէն վերջը գալու էր: «Ե, յի մասին անփութ կացէք, ես ինքս իսկոյն կը հեռանամ», ասաց Յրանկլին և նոյնժամ կննեցաւ սպարանէն:

Երեկոյան նորա մօտ եկաւ Մերեդիթ անուն գրաշարը: Ե, յի երեսուն տարեկան մարդը առաջ զիւղական անտեսութիւն

ուսած էր և գրաշարական արհեստին համար, որ վերջը սկսած էր, առանձին սէր մը չունէր: Կա արտասաց Ֆրանկլինի տպարանէն դուրս գալուն, վասնորոյ և Ֆրանկլին յայտնեց, թէ մտադիր է թուն վերադառնալ: «Մերեղիթ խորհուրդ չբառուաւ ինձ այդ անկող, կը պատմէ Ֆրանկլին — և ասաց թէ Վայմեր աւելի պարտք ունի, քան ստակ, թէ նորա փոխատուները սկսած են արդէն երկնել, թէ նորա խանութը թշուառ վեճակի մէջ է, քանի նազդ գրամ ստանալու համար շատ ապրանքներ չնչին գնով կը ծախէ և առանց հաշիւ պահելու ստէպ պարտք կուտայ, թէ նա ուրեմն շուտով կտոր կընկնի, — հանգամանք մը, որ ինձ նոր տպարան հիմնելու առիթ կուտար: — Ստակ չունիմ, պատասխանեցի ես: Ատոր դէմ Մերեղիթ յայտնեց, թէ իր հայր շատ մեծ յարգանք ունի դէպի ինձ և թէ նորա հետ իմ մասին արած խօսակցութենէն պարզ կեզրափակէ, որ և լիովն պատրաստ է մեզ

զրոմով օգնելու, միայն թէ յօժար էի ընկերանալ նորա հետ: Ակած դարնանորա ծառայութեան ժամանակը Վայմերի մօտ լընալու էր և արդ թէ և կը խոստովանի, որ անընդունակ է գործին, սակայն և այնպէս յոյս ունի, որ եթէ ես նորա առաջարկութիւնը ընդունիմ և իմ հմտութիւնս նորա ստակին միացնեմ — ամէն բան կը յաջողի և մէք գործը յառաջ կը տաննք, արդիւնքը հաւասար բաժանելով: Այդ ազնիւ առաջարկութիւնը ձեռնտութուեցաւ ինձ և ընդունեցի: Մերեղիթի հայրն ևս, որ այն ժամանակ քաղաք եկած էր, յօժարութիւն յայտնեց: Իմ ազդեցութեամբ երիտասարդ Մերեղիթը առժամանակ մը դադարած էր արբենալէն: Այդ իմանալով ծերունին կը յուսար, թէ որդին գուցէ իսպառ կազատի իր չարաբաստիկ սովորութենէն, եթէ ես աւելի մօտենամ նորան: Ինչ որ պէտք էր տպարանին Անդոն ապսպրեցինք, սակայն դիտուած նպատակը դեռ գաղտնի մնալու էր:

Այդ իսկ միջոցին Վայմեր սկսաւ ամիսասալ Ֆրանկլինի արձակման վրայ: Աս լսած էր, որ Նիւ—Ջերսի նահանգը թղթադրամի ապագրութիւն ապսպրելու էր նորան, բայց ո՛վ կարող էր այդ դժուար գործի համար կարևոր տիպարներն աւ զարդերը ի գլուխ ածել, եթէ ոչ Ֆրանկլին: Արկնչելով որ մի գուցէ Նիւ—Ջերսիի կառավարութիւնը իր ապսպրելէքը Ռուանդֆորթին յանձնէ և սա զՖրանկլին իր ապարանը կանչէ, Վայմեր իսկոյն քաղաքավարի նամակ մը գրեց Ֆրանկլինին և անոր մէջ իր սրամտութիւնը զոջալով խնդրեց, որ կրկին վերադառնայ իր մօտ: Քիչ մը տարտամելէն ետքը Ֆրանկլին ընդունեց ինդիքը: Աոյն իսկ ժամանակ եկաւ և Նիւ—Ջերսիէն սպասուած ապսպրանքը և Ֆրանկլին պարզ տեսաւ, որ ոչ թէ հաշտասիրութիւն, այլ միայն նիւթական լոկ հաշիւ էր նորա յետ կոչուելուն պատճառը: Սակայն այդ խարդախութեան վըրայ առանց երկար մտածելու, բոլոր իր ու-

շաղրութիւնը յանձն առած գործին նուիրեց և պիւնձատիպ մամուլ մը պատրաստեց, որ մինչև այն ժամանակ Ամերիկայի մէջ դեռ չը տեսնուած բան էր: Մամուլը շինութենէն ետքը իր ձեռքով պէսպէս նկարներ ու զարդեր փորեց պիւնձէ տախտակի երեսին, որ պէտք էր այժմ Ռուրլինդթօն տանել՝ այն տեղ գաւառական վարչութեան աչքի տակ զայն բոլորովին աւարտ հասցնելու գործածութեան համար: Թղթի ապագրութիւնը կատարուելու էր յատկապէս առ այդ նշանակուած առանձին պաշտօնեաներու վերատեսչութեամբ:

Վայմեր շատ կը ցանկար ի հարկէ միայնակ ի կատար հանել ապագրութեան գործը Ռուրլինդթօնի մէջ, բայց այնքան հանձար չունէր, ուստի իր հետ տարաւ զՖրանկլին և ստիպուեցաւ տեսնել ու լըսել այն ամեն գովասանքը, որ նա իր հըմտութեամբ ստանալու էր վարչութեան ախանաւոր մարդիկներէն:

Մեծաւոր պաշտօնեաներէն ոմանք շատ սիրեցին զՊրանկլին, մանաւանդ Սահակ Ղիկով անուն գիտուն և կորովամիտ վերատեսուչը, որ իբրև չքաւոր ծնողներու զաւակ վաղ մանկութեան ժամանակ արդէն որմաշէններուն աղիւս ու հող բերելով հաց վաստակած էր, զրելը ուշ սովորած, յետոյ երկրաչափի մը մօտ ծառայելով նորա արուեստն ուսած և վերջապէս յարատև երկասիրութեամբ և աղնուութեամբ պատուոյ ու բարօրութեան հասած էր: Պրանկլին ազահութեամբ կը լսէր այդ պատկառելի ծերունու պատմութիւնները և իբրև անդին գանձ իր սրտի մէջ կընդունէր: Ծերունին ևս սրտի մտօք կը լսէր Պրանկլինի անցեալը և այն, թէ ինչ կերպով յառաջ տարած էր գործը մինչև այժմ: Բարեմնայի ժամանակ, երբոր Պրանկլին զրամներու տպագրութիւնն աւարտելով Բերլինգթօնէն հեռանալու էր, ծերունին ասաց նորան: «Առջևէ կը տեսնեմ», որ դու այն մարդէն (Վայմերէն)

շուտով կը բաժնուիս և քո հանձարովդ մեծ հարստութիւն կը վաստկես Պիլադելֆիայի մէջ,»: Պրանկլին յայտնած չէր նորան, որ Մերեդիթի հետ նոր գործ սկսելու մտադիր էր: Ղիկովի և միւս գաւառաբնակ մարդոց բարեկամութիւն ու սէրը ժամանակով բարի հետեանք ունենալու էր նորա համար:

Այնուհետև Պրանկլին իսկոյն բաժանուեցաւ Վայմերէն: Մերեդիթի ծառայութեան ժամանակը լրացաւ, տպարանի մարդիքն ու կարասիքը մեծ մեծ արկղներու մէջ Անդօնէն եկան և Պրանկլին և Մերեդիթ հրապարակի վրայ մէկ տուն վարձելով ձեռնարկութիւնը կարգի ձգեցին: Մամուլը դեռ նոր գրուած էր ոտքի վրայ, երբոր Պրանկլինի բարեկամը Պէտրոզ Զուլ գիւղացի մուշթարի մը բերաւ նորա մօտ: Պրանկլին սաստիկ ուրախացաւ, նա մանաւանդ որ ընկերութեան գանձը արդէն միանգամայն նուազած էր: «Այդ գիւղացու տուած հինգ հատ շէլլինգները — կըսէ

եա—որ մեր առաջին արդիւնք էին, ի դէպ ժամու հասնելով աւելի ուրախութիւն ազդեցին սրտիս, քանի՜է այնուհետեւ վաստկած բոլոր գումարներն ի միասին առնուած, իսկ Պետրոզ Հուզի ազնիւ արարմունքը վրաս երախտագիտութեան պարտք դնելով պատճառ դառաւ, որ և ես նոյն օրէն սկսեալ երթասարդ ձեռնարկողներուն ի սրտէ օգնել սկսայ: ,,

Այժմ պէտք էր ամուր և հաստատուն դիրք ստանալ քաղաքի միւս երկու տպարաններու հանդէպ, պէտք էր այնքան դժբաժնի վաստկել, որ կարելի լինէր տպարանի պիտոյքը հոգալ, տան վարձը վճարել, Պրանկլինի ու Մերեդիթի ապրուստը հայթայթել և ինչ Մերեդիթի ամենայն զորութեամբ կաշխատէր, բայց և այնպէս բոլոր գործը Պրանկլինի ուսերու վրայ կը մնար: Արջիկն ապարդ տեսնելով, որ յառաջադիմութեան միակ ճանապարհն ըստ կարելոյն լաւ աշխատած բանն ու բերանաջան երկասիրութիւնն էին, ամենայն

օր վաղ արշալուսին գործ կըսկսէր և շարաթը միայն մէկ ժամ հանդիստ կառնէր համաւ միտ ընկերներու շրջանին և կամ իր հիմնած քլուբի մէջ, ուր որ միշտ ճառեր կըկարդացուէին պէս պէս շահաւետ խնդիրներու վրայ:

Ինչպէս որ Պետրոզ Հուզ, նոյնպէս և Պրանկլինի միւս բարեկամները կը հոգային գործ գտնել նորա համար: Ալուբի անդամներէն մինի միջնորդութեամբ նորան յանձնեցին տպելու Աուաքերներու պատմութիւնը, որ քառասուն թերթ պիտի շարուէր: Թէև զիրքը մեծ ծախք ու բնաբանը մանր տառերով տպուելու ընդարձակ ծանօթութիւններ ունէր, սակայն և այնպէս Պրանկլին իւրաքանչիւր օր մէկ մէկ թերթ կըշարէր և այդպէս աշխատելով սովորաբար կէս զիշերէն առաջ անկողին չէր մտնէր: Արբ որ մէկ անգամ զիշերուայ մէջ նորա երկու ութածալ էջերը իսպառ խառնուեցան, սա սկսաւ վերստին շարել և բոլորը նորէն կարգի բե-

րելէն յետոյ միայն ննջելու գնաց: Այդ տեսակ վաստակասիրութեամբ ամենայն կողմէն հաւատարմութիւն ու պատիւ դրաւեց: Վաճառականներու կլուբի մէջ օր մը տարակոյս եղած էր, թէ արդեօք Պրանկլին և ընկ. տպարանը կարող է միւս երկու տպարաններէն յառաջ և կամ նոցա հետ հաւասար ընթանալ: «Պրանկլինի պէս աշխատասէր մարդ մը երբէք տեսած չեմ կեանքիս մէջ, ըսաւ յանկարծ զկ. Բարտը, զիշերը բլուբէն տուն վերադառնալիս միշտ կը տեսնեմ, որ տակաւին գործի վրայ է. գործի վրայ է դարձեալ և առաւօտեան, այն ինչ նորա դրացիքը դեռ անկողնի մէջ են», : Այդ գովեստը լաւ տպաւորութիւն արաւ կլուբի անդամներուն վրայ և նոցամէն մէկը միւս օր ազատ բերմամբ Պրանկլինի մօտ գնաց և յայտնեց, թէ սրտի մտօք յօժարէ պարտ տալ նորան, եթէ օրինակի համար գրելու նիւթոց խանութ մը բանալ ուզենայ:

Պրանկլին արդէն հրաժարուած էր ըզբօսանքներէ, ոչ էրէոց որսի կերթար և ոչ ձկանց և ոչ պանդոկները կը յաճախէր: Վործերու մէջ խորութիւն չէր անէր, աննշան կամ չնչին գործ չը զիտէր և գործաւորի զգեստ հագնելը իր համար պատիւ կը համարէր: Տպարանին հարկաւոր թուղթը ինքը կը բերէր ձեռաց սայլեկով: Արխոստանար միայն այն, ինչ որ կարող էր կատարել, անշուշտ կը կատարէր, ինչ որ խոստացած էր—դրամ թէ գործ: Արա անծանօթներէն շատերը տեսնելով զնա սայլեկը զիլ ի զիլ մղելիս կը կարծէին, թէ հոգով ու մտքով աղքատներէն մէկն է. բայց երբոր հետը կը խօսէին, խելօք աչքերու մէջ կրայեցին, բարեհամբոյր կերպարանքը կը տեսնէին, եռանդուն ճառը կը լսէին—այդ վաղահաս կարծիքը խելոյն կը փոխուէր:

Մերեղիթ օր է յօր աւելի կը զգար իր ու Պրանկլինի մէջ եղած տարբերութիւնը: Պրանկլինի պէս փութաջան աշխատել չէր

կրնար և նորա աննշան դեր խաղալը սրբափն դառը կը թուէր, նա մանաւանդ որ հայրը դժբախտաբար նեղ վեճակի մէջ ընկնելով յանձն առած պարտաւորութիւնը չէր կրնար կատարել :

Օր մը Մերերիթ հետեւեալ նամակը գրեց Ֆրանկլինին. «Պատենեմ, որ զիր տպողի պաշտօն վարելը միանգամայն իմ բանս չէ. ես կըթուած եմ զիւղական տընտեսութեան համար և ուրեմն այս տեղ գալս և արդէն քսան տարեկան հասակիս իբրև աշակերտ նոր արհեստ մ' ուսանելս իմ կողմանէ միայն յիմարութիւն էր: Հայրենակիցներս շատերը Հիւսիսային—Պարօինայի արգաւանդ երկիրը պիտի գաղթեն. կը փափազիմ միանալ նոցա հետ և առաջուայ պարապմունքներուս կրկին ձեռն արկանել: Տարակոյս չունեմ, որ դուք անշուշտ ձեզ օգնական ընկեր մը կը գտնէք: Եթէ բարեհաճիք մեր ընդհանուր պարտքերը յանձն առնել, հօրս տուած հարիւր ֆունթը վերադարձնել, մասնա-

ւոր փոքրիկ պարտքերս վճարել և ինձ երեսուն թոշիւր դրամ ու մէկ նոր թամբ տալ — ես դուրս կելեմ գործէն և ասոր մէջ ունեցած բաժինս լիովին ձեզ կը թողում:

Եյր առաջարկութիւնը Ֆրանկլին չէր կրնար ընդունել, թէ քիչ մ' առաջ հետեւեալ անցքը չը պատահէր: Վանի մ'ը որ առաջ մէկ ընկեր նորա մօտ գալով խորհուրդ տուած էր, որ եթէ կարելի է իսկոյն բաժնուի Մերերիթէն, որ շատ անգամ փողոցներու և պանդոկներու մէջ զինովի քարշ կուգար և ուրեմն տպարանի համբաւը կապականէր, և դործը միայնակ յառաջ տանէ, յաւելցնելով, թէ այդոր համար պէտք եղած գումարը Ֆրանկլին կարող է ազատօրէն նորամէն ըստանալ: Չրեթէ միևնոյն ժամանակ ուրիշ ընկեր մ' ևս, առանց նախընթացի արարմունքը իմանալու, նոյնատեսակ առաջարկութիւն և խորհուրդ տուած էր նորան: «Եյր էին երկու ճամարիտ ընկերներ — կըսէ Ֆրանկլին — « որոց վե-

Հանձն վարմունքը մոռանալու չեմ, քանի որ յիշողութիւն կայ մտքիս մէջ: Պրանկլին ընդունեց յօժար մտօք առաջարկուած նպատար, այլ մէկ և կամ միւս ընկերի սիրտը չը վերաւորելու համար, իւրաքանչիւրէն իրեն հարկաւոր դումարի կէսը միայն խնդրեց: Այնուհետև հրատարակութեամբ իմաց տուաւ ժողովրդին, որ ընկերութիւնը լուծուած է և թէ արպարանի միակ տէրը այժմ նա ինքն է:

Տպարանի գործը այժմ շուտ յառաջ գնաց: Պրանկլին գրչութեան նիւթերու խանութ բացաւ ու սկսաւ վաճառականներու համար յարմարուած հաշուազիրներ, պայմանագիրներ, մուրհակներ և ուրիշ այդ տեսակ թղթեր տպել, որք Ամերիկայի մէջ նոր բաներ լինելով շատ մուշթարիներ գտան:

Այդ միջոցին խնդիր մը ծագած էր նոր թղթադրամներ արձակելու մասին: Էին թուղթ ունեցողները կերկնչէին, որ նոցա արժէքը չը նուազէ: Պրանկլինի հիմնած

կլուբի մէջ այդ խնդիրը հիմնաւոր քըննութեան տակ ընկաւ և նա ինքը յօդուած մը հրատարակեց, որով ակներև կապացուցանէր, թէ թղթադրամի գործածութեամբ տուրևառը ժրութիւն ու կեանք կստանայ, միայն թէ չափ ու սահման պահպանուէր նոցա դուրս տալու մէջ: Պաւառական պատգամաւորներու ժողովի մէջ թղթադրամի նոր հրատարակումը ձայներու բազմութիւն ստացաւ և Պրանկլինի ընկերներն ու բարեկամները զանց չարին յերևան հանել, որ նա՛ միայն ձեռնհաս էր տախտակները փորելու և տպագրութիւնը հոգալու:

Այնուհետև Պրանկլին լրագիր մը հրատարակելու մտքի եկաւ: Մերձաւորներէն մին նորա մտերմութիւնը չարագործելով այս միտքը գնաց Քայմերին յայտնեց և սա իսկոյն յայտարարութիւն մը տպելով Պրանկլինէն առաջ լրագիր մը լոյս ընծայեց: Սակայն չը կրցաւ վնաս տալ Պրանկլինին: Արձագանք զանել ուզեցող լրագի-

րը պէտք չէ որ միայն տպուի, այլ պէտք է որ նախ և առաջ պատշաճաբար խմբագրուի. բայց այս բանին հարկաւոր հրատուութենէն Վայմեր գլխովին թափուր էր: Իննսունէն աւելի բաժանորդ չը գտնելով նա ստիպուեցաւ վերջ ի վերջոյ լրագիրը Ֆրանկլինին ծախել: Ֆրանկլինի ձեռքին տակ թերթը նոր ուղղութիւն ստացաւ և կարճ միջոցին ամենի համակրութիւնը գրաւեց: Մինչև այժմ Ամերիկայի մէջ եղած լրագիրներու սովորութեանը հակառակ, որք միայն Անգլիայէն եկածներու լոկ կրկնութիւնն ու ստուերն էին, նա ըսկաւ ինքնակախ քննել հայրենեաց հանգամանքները և այս բանիս մէջ ցոյց տուած քանքարով այն տեղը հասաւ, որ Վահանգային ժողովի ամենակորովի անդամները նորան գործակից դարձան: Ինչպէս որ ամէն բան ուղիղ գործածուելով՝ օրհնութիւն և չարագործուելով — չարիք կրբերէ, նոյնպէս է և լրագիրը: Ֆրանկլինի խմբագրատան մէջ իմաստութեան հետ

բազմած էին նաև աղնուութիւն և արդարութիւն. ինչ որ ընդհանուր օգտին հակառակ էր արիպպես ի բաց կը մերժէր և քամահանօք կը պատասխանէր այն ինքնասէրներուն, որք երբեմն ահագին գումարներ կառաջարկէին նորան, իրենց մասնաւոր շահից ձեռնտու յօդուած մը տրպել տալու համար:

Ֆրանկլինի առետուրը կը ծաղկէր գլուխաւորապէս այն տնտեսական կաննոններու շնորհիւ, զորս նա իբրև ուղիղ ճանաչած էր և երկաթեղէն կամքով հանապազ ի գործ կը դնէր:

Նորա մոլորութեան օրերէն տակաւին քանի մը բաներ մնացած էին, զորս հարկ էր վերստին ուղղել և նա երջանիկ կը համարէր զինքը, եթէ այդ պարագայից վերաբերեալ վաղեմի փափաղին վերջապէս լըումն տալ կարողանար: Վա լիովին հաշտուեցաւ եղբօր հետ, նորա զաւակներէն մէկը իր մօտ բերաւ, օրինաւոր կըթեց և վերջը ամենայն տեսակ տպարանական գոր-

Տիք ու նիւթեր ընծայեց, որ ուրիշ տեղ
 գնայ ու ջոկ տպարան մը հաստատէ: Մէք
 գիտենք, որ նա Վերօնի անուամբ ընդու-
 նած գումարին բուռն արկած էր ցանկա-
 լով օգնել նեղեալ բարեկամներուն, որք
 յետոյ սևերես ապերախտներ զուրսելան:
 Նա վճարեց Վերօնին բոլոր գումարը տո-
 կոսեօք հանդերձ: Վերջապէս օրիորդ Քի-
 զի վիճակն ևս երկար ժամանակ նորա սիր-
 տը կը ձմէր: Բնթեցողս կը յիշէ, որ Քիզ
 ղենքը Պրանկլինէն բացընկեցիկ համարե-
 լով, ուրիշ մարդու ամուսնացած էր, այդ
 ամուսնութիւնը չարաբաստիկ եղաւ:
 Մարդը գինարբուններէն մէկն էր. վերջը
 յերևան ելաւ, որ նա սահմանէն զուրս
 պսակուած էր և այն տեղ ևս տակաւին
 կենդանի ամուսին ունէր: Օր մը նա փա-
 խաւ Պիլադելֆիայէն շատ պարտքեր թող-
 նելով և այնուհետև մեռաւ: Խեղճուկ
 Քիզը դառն վշտի մէջ էր. «Միշտ արտում
 էր և առանձնութիւն կորոնէր», կրտս
 Պրանկլին: «Առաջուայ սխալս կրկին ուղ-

ղելով — կը շարունակէ Պրանկլին — ես ա-
 ռաջարկեցի նորան իմ ձեռս և չը զղջա-
 ցայ ատոր վրայ: Նա ինձ բարի ու հաւա-
 տարիմ ընկերուհի դարձաւ և խանութին
 երկարատև բարգաւաճմանը շատ օգնեց:
 Մէք երջանիկ էինք միմեանց հետ և հա-
 ւասար եռանդով կաշխատէինք, որ մեր
 բազըը պահպանուի, քանի գնայ պերճա-
 նայ ու յաւէտ անպակաս մնայ,»:

Վերջապէս Պրանկլին հանդիստ առաւ
 և հասաւ այն կէտին, որ տեղէն որ իր
 հոգոյ հարուստ գանձերը աւելի առա-
 տօրէն կարող էր սփռիլ, քան թէ մինչև
 այժմ:

Ե.

ՖԻԸՆԿԼԻՆԻ ՀԵՌԱՒՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԷՌՈՒ-
 ԹԻՒՆԸ:

Պրանկլին ամուսնացաւ 1730 թ. իր քը-
 սանևչորրորդ տարեկան հասակին: Առա-
 ջուայ սովորութիւնը շարունակելով այժմ
 ևս կատարեալ զբարձնութիւն և բերկ-

բանք կը գտնէր աշխատանքի մէջ. զիշերնե-
րը գոհ սրտով հանդիստ կառնէր, առաւօտ-
ները զուարթ զուարթ գործի կերթար:
Նանիր ու դատարկ ցոյցերու մէջ բաղդ չէր
որոնէր. մինչև անգամ և այժմ, երբ լիու-
թիւնն արդէն ոտք դրած էր նորա շէմքին,
առաւօտէն մինչև զիշեր հասարակ գոր-
ծաւորի շոր հագած կը բանէր. այժմ ևս
չէր քամահէր պէտք եղած ըուպէին սայլե-
կով թուղթ տանելու տպարան, այժմ ևս
կաւեղէն էին նորա անօթները, որով իր
պարզուկ ճաշը կընդունէր, անապեայ էր
զգալը, որով իր թէյն կըմպէր: Օր մը
Ֆրանկլինի կինը փորսելանի թասով կաթ
բերաւ նորան, որոյ մէջ արծաթի զգալ
մը դրուած էր և նորա ապշութիւնը տես-
նելով ասաց, «Միրելի մարդս, դուն ևս
այնքան արժանի ես փորսելանի և արծա-
թի, ինչպէս և մեր զրացին» :— Այդ ա-
ռաջին անգամն էր, կըսէ Ֆրանկլին, «որ
արծաթ ու փարսելան երևցան տանս
մէջ» :

Ով որ մինչև այժմ չէ հասկցած Պետ-
տէի *) խօսքերը, թէ «Վսիբը ընտանե-
կանէն և այս տեղէն ընդարձակիր զինքդ
աշխարհիս մէջ —», թող Ֆրանկլինի
կեանքը զիտէ և այդ իմաստուն խօսքերու
մտքին վերահասու լինի: Իր մտաւոր զար-
գացման վրայ միշտ հոգ տանելով Ֆրանկ-
լին այժմ որք մէկ ժամ որոշեց շահաւէս
ընթերցանութեան համար, լրիկ սենեա-
կի մէջ նստած հին ու նոր դարուց երեւ-
լի հանձարներու հետ կը բանակցէր, իմաս-
տութեան և առաքինութեան դասերուն
ականջ կը դնէր և զիտնական նկրտմանց

(*) Տիեզերահռչակ գերմանական բանաստեղծ-
ծնաւ 1749 և վախճանեցաւ 1832: Սա և Շիլ-
լերը (1759—1805) Գերմանական բանաստեղծու-
թեան ամենապայծառ աստղերն են: Միւշն այս
երկու անմահական բանաստեղծից սքանչելի շա-
րադրութիւնքը ընազրին մէջ իսկ կարգալու հա-
մար կարժէ սովորելու գերմանական հարուստ լե-
զուն:

արդիւնքը դիտելով, զանոնք իրեն սեփականելու կը փութար: Ընտիր գրքերու համար շատ ստակ կը վճարէր, բայց որքան հարուստ ու սքանչելի գործեր կային աշխարհիս վրայ, որք դեռ նորան յայտնի չէին: Միայն իր վրայ չէր մտածէր նա, այլ հող կը քաջէր և նոցա մասին, որք իր նման դեռ շատ բանէ զուրկ էին աշխարհիս մէջ: Աւ այդ է, իրաւ, ազնիւ մարդոց գլխաւոր յատկանիշը, որ նոքա զբարին ոչ թէ միայն իրենց համար կը ցանկան, այլև ընկերները նորան հաղորդակից անել կուզեն: Ընտիր մատեան մը դիւրին կերպով շատերուն օգտաւէտ անելու միջոցներ որոնելով, 1731 թ. Գրբանկին հասարակային գրադարան մը հիմնելու միտք յղացաւ: Նորա դադափարը խկոյն համակրութիւն գտաւ, և յիսուն մարդիկ զիր գնելու համար առ ժամայն քառասնական շիլլինդ տարով պայման դրին, որ այսուհետև իւրաքանչիւրը տարին տաս տաս շիլլինդ վճարէ: Բաժա-

նորդներու թիւը գայով բազմացաւ և Գրբանկինի « Գրասիրաց խումբը » տաս տարիէն յետոյ ընկերութեան իրաւունք ստացաւ: Յաւելցնենք ի դէպ, որ այդ ընկերութեան գրատունը 1790 թ. գրեթէ 8,000 հատորներ ունէր: 1850 թ. նոցա թիւը 32,000ի հասաւ, իսկ այժմ 500,000 է: Ընթերցողս կարող է ինքն ասել, թէ որքան օգտաւէտ էր այդ գրատան հիմնարկութիւնը **) Գրանկլինի հայրենեաց համար, որ նորա տուած բարի օրինակին հետևելով այժմ գրեթէ ամէն տեղ մի մի հարուստ գրադարան ունի:

Անպառաւելի էր Գրանկլինի աշխատասիրութիւնը: Թուղթը Անգլիայէն բերելու փոխարէն, որ միշտ աւելի թանկ կրնատէր ուզեց զայն ինքը պատրաստել: Այդ միտ-

(**) Տես. Ազգային կրթութիւն. հրատարակական ընթերցանութիւնք Էդուարդ Լարուէի, տպագրութիւն Պ. Միքայէլի Միանսարեանց, Ս. Պետերբուրգ:

քրն իսկոյն կեանք ստացաւ և Ամերիկան արուեստի նոր ճիւղով մը հարստացաւ: Նորա գործարանը տարազի տեղ բռնելով ուրիշ քաղաքներու մէջ ևս թղթի գործարաններ հիմնեցին:—Նորա տպարանի մէջ ամենահմուտ գրաշարներ կը վարժուէին, երբեմն Գրանկլին այլև այլ գործիքներ կընծայէր նոցա և հեռաւոր քաղաքներ կուղարկէր, որ գնան և իրենց արհեստն ուրիշներուն սովորցնեն և կամ ինքեանք տպարան բանան: Եթէ բանային, առ ժամանակ ստակով ևս կօղնէր, և երախտապարտ աշակերտներն երբեք չէին չարագործէր նորա վեհանքն մարդասիրութիւնը:

1732 թ. Գրանկլին և գաղթականութեանց համար առանձին նշանակութիւն ունեցաւ: Այդ թուականին Վիրջինիայի անտառներու, յատկապէս Վաշինգտօն անուն հասարակ մարդու տան մէջ մանուկ մը լոյս տեսաւ, որ Գէորգ անուն ընդունեց: Գէորգ Վաշինգտօն: Իբրև աստ-

ուածային զաղտնի խորհուրդ մը, մարդկային աչքերէ հեռու, ուշիկ կապեր նա որորանի մէջ և աշխարհս դեռ չըզխտէր, որ այդ հրաշեայ մանկիկը օր մը փառօք և յաղթութեամբ սուսեր հասնելու էր յազատութիւն բռնօրէն ճնշեալ հայրենեաց:

Սակայն մէկ ուրիշ բան մ'ևս լոյս տեսաւ նոյն իսկ թուականին, երանելով ազնիւ Գրանկլինի սրտէն ու զգէն—այդ էր մէկ Օրպայոյց, որ քսանեհինգ տարի նոր ի նորոյ խրատելով և ուսուցանելով նահանգէ ի նահանգ պիտի շքէր և զօրութիւն ու լոյս տար ազգին—առաջիկայ դժուար փորձանքներուն արիւթէս համբերելու համար: Սրորանի մէջ մանուկ դիւցազն ևս պատանի դառնալով կազդուրիչ սնունդ ստանալու էր այդ գրքոյկէն:

Պէտք է որ արևը ճառագայթէ, պէտք է որ լոյս սփռէ տիեզերքի մէջ. պէտք է որ ազնիւ բնաւորութիւնը «սեր շնչէ, ի սեր կենայ, սիրով ի մահ իսկ ննջէ», . պէտք է որ մէկ անգամ տեսած ճշմարտութեանը

հպատակելով զայն քարոզէ: Արգելք մը չկայ աշխարհին երեսին, որ կարողանար երկիւղ ազդել նորա սրտին և խափանէր հետևել երկնային ձայնին—ոչ հուր, ոչ բանտ և ոչ սուր:

Ամենայն առաւօտ երիտասարդ Ֆրանկլին—նա դեռ նոր քսանեվեց տարեկան էր, երբոր օրացոյցի առաջին տարեհամարը հրատարակեց—միայնակ սենեկի մէջ կը նստէր և առաքինութիւն ու իմաստութիւն քարոզելու քահանայական պաշտօնի մէջ զինքը կը մարդէր: Իր անցեալ՝ դասերով հարուստ կեանքը դիտելով, նա կը տեսնէր, որ ինչոր բարի բան արած ունէր, իր ներքին մարդոյ լուսազոյն ձայնին հնազանդելով արած էր և ինչ որ վատ—նորան հակառակելով:

Օրացոյցը լոյս տեսաւ Ռիչարդ Սաունդերսի կեղծ անուամբ «Խեղճ Ռիչարդի Օրացոյցը», վերնագրով:

Այդ օրացոյցի մէջ գործածուած գրութեան եղանակի վրայ երկար զրուցելու

փոխարէն լաւ է որ կտոր մը յառաջ բերենք նորա մէջէն: Առնենք 1758 թ. համարը, օրացոյցի վերջին համարը, որոյ մէջ Ֆրանկլին (դարձեալ Ռիչարդ Սաունդերսի անուամբ) կենսական իմաստութեան դասերը զանազան հին հատորներէն միասին գումարելով, մէկ պատմութեան մէջ զեղեցիկ ամփոփած էր: Այդ դասերէն շատերը, ինչպէս որ ընթերցողս շուտով կը տեսնէ, անմահական առաձներու կարգին անցած են:

«Հարստութեան ճանապարհ», կոչուած յօդուածի սկիզբն հեղինակը կըսէ, թէ շատ կուրախանայ, երբոր «Խեղճ Ռիչարդի», խօսքերը ուրիշներու շրթունքէն կը լսէ և կը շարունակէ հետևեալ կերպով.

«Տեսէք, թէ որչափ պիտի ուրախանա՞յի հետազայ անցքի վրայ: Վանի մ'օր առաջ ես կանգ առի ձիուս այն տեղ, ուր որ սնանկացեալ վաճառականի մը գոյքերու ծախուելուն պատճառով՝ ահազին բազմութիւն մը դումարուած էր: Առանա-

հարկութեան բոլորն ասկալին հասած
չէր, մարդիկ վաս ժամանակներու վրայ կը
զրուցէին: Աոգամէն մին մաքուր ու պար-
զակ հազուած ալ որ ծերունու մը դիմե-
լով, ասաց. «Շայր Երրահամ, խօսիր,
լսենք թէ ինչ կրտես աւ վաս ժամանակիս
մասին: Երգեօք այս ծանր հարկերը մեր եր-
կիր հապառ չեն քանդեր, ի՛նչպէս անէինք,
որ կրնայինք վճարել այդ հարկերը: Ի՛նչ
խորհուրդ կուտաս, հայր Երրահամ, :

Շայր Երրահամ անդէն բարձրանալով
պատասխանեց. «Եթէ կուզէք ականջ դը-
նել խորհրդիս, ասելիքս կարճ կը կապեմ,
որովհետեւ իմաստունին և մէկ խօսքը բաւա-
կան է, իսկ յիմարին հազարն ևս քիչ,
ինչպէս որ կրտէ խեղճ Ռիչարդը, :

Վճենքեան յայտնեցին, թէ կը ցանկան
լսել, և ծերունին, մինչդեռ մարդիկ նորա
շուրջը խոնուելով անդ բռնելու վրայ
էին, շարունակեց խօսքն և ասաց.

«Ի՛նչեքք և դրացիք, մեր հարկերն
իրաւ շատ ծանր են: Եթէ անբութենէն

ասհմա՛ ամենբէն ջոկ ուրիշ հարկեր չու-
նենայինք, դեռ կարելի էր համբերել և
թերևս հեշտիւ վճարել. բայց տեսէք, որ
մեք նոգամէն զաս ևս դեռ շատ հարկեր
ունինք վճարելու: Տէրութեան հարկերէն
երկու անգամ աւելի ծանր հարկ դրուած
է վրայներս մեր ծուլութեամբ, երեք ան-
գամ աւելի մեր հպարտութեամբ ու հինգ
անգամ աւելի մեր յիմարու թ՛ամբ, և այս
հարկերը ոչ մէկ իշխան կամ պատգամա-
ւոր կարող չէ թեթեւացնել կամ նուա-
զացնել: Ասկայն եկէք, խորհուրդ տես-
նենք զուցէ փրկութեան հնար մը դրու-
նենք. ով որ ինքն իրեն կօգնէ, Աստուած
ևս նորան կօգնէ, կրտէ խեղճ Ռիչարդը
օրացոյցին մէջ:

Եթէ տէրութիւն մը կամենար, որ աղ-
զըն իր ժամանակի տասներորդ մասը ա-
ռանց վարձատրութիւն ստանալու նորան
ծառայէ, ապաքէն միթէ չէիք ասեր, թէ
շատ կօպիտ տէրութիւն է. բայց զատար-
կութիւնն աւելի ժամանակ կը լսէ մեզ-

մէն, եթէ հաշուենք այն բոլոր ժամերը, որ կը վատնենք անգործութեամբ, սնտախ վայրաբանութեամբ և կամ անօգուտ գործերու և նանիր ձեռնարկութեանց վրայ: Ծուլութիւնն իր ետեւէն հիւանդութիւն կը բերէ և մեր կեանքը կը կարճէ: Ծուլութիւնը ժանդէ, որ կապականէ և կուտէ, իսկ աշխատութիւնը միայն կը հնացնէ, և շատ անգամ գործածուած բանալին քանի գնաց աւելի կը փայլի, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Ի՞նչքան ժամանակ կը կորցնենք քնոյ վրայ, մոռնալով որ քրնոզ ազուէսը հաւ չի բռնէր և որ գերեզմանի մէջ դեռ բաւականի ժամանակ կունենանք քնելու, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Աթէ ամէն բաներէն ամենաթանկագինը ժամանակն է, ապաքէն նորա վատնումը միթէ պարտաւելի շուայլութիւն չէ. կորած ժամանակը յետ չի գար վերստին, կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Աւրիմն, եղբայրք, արթուն լինիք, հսկինք և գործենք և շահաւէտ բան գործենք: Այդպիսով ամէն

բան, որ մինչև այժմ դժուար կը թուէր մեզ, կը թեթեւնայ և ի դուխ կուգայ: Ծուլութիւնն ամէն բան կը ծանրացնէ, իսկ աշխատասիրութիւնն ամէն բան թեթեւ կընէ, և ով որ ուշ կը զարթի, ամբողջ օրը պատէ պատ կընկնի և հազիւ երեկոյեան նպատակին կը հասնի. պղերգութիւնը տարտամ կը շարժի և սրավազ աղքատութենէն կը մբռնուի, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Աուզե՞ս լինիլ առողջ, հարուստ, իմաստուն—ջան դիր գործիդ առաւօտեան զուարթուն:

Արդ, լաւ ժամանակներու յուսով ու կարօտով ի՞նչ օգուտ կըստանանք. ներկայ ժամանակի բարւոքումը միթէ՞ մեր ձեռքէն կախուած չէ: Աշխատասիրութիւնը կարօտելու հարկ չունի, և ով որ յուսով միայն կապրի, անօթի կը մեռնի: Չկայ հանձար առանց փութոյ. օգնեցէք ինձ ձեռներ, քանզի չունիմ ես գոյքեր: Արհեստի յատակն ոսկի է, ինքը յարգելի, բայց միայն պէտք է որ մարդս զայն սիրով կատա-

րէ: Քաղցը թէև կը մօտենայ աշխատաւոր
մարդու շէմքին, բայց չի կրնար ներս մը-
նել. ներս չի մտներ և դատաստանի պաշ-
տօնեան, որովհետև աշխատաւորը պարտ-
քերը միշտ կը վճարէ, իսկ անհողը կը շա-
տացնէ: Վնենք, որ ոչ գանձ գտած ես և
ոչ հարստութիւն ժառանգած — փոյթ
չէ. աշխատասիրութիւնն է բաղդի հայրը:
Աստուած ամէն բան կը շնորհէ աշխատա-
սէրին, ուստի գնա, դի՛ր ձեռքդ արօրի
մաճին, մինչ ծոյլերը ֆնան տարտամ ի
մէջ մահճին և թող շտեմարանքդ լիու-
թեամբ ուռչին: Աշխատիր քանի որ օրը
կըտեսի, քանզի չդիտես, թէ վաղն ինչ
արդելք կը գտնես: Մէկ այսօրը երկու վա-
ղէն թանկ է: Աթէ ունիս վաղն անելու
գործ կարևոր. մի՛ յետ ձգիր և վերջացուր
իսկ այսօր: Աթէ սպասաւոր լինելիր, մի-
թէ՞ չկիր ամաչեր անգործ երևելու բարի
ակրօջդ առջև. արդ, քո տէրը ինքդ ես.
ամաչեր ուրեմն, եթէ ինքդ քեզ անգոր-
ծութեան մէջ գտնես: Արովհետև այսքան

բան ունիս անելու յատկապէս քեզ հա-
մար, ընտանիքիդ համար, հայրենիքիդ ու
տէրութեանդ համար, ուստի այդուն այ-
գուն ոտքի կանգնիր և տես, որ արևը վայր
նայելով չասէ, թէ նա պառկած է դեռ
անփառունակ: Աստարիբ գործդ առանց
ձեռնոցի և մի՛ մոռնար, որ ձեռնոցով կա-
տուն չի բռներ մուկ: Մեր գործերը շատ
են ի հարկէ և ձեռներս տկար, բայց այդ
ոչինչ — ամէն բան կը յաջողի, «միայն թէ
սիրով, հանգաբա ու խելօք ջանք դրնենք
բարւոյն ու չընկնք անհող», :

Ինձ կը թուի թէ ձեզմէն մի քանիք կը-
տեն, մի՞թէ մարդս բնաւ հանգիստ և ա-
զատ ժամ շնորհելու չէ իրեն: Քարեկամ,
լսիր, թէ ի՛նչ կըտէ այդ մասին խեղճ Քի-
չարդը: Աթէ կուզես ազատ լինել, լաւ
գործածէ ժամանակդ և ոչ մի բոպէ մի՛
կորցնէր, ըստ որում ոչ մի բոպէի վտա-
հել կարող չես: Ազատութեան կը հասնի
փութաջան մարդը միայն, իսկ գանդաղը —
յաւիտեան, որովհետև ազատութիւնն ու

զանգաղ ծուլութիւնը անզուգելի բաներ
են: Ար կարծես, թէ ծուլութիւնն աւելի
քաղցր կեանք կընծայէ քեզ, քան թէ
աշխատանքը: Աչ. քանզի դատարկապարտ
ծուլութենէն շատ վշտեր կը ծագին և
անօգուտ հանդստութենէն դառն հոգսեր:
Փախիր զուարճութենէն, և նա ինքն ե-
տեւէզ կը վազէ: Աւա պահիր խանութդ
և նա քեզ լաւ կը պահէ: Աթէ կուզես,
որ գործդ յաջողի, ինքզ զնա ետեւէն, ե-
թէ չես ուզեր — ուղարկիր ետեւէն: Խնամ-
քի պակասութիւնն աւելի մնասակար է,
քան թէ հստութեան պակասութիւնը:
Ուրիշներու խնամքին վրայ ապաւինելը —
շատերուն կորուստ բերած է. քանզի աշ-
խարհիս գործերուն մէջ մարդս քանի քիչ
վստահէ ուրիշներու վրայ, այնքան աւելի
իրեն կ'օգտէ: Գործերդ ինքզ հողա — այս
է ամենալաւ բանը: Աշխատասէր ուսա-
նողը անշուշտ կըստանայ զիտութիւն և
շրջատես մարդը հարստութիւն, ինչպէս
որ քաջը զօրութիւն և առաքինին արքա-

յութիւն: Աուզնս գտնել հաւատարիմ
ծառայ, ծառայիր ինքզ քեզ: — Ամե-
նամանր գործերուդ վրայ անգամ հոգ
տար. օր մը մէկ բեւեռի (մեխ, դամ) պակ-
սելով նալը կորաւ, նալն պակսելով ձին
կորաւ, ձին պակսելով ձիաւորը կորաւ —
թշնամին հասաւ ետեւէն ու սպանեց. այդ-
պէս ամենայն ինչ կորաւ, որովհետեւ
հոգ չէր տարած զամի պէս չնչն բանի
վրայ:

Այսքանը հերիք թող լինի, ընկերք իմ,
հոգատարութեան և աշխատասիրութեան
մասին, որ իւրաքանչիւր մարդ ունենալու
է սեփական գործերու նկատմամբ: Սակայն
ով որ կուզէ հաւաստի արդիւնք քաղել
այդ բաներէն, պէտք է որ չափաւորու-
թիւնը բանեցնէ կեանքի մէջ: Արքան կու-
զես քրտինք թափէ, աշխատէ, բայց թէ
վստասկզ պահել չը կրնաս, աղքատ կը
մնաս, կըսէ խեղճ Քիչարդը: Պարարտ խո-
հանոցը նիհար կտակ կը գրէ: Աուզնս հա-
րուստ դառնալ. ինչ փութով որ կը վստ-

արկես, նոյն փութով ալ պահպանիր: Ընդկատանով Սպանիացիք չը հարստացան, որովհետեւ ծախքերն աւել էր, քան արդիւնքը:

Աւրեմն մնացէք ձեր թանկ յիմարութիւնները, և ծանր ժամանակներու, հարկերու վրայ արանջելու հիմք չե մնար այնուհետեւ: Մէկ շտայլութիւնը աւելի թանկ կը նստէ, քան թէ երկու մանկանց կրթութիւնը, կըսէ խեղճ Քիչարդը: Կուք կը կարծէիք թերեւս, որ քիչ մը թէյ, երբեմն փունչ, երբեմն ընտիր ծաշեր, քիչ մ'աւելի սիրուն շորեր և մերթ ընդ մերթ փոքրիկ խնջոյք շատ թանկ չեն նստեր. սակայն միտներդ բերէք, սիւ ելի բարեկամք, որ հատիկները շատնայով կոյտ կը կաղմեն: Չգոյշ եղէք փոքր ծախքերէն. երբեմն հերիք է փոքրիկ ծակ, որ մեծ նաւ դնայ ծովի տակ, կըսէ խեղճ Քիչարդը:

Կուք հաւաքուած էք այժմ այս դատարկ պաճուճանքն գնելու. այդ բաները դուք Բարի՛ կանուա էք, բայց քիչ մը խոր

նայեցէք, և կը տեսնէք որ թերեւս արեւեկն: Յոյսերդ դրած էք էժանութեան վրայ և իրաւ, գուցէ յատուկ գնէն էժան ծախուին. բայց և այնպէս, եթէ ապրանքը անշուշտ հարկաւոր չէ, միշտ թանկ կը նըստի: Թէև աժէր մէկ փարսոյ, նախ պիտոյիդ մտիկ արա, կըսէ խեղճ Քիչարդը և կաւելցնէ, թէ չպէտք բաներ գնելով, պէտքերն ալ կը ծախես շուտով:

Այդով կուզէ ասել թերեւս, որ էժանութիւնը միայն երևութական է և ոչ իսկական, կամ թէ առքդ աւելի վնասակար է, քան օգտակար, ըստ որում գործիդ հարկաւոր դրամը կը նուազացնէ: Միւս անդ նա կըսէ, թէ էժան գնելով շատերն իրենց տունը քանդեցին:— Իմաստուն մարդիկ ուրիշներու վնասէն բան կուսանին, իսկ յիմարներն իրենցէն անդամ չեն խրատուիր: Ըստ մարդիկ դատարկ որոփայնով անկողն կերթան և գերդաստանը քաղցով կիսամահ կընեն, միայն մէկ նոր զգեստով պճնելու համար: Աերպաս,

մետաքս, թաւիչն ու ասուին շատերուն
օջախը մարեցին: Այդ իրերը կեանքի պի-
տոյքներ չեն, բայց և այնպէս ո՛րքան մար-
դիկ տենչանօք կը փափագին նոցա, քան-
զե սիրուն են արտաքուստ: Մարդու ա-
րուեստական, շինծու պիտոյքներն այդ-
պիսով կը բազմանան, մէկ աղքատի փոխա-
րէն հարիւր կարօտեալք յառաջ կուգան:
Այդպիսով մեծատունները կը շքաւորին և
պարտք կառնեն այն մարդիկներէ, զորս ա-
ռաջ կատէին և որք աշխատութեամբ ու
չափաւորութեամբ իրենց պատիւն և տու-
նը կը պահեն: Ոմանք փոքրիկ հարստու-
թիւն ժառանգելով կը կարծեն, թէ անըս-
պառելի է. զեռ ցերեկ է և զիշերը հեռու,
կըսեն նոքա. շատէն քիչ հանուելով վը-
նաս չի գար: Մանկաիք ու յիմարք կը հա-
ւատան, թէ մէկ փարան ու քսան տարին,
բնաւ վերջ և ծայր չունին. բայց նայիտ
ալիւրի տոպրակին, եթէ մէջէն միշտ հա-
նես ու վրայէն նորը չ'ածես, շուտով կը
հասնես յատակին, կըսէ խեղճ Ռիչարդը

և կաւելցնէ, թէ երբ ջրհորը ցամաքի,
կիմանան յարգը ջուրի:

Պճնասէր հպարտութիւնը պատուհաս
է աշխարհի համար: Հպարտութիւնը յան-
դուզն աղքատ է, ինչպէս և կարօտու-
թիւնը, թերևս աւելի սևերես: — Մէկ
զարդ գնեղեղ ետքը պէտք է տասն հատ ալ
վրայէն աւելցնես, որ չափը գտնես: Բայց
խեղճ Ռիչարդը կըսէ, աւելի հեշտ է առա-
ջին փափաղը ճնշել, քան թէ յաջորդնե-
րը յազեցնել: Աւ աղքատի յիմարու-
թիւնը, որ կուրօրէն հարուստին նմանել
կուզէ, նուազ չէ այն զորտի յիմարութե-
նէն, որ եղին նմանել ուզելով վիքուեցաւ
ու պայթեցաւ:

Մեծ նաւերը կարող են ազատ ազատ
մանել ծով, փոքրիկները պարտաւոր են
ձամբայ բռնել եղերքով: Հպարտութիւնը
ձաշ կուտէ սնափառութեան հետ, ընթ-
րիքը ասելութեան հետ: Աոյնպէս հպար-
տութիւնը լիութեան հետ կը նախաձաշէ,
կարօտութեան հետ կը ձաշէ և խայտա-

ուակութեան հետ կընթրէ: Եւ ի՞նչ զին
ունին վերջապէս այդ հպարտութիւնը,
փքանայլ, շուք ու զարդը, որոց համար
մարդիկ այնքան տառապանք, աղէտ և
վեշտ կը քաշեն. ոչ առողջութիւն կու-
տան մարդուս, ոչ ցաւերը կը մեղմեն: Մէկ
մազի չափ չեն բերեր պատիւ, այլ միայն
նախանձ ու չարիք անթիւ:

Արդ միթէ յիմարութիւն չէ՞ այդպիսի
չնչին բաներու համար պարտքի տակ ըն-
կնելը: Այս վաճառման պայմանները վեց
ամսուայ վարկ (քրիդի) կուտան մեզ, և
մեզմէն շատերը թերևս միայն այդ պատ-
ճառով եկած են այս տեղ, որովհետև քը-
սակէն նաղդ դրամ հանել չեն ուզեր և
առանց ստակի դիւրաւ պճներու յոյս ու-
նին: Բայց մտածեցէք, եղբայրք, թէ ի՞նչ
կրնէք պարտքի տակ մանելով: Գուք իշ-
խանութիւն կուտաք ուրիշին ձեր ազա-
տութեան վրայ: Աթէ որոշեալ ժամանա-
կին պարտքը չը հատուցանէք, պարտատէ-
րին հանդիպելու պիտի ամաչէք, հետը խօ-

սելու պիտի երկնչէք, ողորմելի, ստորա-
քարշ, թշուառական ներողութիւններ պի-
տի յառաջ բերէք, հեռոյհեռէ ձեր արդա-
րութիւնը կորցնէք և վերջապէս մինչև ի
վատթար ստութիւնը նուաստանաք: Աը-
տութիւնը երկրորդ մեղքն է, պարտք անե-
լը—առաջին: Աոյնպէս. ուղիղ կանգնել
շատ դժուար է դատարկ պարսպ քսակին:

Ի՞նչ կըսէիք, եթէ իշխան մը սաստիկ
հրովարտակով, բանտ ու կապանք սպառ-
նալով արգելէր ձեզ՝ արանց և կանանց ըստ
չափոյ կարողութեան հազնվելու: Աչ ա-
պաքէն կըսէիք թէ ազատ էք հազնուելու,
ինչպէս որ կամենաք, որ այդ իշխանը բըռ-
նակալ է: Արդ միթէ չէ՞ք տեսներ, որ այդ
իսկ հազուստի համար պարտքի մէջ ընկ-
նելով կամովին բռնակալութեան տակ կը
մանէք: Պարտատէրը զօրութիւն ունի իր
ուղածին պէս ձեր ազնուութիւնը խելու:
Ապրանք գնելէն յետոյ հատուցման վրայ
զուցէ շատ քիչ կը մտածէք. բայց փոխա-
տուն ունի աւել յիշողութիւն, քան փո-

խօսող: Քոխառուն փոխատու ի ստրուկն է
և պարտապանը պարտատէրի ծառան,
ուստի ատիր այդ կապանքները, պահպան-
իր ազատութիւնդ և հաստատիր ինք-
նտակախութիւնդ. եղի՛ր աշխատատէր և
սղատ, եղի՛ր չափաւոր և ազատ: Առ այժմ՝
գուցէ շատ լաւ վիճակի մէջ ես և քիչ մ՛-
աւելի ծախք անելն անվնաս կը համարես.
բայց յիշե՛ր, որ ծերութիւն կայ, նեղու-
թիւն կայ: Արդիւնքը վաղանցուկ է, բայց
ծախքը միշտ կայ ու կայ, քանի որ կապ-
րես: Աւելի հեշտ է երկու հաց շինել, քան
թէ մէկը տաք պահել. ուստի, լաւ է քնել
քաղցած փորով, քան թէ զարթել պարտ-
քերով: Աթէ քրտամբ վասակածդ պահ-
պանես, գտած կինիս իմաստութեան քա-
լը, որ բոլորը ոսկի կը դարձնէ: Աւ երբ
որ իմաստնոյ քարը գտնէք, այնուհետեւ
աւելի չէք գանգստեր վատ ժամանակներու
և չափազանց հարկերու վրայ:

Այդ է, բարեկամք, բանականութեան և
իմաստութեան դասը. սակայն չափազանց

յոյսեր մի՛ դնէք աշխատասիրութեան,
ժուժկալութեան և խոհեմութեան վրայ,
թէ և դոքա պատուական բաներ են: Ա-
ռանց Աստուծոյ օրհնութեան ամենայն
ինչ կը մնայ ունայն, կըսէ խեղճ Քիչարդը.
ուստի խոնարհաբար խնդրեցէք Աստու-
ծոյ օրհնութիւնը և զթոտ սրտիւ օգնե-
ցէք այն ընկերներուն, որք առ այժմ՝ զուրկ
են նորամէն:

Դպրձեալ մի խօսք. «Այլ որ չուզէր խոր-
հուրդ լսել, շատ դժուար է նորան օգնել,»:

Այդպէս աւարտեց ծերունին իր ճառը:

Մարդիկ ուշադրութեամբ ականջ դը-
րին, խրատները շատ հաւնեցին, բայց նոյն
իսկ ժամուն—ասես թէ հասարակ քարոզ-
ւիներ լսածները—բոլորովին հակառակը
գործեցին. ո՛րովհետեւ սակարկութեան ըս-
կսուելուն պէս այլևորի խօսքերն և իրենց
սրտ՝ երկիւղն մոռնալով, կուրօրէն յար-
ձակուեցան ապրանքներու վրայ:

Բարեսիրտ ծերունին, ինչպէս որ կե-
րեի, օրացոյցն հիմնօրէն ուսումնասիրած

ու լաւ մարտած էր: Ենունիս ստէպ յիշուելը ուրիշներուն գուցէ ձանձրոյթ կը պատճառէր, այլ ոչ ինձ, ընդ հակառակն, անձնասիրութեանս համար այդ շաքարացը քիփաղարշանք էր, թէև հաստատ զիտէի որ իմ անուամբ ասուած իմաստուն խօսքերու տասներորդ մասն անգամ իմը չէր յատկապէս, այլ միայն արդիւնք էր հնձոց, որ ես հնձած էի ամենայն դարերու և ազգերու առողջ բանականութեան դաշտի վրայ: Երդ իմաստուն խօսքերու կրկնութիւնը վերստին օգուտ բերաւ ինձ, քանզի թէև առջևէ նոր կապարցու մը գնելու միտք ունէի, բայց ծերունու ճառը լսելով որոշեցի բան չըզնել, և վերադարձայ դէպի տուն հին կապաս այլևս քիչ մ'երկար հազնելու մտքով: Բնութեցող, եթէ դուն ալ այդպէս անես, ինձի նման կը շահուիս, :

Գառնալով այն «առանորդիս», պէտք է ասել, որ Գրանկին համեստութեամբ շատ կը փոքրացնէր իր վաստակաց յատուկ

զինք: Ե՛յն խորհուրդները հոսած էին նորա հոգիէն, ազբիւրը նորա կեանքի մէջ էր: Իմաստութեան զոհարներէ շատերը գուցէ ազգի շրթունքէն ու գրքերէ հանուած էր, բայց և այնպէս խորին պատուարժանի էր որ նա մէկ անգամ գտած բանին նոր, առանձին կնիք կուտար, որ ազգի համար փրկաւէտ բաներուն միշտ աչք ու ախանջ կը դնէր և պահուած դանձերն ի յոյս հանելով զանոնք ընդհանուր սեփականութիւն շինելու ուղիղ ճամբան գիտէր: Վերոյիշեալ յօդուածը «Էսրտութեան ճանապարհն», անունով ոչ թէ օրացոյցի միջնորդութեամբ, այլ և մասնաւոր տպագրութեամբ շատ տարածուեցաւ: Ե՛յլ այլ քաղուածներ մեծ թերթի վրայ տպուելով ապակեւոր շրջանակի մէջ պատերու վրայ կախուեցան իբրև զարդ: Օրացոյցը արդէն առջի համարէն սկսեալ մեծ համակրութիւն ստացաւ: Ժողովրդի անտեսական և բարոյական յառաջադիմութեան վրայ դեռ երբէք այդ

պիսի խնամ տարուած չէր: Տարիէ տարւորացոյցի բաժանորդաց թիւը բազմանալով վերջապէս 10,000 ի հասաւ, որ այն ժամանակ Ամերիկայի մէջ չը տեսնուած բան էր: Աւել որքան հետեւողներ գտաւ Ֆրանսիկէն այդ ասպարէզի վրայ: Օրացոյցի միջնորդութեամբ ժողովրդի մէջ լուսաւորութիւն մտցնելն ընդհանրապէս իբրև ամենայարմար եղանակ համարուելով այդ միջոցը այնուհետև շատ ու փոքր յաջողութեամբ սկսաւ ամենայն տեղ գործածուել: Ազգային օրացոյցներու թիւը, որք Ֆրանսիկէնի ժամանակէն Աւերուպայի մէջ հրատարակուել սկսան, հարիւր հազարներով պէտք է համարել:

Ֆրանսիկէնի գրութեան եղանակը միշտ ամենալուր կը մնայ ազգասիրական գործունէութեան համար: «Օրացոյցի մէջ, կըսէ Մինչէն, Ֆրանսիկէն հիանալի պարզութեամբ կուսուցանէր զիւղական տընտեսութեան, անասնաբուծութեան, արհեստից և մարդկային առողջապահու-

թեան համար կարևոր միջոցները և ժողովրդական իմաստութեան անպաճոյճ ձևով ցոյց կուտար այն կանոնները, որք մարդկային բազրի հիմքը կը կազմէ: «Իսկզ՞ Քիչարդի իմաստութիւնը, առաջնորդ է գործի, հսկողութեան, չափաւորութեան, խոհեմութեան և ակնուութեան: Ամենահասարակ խօսքերով, ամենաճշմարիտ ու մաքուր ոճերով նա խորհուրդ կուտայ ազգակիցներուն և բարոականութիւն կը քարոզէ յանուն շահի: Աորա բոլոր խորհրդածութիւններու նրպատակն այս է, թէ առանց առաւելութեան հաստատուն շահ և քաղաք չկայ: Այս հայեցողութեան մէջ հետզհետէ զօրանալով վերջին տարիները նա կըսէր, թէ առանձին մարդու և թէ՛ տէրութեան բազրի միակ երաշխաւորն և անսուտ հաշուեցոյցը առաքինութիւնն է: Ամենախարդախ մարդն անգամ, կըսէ նա, ակնիւ մարդ կը դառնայ, եթէ առաքինութեան օգուտը ճանաչէր,»:

Օրացոյցի տարածման եղանակին մէջ անդամ գործնական ճամբայ կը բռնէր: Ամերիկայի մէջ մինչև նոր ժամանակը հին լաթերը սովորաբար դէն կը ձգուէին. Քրբանկլին կը խոստանայ, որ պատրաստ է ստակի տեղ մէկ մէկ օրացոյց տալ հին լաթ բերողներուն և այդպէս հնոսինները կուգան կը զիջուին նորա թղթի գործարանին մէջ: Այդ ձեռնտու էր որպէս վաճառողին, նոյնպէս և գնողին:

Երդ, ստէպ կը պատահի աշխարհիս մէջ, որ մարդուս բարի գործերու արհիւ սերը նորա հարստանալէն ետքը հեռոցհեռէ կը մարի և նիւթական շահասիրութիւնը ժամ առ ժամ հոգու վրայ կը ախրանայ: Քրբանկլին այդպէսներէն չէր: Արչափ որ նորա բարեբաստութիւնը կ'աճէր, նոյնչափ և կըզօրանար նորա փափագը ուրիշներուն նպաստաւոր լինելու և ըստ կարելոյն նրկրտելու, որ լոյսն ու բարին աշխարհիս մէջ հաստատուին: Այս անդուլ նկրտման ժամանակ չէր մոռանար, որ ինքն իր

վրայ հոգալով, իր կատարելագործութեան վրայ աշխատելով կարող էր միայն յառաջադիմութիւն անել և իր փափագներուն հաւասար քայլ բռնել: Նորա ուսման և զարգացման գլխաւոր աղբիւրը դարձեալ գրականութիւնն էր:

Ինչ նպատակով կը կարդան շատերը, կամ միայն ժամանակը վատնելու և կամ, որ աւելի չարն է, վատ գրականութեան անպիտան վեժածներու մէջ վայելք գրանելու նպատակով: Քրբանկլին միայն անարատ ու յստակ աղբիւրներու կը դիմէր, նորա ընթերցանութեան միակ խորհուրդը մտաւոր ու բարոյական կատարելութիւնն էր: Օտար գրականութեանց քանի մը դանձերը թարգմանութեամբ գրուած էին նորա առջև, միւսները նորա համար խպտո անմտչելի փակուած էին: Այդ վայրուած շարադրութեանց յատուկ բընայիրը կարգալու փափագ ստանալով, նա որոշեց օտար լեզուներ սովորել: Ինչ փափագ և յղանայր Քրբանկլինի վեժ հո-

գին — այն և կկատարէր անպատճառ, նա մանաւանդ որ անկարելի բան երբէք չէր փափագէր:

(Օտար լեզուներ սկսայ սովորել 1733 թ. կրտէ նա: (Ուրիմն երբոր քսան և եօթ տարեկան էր): «Պարճ՝ միջոցին այնչափ ընտելացայ Ֆրանսերէնին, որ այդ լեզուով գրքերն արդէն ղիւրաւ կը կարգայի: Ե՛յնուհետեւ ղիմեցի իտալերէնին: Բարեկամներէս մէկը, որ նոյնպէս այդ լեզուն կուսանէր, շատ անգամ միասին ճատրակ խաղալու կը հրաւիրէր զիս: Տեսնելով որ այդ բանը բաւականին ժամանակ կը խլէ ինձմէն, ես վճռեցի միայն այն պայմանով խաղալ հետը, որ տանողը իւրաքանչիւր խաղէն վերջը իրաւունք ստանայ դաս մը, այսինքն բերանք սերտելու քերականական կանոն և կամ թարգմանութիւն մը տալու տարուողին, որ և պարտաւորուի ազնու արար պատրաստել զայն մինչև յետագայ տեսութիւնը: Արովհետեւ մեք գրեթէ հաւասար կը խաղայինք, ուստի երկուքս

այ հաւասար կը ջարթենք մէկզմէկու Իտալերէնին մէջ: Ետքը Սպանիերէն գրքեր կարդալ ուզելով այդ լեզուն ևս սովորեցի: Ա երն արդէն յիշած եմ, որ մանկութեանս ժամանակ ես միայն մէկ տարի լատինական վարժատուն գնացի: Լատիներէնը յետոյ իսպառ անտես մնաց: Բայց Վրանսերէն, Իտալերէն, Սպանիերէն լեզուներուն ընտելանալէն վերջը, երբոր որ մը լատիներէն Եստուածաշունչ ընկաւ ձեռքս, զարմանալով տեսայ, որ աւելի կը հասկնամ, քան թէ կը կարծէի: Ե՛յդ քաջախրութիւն տուաւ ինձ վերստին ձեռն արկանելու լատիներէն, որ և բաւականին յաջողութեամբ սովորեցի, նա մանաւանդ որ առջևէ ուսած լեզուներս աշխատանքս շատ կը թեթևեցնէին,»:

Զ.

ՔՐԱՆԿԼԻՆ ՀԵՍՊՐԱՆՅԻՆ ՊԱՇՏՕՆԵՆ
ԲՈՒ ՄԷՋ:

Պիեսիլվանիայ նահանգի պատգամու-
ւորները միաբանութիւն մը կը կազմէին,

որ «ընդհանուր ժողով» կը կոչուէր: Ինչպէս որ մեզ յայտնի է, արդէն թղթագրամի առաջին տպագրութեան ժամանակ Պրանկլին բարեկամներ դառած էր այն տեղ: Արջը օրացոյցի պատճառով, որ արդէն երեք անգամ լոյս տեսած էր, բարեկամներու թիւը շատցաւ, այո՛, գտանուեցան նաև մարդիկ, որք Պրանկլինի խկական նշանակութիւնը ձանաչելով ու յարգելով, քարտուղարի պաշտօն ատաջարկեցին նորան ընդհանուր ժողովի մէջ: Ընտրողութենէն առաջ ժողովի անգամներէն մին թէև աշխատեց ընկերներու մտադրութիւնը ուրիշ անձի մը վրայ ուղղել և Պրանկլինի գէժ ոգորել, սակայն և այնպէս վերջինս ձայներու բաղմոն թեամբ ընտրուեցաւ: Այս բանի վրայ սրտմտելով՝ հակառակորդը նորա ոխերի՛մ թըշնամին դարձաւ: Պրանկլին ի սրտէ կը ցանկար, որ զժկամակ ոտխը հանգստանայ և հեար հաշտուի: Օր մը նորան յայտնեցին, որ թ՛շնամին շատ մասնաատէր մարդ

է և հազուադիւտ զիրք մ'ունի, որոյ վրայ սաստիկ կը պարծի: Այդ լսելէն ետքը Պրանկլին քաղաքավարի նամակ գրեց նորան ամենեւին ցոյց չտալով որ նորա թըշնամութեան լուրն արդէն իր ականջին հասած էր, և խնդրեց, որ եթէ կարելի է բարեհաճի գիրքն իրեն ուղարկելու քանի մ'օրուայ զործածութեան համար: Պատգամաւորն ոչ թէ միայն գիրքն ուղարկեց, այլ և յետագայ նստի ժամանակ բարեկամօրէն ընդ առաջ ելանելով՝ աջ տուաւ նորան և ամենայն մտերմութեամբ յայտնեց, որ միշտ պատրաստ է նորա իղձերը կատարելու: Թշնամութեան վրայ աւել խօսք չեղաւ: «Ընդհանրապէս աւելի օգտաւէտ է, — կըսէ Պրանկլին — այս անցքը պատմելէն ետքը, «խոհմարար վերջ դնել թըշնամութեան, քան թէ հետզհետէ զրգուել և սնունդ տալ նորան», : «Աս վարուեցաւ իմաստնօրէն և չըվնասեց իր պատուին :

Այնուհետև ընդհանուր ժողովի ամէն ապագրելի զործերը Պրանկլինի ձեռքն ան-

ցան և բացի այսմանէ նա Յիլադե՛Ֆիայի նամակատան վերատեսչի պաշտօնն ևս ըստացաւ: Այս պաշտօնն առաջ Բրադֆորդ անուն տպագրապետը կը վարէր, որ ամենայն զօրութեամբ աշխատած էր Պրանկլինի հրատարակած օրացոյցի տարածուելուն արգելք դառնալու: Այժմ Պրանկլին կարող էր վրէժ առնել, եթէ միայն այդպիսի վատութեան ընդունակ լինէր:

Ըին առասպելները կրօնն, թէ ամենայն ինչ որ Միգաս թագաւորը կը շօշափէր, ոսկի կը դառնար: Այդ Պրանկլինին վերաբերելով կարելի է ասել, թէ ամենայն ինչ որ նորա գործունէութեան շրջանը կը մտնէր, բարուօրումն կըստանար, ինչ որ կը մտածէր—կեանք կընդունէր:

Յիլադե՛Ֆիայ քաղաքի մէջ թէև կային գիշերապահներ, բայց նոցա հրահանգումն ու գործունէութիւնը թերատ էր: Պրանկլին վերուց այդ թերութիւնքը: Այնուհետև հրկիզա՛նքներու խումբ մը

կազմեց և հրդեհի դէմ ապահովիչ ընկերութիւն մը հաստատեց, որ մինչև այսօրս դեռ կրտեւի Յիլադե՛Ֆիայի մէջ: «Ահանգի սահմաններ ապահով չէին վայրենի շնորհներու ասպատակներէն. տեսնելով որ միայն կամաւոր զինուորներու գրնդով կարելի էր վերցնել այդ չարիքը, Պրանկլին յայանեց իր մտքը քաղապետներուն և առանձին գրութեամբ բացատրեց, թէ ինչպէս պէտք էր հոգ տանել սահմաններու պաշտպանութեան վրայ: «Նորա առաջարկութիւնը Յիլադե՛Ֆիայի մէջ հազար երկու հարիւր, իսկ նահանգի մէջ տաս հազար ստորագրութիւն ստանալով՝ զինուորներու գունդը իսկոյն կազմուեցաւ: Օգտակար ձեռնարկութիւն մ'աւարտելէն վերջը Պրանկլին իսկոյն մէկ ուրիշ նորը յերևան կը հանէր: Այդպէս, մէկ ձեռնարան հիմնեց Պենսիլվանիայի մանկտեսաց դաստիարակութեան համար և առաջին տարին իսկ հինգ հազար ֆունթի չափ յօժարակամ նպաստ ստացաւ ժո-

դովորէն: Ալարժարանի համար հոգարար-
 ձու թիւն կազմելու ժամանակ ընդհանուր
 ցանկութեամբ նա ինքը նախագահ ընտ-
 րուեցաւ. այնուհետեւ վարժարանի բար-
 դաւաճման վրայ հանապազ փոյթ քա-
 շելով՝ մինչև իր մահը այս պաշտօնի մէջ
 մնաց: Իր խոհեմ հոգարարձու թեամբ Պը-
 բանկլին այնպէս համբաւ ստացած էր, որ
 ուրիշ նահանգներու պատգամաւորներն
 անգամ դպրոց հիմնելէն առաջ հեռու
 տեղերէն նորա մօտ կուգային խորհուրդ
 հարցներու:—Վաղաքի փողոցները հարթ
 չէին, չէին լուսաւորուած և երեկոները ու
 գիշերները—մանաւանդ թունդ անձրևէն
 յետոյ, նոցա մէջէն անցնելը կեանքի հա-
 մար շատ վտանգաւոր էր: Մինչև որ լապ-
 տերներ ու քարայտակ չըստացան Պը-
 բանկլին հանդիստ չառաւ: Այնուհետեւ
 հիւանդանոց մ'ըս հաստատեց տկարնե-
 րու ու ծերերու համար: Էտեւեալ գէպ-
 քը ցոյց կուտայ, թէ ո՞րքան զգայուն էր
 նորա սիրտը:

Ա իթ Ֆիլդ անուամբ օտար քահանայ
 մը եկած էր Պէտրոզիայ՝ ի պէտս վարժա-
 րանի դրամ հաւաքելու: Պրանկլին եկա-
 ւորի վրայ տեղեկութիւն ստանալէն վեր-
 ջը յայտնեց նորան, որ աւելի քիչ ծախ-
 քով կարող կլինէր հասնել իր նպատա-
 կին, եթէ վարժարանը Ալիլադելֆիայի մէջ
 հաստատել ուզենար. ըստ որում Պէտր-
 զիայ նահանգը շինութեան փայտ չունի և
 զայն Ալիլադելֆիայէն հոն տանելը շատ
 թանկ կընստի: Այս հիմնաւոր կարծիքին
 բոլոր խոհեմ մարդիկները հաւանութիւն
 տուին, բայց ոչ Ա իթ Ֆիլդ. սա իր մաքի
 վրայ հաստատ մնաց: Աւ Պրանկլին որո-
 շեց նորան ոչինչ չըտալ: Արովհետեւ քա-
 ղաքի հոգևորականներէն արգելած էին
 Ա իթ Ֆիլդին եկեղեցեաց մէջ ճառ ասե-
 լու, ուստի իր հրաւերը նա բաց հրապա-
 րակի վրայ կը կարդար: “Օր մը պառահ-
 մամբ ես ևս առիթ ունեցայ, կը պատմե
 Պրանկլին, լսելու նորա ճառերէն մինը, որ
 ըստ երևութին հանգանակութեամբ վեր-

Ձանալու էր: Վեղ ոչինչ չեմ տար, ըսի ես մտքէս: Պարպանիս մէջ մէկ բուռն պղինձ ունէի, երեք կամ չորս արծաթի դոլլար և հինգ հատ ոսկի փխսթօլ: Մինչդեռ նա կը խօսէր, սիրտս սկսաւ մեղմիլ և որոշեցի գէթ պղինձէ ստակս տալ նորան: Հրապուրիչ ճարտասանութիւնը զնալով այնպէս ազդեց վրաս, որ պղինձէ դիտաւորութեանէս ամաչել սկսայ և որոշեցի՝ արծաթս ալ նորան տալու: Իսկ ճառի վերջն այնպէս սքանչելի էր, որ ամէն ջերբերս պարպեցի և տուի ի՛նչ որ ունէի — ոսկիս և ամենայն ինչ:,,

Ֆրանկլինի գործունէութիւնը զարմանալի էր: Մեք հիացած կը մնանք տեսնելով, որ այս՝ իր ընտանեկան պիտոյքն օրացոյցի ու լրագրի խմբագրութեան դժուարին գործերն այնպէս գեղեցիկ հոգացող, քաղաքային նամակատան վերատեսչութիւնն այնպիսի փութով կատարող, վերոյիշեալ հաստատութիւններն և ուրիշ շատ ընկերութիւններ ի լոյս կոչելով հա-

մարեան ամէն մէկի վարչութիւնն անձամբ տնօրինող, օտար լեզուներու ուսումնասիրութիւնն անդադար շարունակող և ի վերջ ի վերջոյ ընդհանուր ժողովի քարտուղարութեան տաժանելի պաշտօնն եռանդով յառաջ տանող մարդը, որ այս մարդը դեռ ուսումնական յուզարկութեանց համար ևս ժամանակ կը գտնէր: Առանձին յօդուած մը պէտք կը լինէր գրելու, եթէ ուզենայինք մի առ մի յառաջ բերել նորա ուսումնական փորձերու և մտքերու ընթացքը, որք շանթարգելի զիւտովն վերջացան: «Նորա շարագրութիւնն այս առարկայիս վերաբերմամբ ծաղրի տակ ընկաւ: «Ի՛նչ օգուտ կարող է ծաղել ուսման համար Պենսիլվանիայի անտառներէն», և կըսէին այլևայլ զիտնական շրջաններն և մանաւանդ Ղօնտօնի մեծամիտ ուսումնականները: Բայց այնու ամենայնիւ շարագրութիւնը թարգմանուեցաւ Ֆրանսերէն, Պերմաներէն, Իտալերէն, և չք նախապաշարուած հետազօտութիւն-

ներու շնորհիւ հասարակային կարծիքը
Ֆրանկլինի կողմը մեկնել սկսաւ: Ա երջա-
պէս ճշմարտութիւնը լայն ճանապարհ բա-
ցաւ, և երբ որ Բիւֆօն անուն տիեզերա-
հուշակ Ֆրանսիացի բնագէտը վճռողապէս
Ֆրանկլինի կողմն անցաւ, թերահաւատ-
ները պապանձեցան: Ա օնդօնի գիտնական
պարոնները նոր նիստ մը կազմելով՝ խըն-
դիրը վերստին քննութեան տակ զրին և
վերջապէս իրենց ուսումնական մեծամտու-
թենէն յառաջ եկած սխալը ուղղեցին.
Իսկ գիտութեանց արքունական ճեմարա-
նը պատուաւոր անդամութեան իրաւունք
տուաւ շանթարդելի հեղինակին և պա-
տուեց զնա առանձին ոսկի մեղայրով:

Ար Ֆրանկլինի փառաւորուելովը նորա
քաղաքակիցներն ևս պարծենալու էին—
ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է: Աեանքի
ամենայն ասպարէզներու վրայ հաւատա-
րապէս շահաւէտ ու կորովի մարդուն
իրենց խորին յարգանքը յայտնելով քաղա-
քացիք նահանգային խորհրդաւորի պաշ-

տօն տուին նորան և վերջապէս պատգա-
մաւոր ընտրեցին ընդհանուր ժողովի հա-
մար: Բացի այդմանէ՝ տեղական վարչու-
թիւնը դատաւորի պաշտօն յանձնեց նո-
րան և բոլոր գաղթականութեանց փոս-
տերու գլխաւոր վերատեսուչ կարգեց: Ա-
թէ այնուհետև Ֆրանկլինի քաղաքակից-
ները նորա քաջագործութեանց լուրը կը-
լսէին, օրինակի համար, թէ ինչպէս 500
կամաւոր զինուորներու առաջնորդելով
ձմեռուայ մէջ նահանգի հիւսիսային սահ-
մաններէն Էնդիկները վունտեց ու սահման-
ները բերդերով պատսպարեց, թէ ինչպէս
առանձին տեսակ հնոց մը հնարեց, բայց ար-
տօնագիրը մերժեց, ասելով թէ ամենայն
մարդ պարտաւոր է զիւտերն առանց անձ-
նական շահի ժողովըդին նուիրելու, նա մա-
նաւանդ որ աշխարհս մարդ չկայ որ ինքն ևս
նախորդներու զիւտէն օգուտ քաղած չլի-
նէր, — առաւել չէին զարմանար, այլ կը-
սէին. “դէհ, նա ամեն բան կարող է, աշ-
խարհ նորամէն դեռ շատ բարիք կըտեսնէ, :

ՓՐԱՆԿԼԻՆԻ ՀԱՇՏԱՐԱՐԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ ԼՕՆՏՕՆԻ ՄԷՔ.

Ինչպէս որ Փենսիլվանիան, նոյնպէս և միւս տասներկու Անգլիական գաղթականութիւններն Ամերիկայի մէջ ծանր փորձանքներու հանդիպելու էին շուտով: Առցա մայրենի երկիրը, որմէն որ գաղթուած էին, Անգլիան էր. սակայն և այնպէս Ամերիկայի մէջ հաստատուելէն սկսեալ նոքա որոշեալ իրաւունքներ և ազատութիւններ ունէին: Գէորգ Գ. Անգլիական թագաւորի պաշտօնէն ետքը, կամեցան խել այս իրաւունքներն ու ազատութիւնքը Ամերիկացիներու ձեռքէն:

Ամեն տասնեւերեք գաղթականութեանց վրայ կամայօրէն հարկ դրուեցաւ, այնինչ առանց ազգային պատգամաւորաց որոշմանը հարկ դնել օրէնքով արգելուած էր: Երկրի ամենալաւ մարդիկը զարհուրեցան ու զայրացան լօնտօնէն եկած անիրաւ

պահանջմունքներէն և իրենց զգուշարար բողոքը բարձրացուցին: Բայց Անգլիայի կառավարութիւնը կոյր էր և չէր տեսներ իր սեփական օգուտը, որն որ կարգել էր բռնի և ապօրինի միջոցներ բանեցնել գաղթականներու դէմ, եթէ չէր ուզեր որ նոքա բաժնուին մայրենի երկրէն: Արեք միլիոն ու կէսի չափ բնակիչ ունեցող գաղթականութիւններ Անգլիացւոց առևտուրի համար վերին աստիճանի արդիւնաւոր դաշտումն էին, ուր որ նոքա իւրաքանչիւր տարի վեց միլիոն Փունթ ստերլինգի ապրանք կր վաճառէին: Այժմ այս ամենը կորցնելու վրայ էին: Մէկ անիրաւութիւնըն ետեէն ուրիշը կը բերէ: «Եթէ նոքա դեռ յանդգնին», ըսին Անգլիացւոց մեծաւորները, «հակառակելու մեր հրամանին, մեր զօրքերն իսկոյն կուսուցանեն նոցա թէ ի՞նչ է հնազանդութիւնը, և ի՞նչ այնուհետեւ կրկին ու երեքկին վճարեն», :

Չանց կառնուիք այս տեղ հակառակութեանց ընթացքը քայլ առ քայլ պատ-

մելու. աւելի ընդարձակ նկարագրութիւն ուղեցողները թող բարեհաճին զիմեւ վարը նշանակուած զբքոյկին, որ մէք ընթերցողի ուշադրութեանը կը նուիրենք *):

1764 թ. Պրանկլին իր քաղաքակիցներու անուամբ զնաց 1, օնտօն հաշտարար միջնորդութեան համար: Մէկ տարի առաջ ևս եկած էր նա 1, օնտօն, բայց ուրիշ պատճառով. այն ժամանակ Ամերիկայի մէջ զեռ ոչ որ չէր կարծէր, թէ արքայական կառավարութիւնը մօտաւոր ապագային ազատութիւնն ոտնակոխ անելով, պատուոյ և խոհեմութեան օրէնքները և իրեն հարազատ երկիրը բռնակալութեան լուծի տակ ընկձել կուզենայ: Սակայն այն ժամանակ ևս քանի մ'ազատամիտ մարդիկ

(*) Գէորգ Վաշինգթօն: Գործ Ֆերգինանդ Շմիտթի: Ծանօթ. Հեղին: — Թարգմանիչն յոյս ունի, որ այս պատուական զբքոյկն ևս Հայ հասարակութեանը մատուցանելու բախտ կուենայ շուտով: Փ. Ա:

արդէն կը զուշակէին, թէ ո՛ր կողմ՝ փշելու էր քամին կառավարութեան շրջաններու մէջ: 1, որդ Արամգէն Պրանկլինի հետ խօսելով ասած էր, թէ «Չնայելով ձեր այնքան զովասանուած սիրոյն զէպի Անգլիան, զիտեմ որ դուք Ամերիկացիք զձեզ նորա հետ միաւորոց միութեան կապերը օր մը պիտի խզէք և անկախութեան զբօշակը վերցնէք,»:— Պրանկլինի պատասխանն էր. «Ոչինչ բան այնքան հեռու չէ Ամերիկային հայրենակիցներէս, ինչքան որ մայրենի երկրէն զատուելու և առանձին տէրութիւն կազմելու միտքը,»: Այրիկեան մի ետքը. «Միայն թէ դուք անարդանօք չը վարուէիք հետերս,», առ որ 1, որդը խորհրդաբար ասած էր, թէ «1, յդ ճշմարիտ է և այդ է իսկ ապագայ զժտութեանց պատճառներէն մին, զոր ես այժմէն իսկ կը նախատեսեմ,»,:

Այժմ Պրանկլին եկած էր 1, օնտօն ամէն միջոց ի դործ զնելու, որպէս զի կառավարութիւնն և պաշտօնեաներուն կու-

բորէն հետեող խորհրդարանը յետ քաշուին անիրաւութեան ճանապարհէն:

Չկամինք զատուիլ ձեզմէն, բայց չկամինք նաև անարգանք կրել ձեր ձեռքէն: Ինչ որ սասած էր Պրանկին 1-որդ Արամդէնին, նոյնը կրմտած էին լիովին և գաղթականութեանց ամենաընտիր մարդիկը: Ամերիկացի պատգամաւորները խորհուրդ կազմեցին Նիւ—Յօրկի մէջ, ուր որ էր նաև ազնուամիտ Ալաշինգթօնը: Հետեւեալ նամակէն, որ նա գրած էր ընկերներէն մէկին, պարզ կերևի, թէ որքան համամիտ էր Պրանկինին զխաւոր հարցի նրկատմամբ: «Արդ ի ժամանակիս», կըսէ նա գրի մէջ, «երբոր մեր գոռող տիրապետներն ոչ այլ ինչ կը ցանկան, բայց եթէ մեր ազատութեան ոտնակոխ լինելը, ինձ շատ կարևոր կը թուի, որ շուտով քայլ մ'անենք թշնամու հարուածը խափանելու և մեր նախնեաց իրաւունքները պաշտպանելու համար: Բայց թէ ի՞նչ պէտք է անենք. այս դեռ անորոշ է. միայն գիտեմ հաս-

տատ, որ ոչ ոք վայրկեան մ'անգամ յապաղելու չէ սուսեր հանելու. ի պաշտպանութիւն հայրենի սուրբ բարեաց. — այս իմ խորին համոզմունքս է: Սակայն սուսերը, խնդրեմ նկատեցէք այս, մեր վերջին օգնութիւնը պիտի լինի, վերջին ապաւենը: Արդէն փորձով տեսանք, կըսեն ոմանք, որ մեր խնդիրներն արքայական գահի ու խորհրդարանի առջև կշիռ չունին: Սակայն եկէք, այլ ևս փորձ մը փորձենք, — ներդէնք նոցա առևտուրն ու գործարանները, թերևս այդով ստիպենք զնոսա յարգելու մեր իրաւունքները: Հիւսիսային նահանգներն արդէն զիմած են այս միջոցին,»:

Նահանգները իրաւ այդ միջոցն ի գործ դրին և երկար տարիներ համբերեցին առանց զէնքի դիմելու: Պրանկին իբրև հաշտարար միջնորդ ամենայն զօրութեամբ կը ջանար մեղմել երկպառակութիւնքը, և անթիւ շարադրութիւններ կը հրատարակէր 1-օնտօնի մէջ, ցոյց տալով Անդլիացիներ-

րուն, թէ ինչ կորստաբեր ճամբու վրայ էր կառավարութիւնը: Թէև նա գիտէր, որ հայրենակիցները վերջ ի վերջոյ զէնքի պիտի դիմէին, այնու ամենայնիւ մինչև որ յոյս ունէր համոզական բանիւ ազդելու կառավարութեան վրայ՝ պարտք կը համարէր անելու ինչ որ միայն կարելի էր, որպէս զի մարդկային արեան յեղումն արգելուի:

Շատ բնական է, որ այսպիսով կառավարութեան ատելութիւնը յարուցանելու էր իր դէմ. կառավարութիւնը զրկեց զնա Ամերիկային փոստերու գլխաւոր վերատեսչութեան արդիւնաւոր պաշտօնէն: Բայց այս ռիսակալութիւնը միթէ կարող էր արգելք լինել Ֆրանկլինին՝ պաշտպան կալու արդար գործին: Բնաւ ոչ: «Մեր նահանգները,, զրեց նա իսկոյն բարեկամներէն մէկին, «ամենախոհեմ և ամենայարմար կերպիւ վարուած կը լինին, եթէ այժմէն իսկ ընդհանուր ժողով մը կազմեն, իրենց իրաւունքները հրապարակաւ և ամենայն պնդութեամբ հրատարակեն,

ալքունեաց հարկ չըտալու միաբան դաշն կապեն՝ մինչև որ թագաւորը ու երկու խորհրդարանները մեր իրաւունքները չըվերականգնեն, և վերջապէս այս պայմանն Անգլիական կառավարութեանը հաղորդեն: Հաւաստի եմ, որ այս քայլը վճռողական որոշմունք յառաջ կը բերէ և այնուհետև կառավարութիւնը կամ հարկ կը տեսնէ կատարելու մեր արդարացի պահանջմունքը և կամ սաստիկ միջոցներու դիմելով՝ կուզենայ բռնօրէն ստիպել, որ հրաժարուինք անոնցմէ. բայց չենք հրաժարուեր և նորա անիրաւութենէն ու զազիւր հալածանքներէն մեր միութեան համար զօրութիւն, խրախոյս, պնդութիւն քաղելով՝ վերջապէս ցոյց կուտանք աշխարհին, որ մեր վարմունքն արդար էր միանգամայն,,:

Այդ խորհրդին հետևելով տասնևերեք նահանգներու պատգամաւորները Ֆիլադելֆիայի մէջ ընդհանուր ժողով կազմելու գումարուեցան և զրեցին մէկ մեկնութիւն ազգային իրաւանց, մէկ խնդիր դէ-

պի թագաւորը, մէկ ընդհանրադիր դէպի մեծ Բրիտանիոյ ազգը և մէկ յայտարարութիւն Անգլիական գաղթականներուն— թղթեր, որոցմէն իւրաքանչիւրն ամենավսեմ ազնուութեան ու հասուն խոհեմութեան վկայական մի էր: Յրանկէն այլ ևս անգամ մը հաշտութեան փորձ արաւ, բայց տեսնելով որ և այդ անյաջող մնաց ու լսելով, որ զնա բանտարկելու միտք ունին, նաւ նստաւ ու հայրենիք չուեց:

1775 թ. Մարտի 22. տասնևմէկ տարուայ բացակայութենէն վերջը՝ կրկին եկաւ Ֆիլադելֆիայ — բայց այժմ իբրև 69 տարեկան ալևոր ծերունի: Վաղաքացիք ընդունեցին զնա մեծ պատուով և նոյն իսկ թուականին պատգամաւոր ընտրեցին ընդհանուր ժողովի համար:

Ը.

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԺԱՄԱՆԿԸ.

Հացի տեղ քար տուին գաղթականներուն և ապստամբ անուանեցին, այսինքն

յայտնեցին որ պէտք էր միայն վառօդով, կապարով ու սուսերով պատասխանել նոցա: Ի՞նչ կարող էին այլ ևս անել Ամերիկացիք, բայց եթէ հրատարակել աշխարհիս առջև, որ նոքա այնուհետև մեծ Բրիտանիոյ կառավարութիւնը չեն ընդուներ իբրև իրենցը: Այդ ևս արին: Տասն և երեք միացեալ նահանգներին անկախութեան յայտարարութիւն տեղի գտաւ 4 Յուլիսի 1776 թ:

Բայց Անգլիական կառավարութիւնը իր իշխանութիւնն առանց մարտնչելու կորցնել չուզեց և նորածին տէրութիւնն ազատութեան հասնելու համար՝ մարտնչելու ստիպուեցաւ: Խռովութիւնը սաստկանալով բանը արեան հասաւ և այդպէս սկիզբ առաւ Ամերիկայի պատերազմը վասն ազատութեան:

Անգլիան տասնևերեք զունդ զօրք ուղարկեց Ամերիկայ՝ Յով անուն զօրապետի հրամանատարութեամբ. սորան հրամայուած էր, որ գաղթականներէն հսա-

դանդուծիւն պահանջէ, և եթէ ընդդիմանան, պատերազմն անյապազ յառաջ վարէ: Յրանկլինի ազգեցուծիւնը ժողովրդի վրայ խմանալով, զօրապետը զբաւոր կերպիւ հաղորդեց նորան, որ զգոյշ կենայ ազգի եռանդը բորբոքելու:

Յրանկլին պատասխանեց. «Այն մտերմական թղթերն, որ դուք կը յիշէք, խորհրդարանի տուածներէն աւելի բան չեն խոստանար մեզ և նոցամէն աւելի նշանակուծիւն չունին մեր աչքին. ներողութիւն կխոստանան մեզ, եթէ յօժարին և նապանդեալ: Ձեր գոռոզ, տակաւին խելքի չբերուած ազգի ոգուն միայն վայել բան է, վերաւորուած ու զրկուած դաղթականներուն ներողութիւն առաջարկելը: Այդպիսի թիւր միջոցներով միայն մեր զայրոյթը կը շարժէք: Ի՞նչ հնազանդի՞նք ու հպատակինք դարձեալ այն տէրութեանը, որ ձմեռուայ մէջ մեր քաղաքները կայրէ, հանդիստ գիւղացիներն ու սարուկները մեր դէմ կաղմկէ, մինչև անգամ վարձու

օտարականներ կառաքէ մեր դաշտերն արեամբ զանգելու համար: Սակայն դնենք, որ կըցաք անյիշատար լինել դէպի մեզ. արդեօք կարո՞ղ ենք նոյնը սպասել և ձեր ազգէն, որ մեզմէն սաստիկ վերաւորած կը համարէ զինքը: Ո՞չ. ձեր ազգն ամենայն հնար բանեցնելու է մեր քաջութիւն անողորմ բռնութեամբ ընկճելու և մեր բարօրութիւնն ի չէք դարձնելու: Ձերդ պայծառութիւնը կըսէք, որ թաղաւորը կուզէ յարատե խաղաղութիւն և սերտ միաբանութիւն հաստատել վաղթականներու հետ: Մեք կընախադասեինք ի հարկէ այս տեսակ խաղաղութիւնն օտար զօրութեանց դաշնակցութենէն, եթէ միայն հաւաստի լինէինք որ դուք իրաւ առ այդ պատգամաւորեալ էք: Իայց ատոր վրայ է իսկ որ կերկբայիմ: Անդլեական ազգը կարող էր անշուշտ կրկին զբաւել մեր բարեկամութիւնը, եթէ ատելի կուսակալները յետս կանչէր, մեր այրուած քաղաքները նորէն վերականգնէր ու վերջապէս մեզ հասած

մնասները վճարելու յօժարէր. բայց նորա հպարտութենէն և անխոհմտութենէն այսպիսի իմաստուն ընթացք սպասել կարելի չէ: Իբրև հարստահարիչ, պատերազմասէր, բռնակալ և արտօնասէր ազգ, Անդրկացիք իրենց սրտի չար կրքերուն դարձեալ հոսանք տարու և վերջապէս այնքան զանձ ու մարդիկ զոհելու են, ինչքան որ Էջօփէնը զոհած էր խաչակրաց պատերազմի ժամանակ: Պատերազմ զեկուցանելով ձեզ երկիւղ ազդած չեմ լիներ ի հարկէ. Անդրկացիք չեն հաւատար, մինչև որ բանի վերջը չըտեսնեն,, :

Պատերազմը շարունակուեցաւ: Ամերիկայի միացեալ նահանգներու համար Ալաչինթզօն շատ պատուական զօրապետ էր, միայն դեռ զինուորներ չունէր և պատերազմի ժամանակ իսկ զունդեր կազմելու ստիպուած էր, այն ինչ թշնամին հակառակորդէն շատ դերազանց ու բարեկարգ զօրքերու վրայ իշխելով՝ արդէն յաղթանակներ տանելու սկսած էր:

Այնու ամենայնիւ քաջասիրտ Ամերիկացիք վայրկեան մ՝ անգամ չերկբայեցին, այլ «Ղաւ է», — ըսին — «մեռնել դաշտի վրայ ազատութեան և իրաւանց համար մարտնչելով, քան թէ անարգօրէն խոնարհիլ օրինազանց բռնակալին,, :

1796 թ. վերջին Ֆրանկլին միացեալ նահանգներու կողմէն դեսպան առաքուեցաւ Ֆրանսիայ՝ այս երկիրս իր հայրենեաց հետ դաշնակցութեամբ միաւորելու համար: Այդ միջոցին յաջողութիւնը դեռ լիովին Անդրկական զէնքին կրպատկանէր և Աւրոպացիք կարծելով, թէ մանուկ տէրութիւնն Ովիլիանոսի միւս կողմը արդէն իսպառ հողեվարքի մէջ է, նորա հետ միանալն անխոհմտ կը համարէին: «Սակայն Ֆրանկլին բորբոքեց ամբողջ Ֆրանսիան և նոր ոգի շնչեց այս երկրի մէջ: Քաղաքական հասարակ զգեստ հագած, մազերը պարզ սանտրած, պատկառելի և իմաստուն ալեորը ասես թէ ուրիշ աշխարհէ եկած տեսլեան տպաւորութիւն գործեց

Վերսայի փոփոխութիւններու բազմերանգ շրջանին մէջ և նոր ժամանակի մարդարէ երեւցաւ նոցա աչքին: Պրանսիական ազնուականները, նոյն իսկ ազնուականները, որք իրենց քաղաքացիներու վրայ միայն քամահանօք կրնայէին, մէկ մէկու հետ կըմըցէին այժմ որքան կարելի է աւելի մեծարանք շնորհելու Վալերիկայի քաղաքացուն, , : “Մյն մտերմութիւնը, , — գրեց Պրանսիկէն ընկերներէն մինին — և այն յարգանքը, այն ջերմ սէրը, որ Վալերիկայիք այս տեղ կըստանան, երբէք չեն գտներ Վնդլիայի մէջ, եթէ այն տեղ գնան, , : Որովհետեւ քիչ ժամանակէն ետքը Վալերիկացւոց զօրքերն ևս նշանաւոր յաղթանակներ սկսած էին տանելու, ուստի 1778 թ. յաջողուեցաւ մէկ առեւտրական և մէկ յարձակողական ու պաշտպանողական դաշնադրութիւն հաստատուելու Վալերիկայի ու Պրանսիայի մէջ, և Պրանսիկէն վերջապէս թոյլտուութիւն ստացաւ ներկայանալու Վալերիկայի Ժ.Օ. թա-

գաւորին: Ահա թէ ինչ կըզրէ այս մասին շիւտարդ դ'Օբերթոյլ:

“Վերջապէս Պրանսիկէն տեսութիւն ունեցաւ նորին դերիշխանական մեծութեան հետ: Հետաքրքրութենէ շարժուելով հետն եկան նաև շատ ուրիշ Վալերիկայիք և այլ օտարականք, որք արդէն առջեւէ գումարուած էին: Ժողովուրդի շարժութիւնը միանդամայն յուզուած էր ծերունու ալեաց, պատկառելի կերպարանքի ու պարզուկ հազուատի վրայ: Ծափահարութիւնքն ու կրկնապատկուող մտերմական ցոյցերը յայտ արարին այն համակրութիւնը, որին որ Պրանսիացիք բոլոր միւս ազգերէն աւելի ընդունակ են և որոյ հրապոյրը նոքա իրենց նուրբ ազնուութեամբ ու քաղաքավարութեամբ գիտեն աւելի ակորժ ու դրաւիչ անել անորարժանացող մարդու սրտին: Աորին մեծութիւնն այսպէս խօսեց առ նա. “Վկայեցէք Վալերիկայի միացեալ նահանգներուն իմ բարեկամութիւնս և թոյլ տուէք ինձ

ասերու, որ ձեր վարմունքէն, մինչդեռ որ տէրութեանս մէջ էք, դո՛հ եմ ի սրտէ,, : Երբոր այնուհետև Քրանկլին արտաքին գործոց պաշտօնեային այցելութիւն անելու գնաց, ջերմ ողջոյններ ստացաւ ժողովողէն, որ նորան սպասելով ճամբու վրայ կանգնած էր,, :

Քրանսիայի դաշնակցութիւնն այն օգուտն ունեցաւ, որ միացեալ նահանգները սիրտ առին, թշնամիները վհատել սկըսան և Վաշինգթօնի պատերազմական միջոցները շատցան: Սակայն Քրանսիայէն Ամերիկայ ուղարկուած զօրքերը դրեթէ մարտի մէջ չըմտան, քանզի Ամերիկացիք իրենց արդար գործը օտարի ձեռքով հոգալու տեղ, իրենք իրենց քաջութեամբ զայն բարի վախճանի հասուցին :

Միացեալ նահանգներու վրայ վերստին իշխանութիւն ձեռք բերելու համար Անգլիացիք այլ ևս մէկ անգամ ոտքի ելան, վայրենի շնորհիկ ցեղերը գաղթականներու վրայ յարձակուելու զրդեցին և ամենա-

զարհուրելի միջոցներ բանեցնելով սկսան նոցա դաշտերն ու զիւղերն այրել և ասպատակել : Սակայն որչափ և կորուստաբեր էր այդ գարշելի մոլեգնութիւնը շիւսիսային Ամերիկայի բնակչաց համար, այնու ամենայնիւ հետևանքը բարի եղաւ : Մինչև անգամ և այն մարդիկը, որք մայրենի երկրին դեռ հարազատ էին, ոտքի ելան և զէնքի զիմեցին այժմ, քանզի չէին ցանկար հարազատ մնալ տէրութեան մը, որ իր իշխանութիւնը բարբարոսական դարուց վայրենի հնարներով հաստատել կը ջանար: Ազատութեան համար նահատակուող քաջ ազդի համբաւն այնպէս տարածուեցաւ և այնպէս ջերմ համակրութիւն գտաւ աշխարհիս մէջ, որ ամենայն երկիրներէն յօժարակամ զննուորներ եկան Ամերիկայ և մասն Վաշինգթօնի դրօշակին տակ :

Վերջապէս Անգլիայի բազուկը թուլացաւ, և քանզի այսուհետև մարդիկ ու դանձեր զոհելով ինք իրեն օգտել կարող չէր,

հարկ համարեց հաշտութիւն հաստատել,
որ և տեղե գտաւ Փարիզի մէջ 1783 թ:
Հիւսիսային Ամերիկայի անկախութիւնն
ընդունելով՝ Անգլիան կորուց 20,000 քա-
ռակուսի մղոն երկիր:

թ.

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ.

Պրանկլին, որ իր խորին ծերութեանը
չնայելով դեսպանական պաշտօնը մինչև
այժմ փութաջան կերպիւ կրվարէր, այ-
սուհեաւ կը ցանկար կոչուիլ Փարիզէն՝
իր վերջին օրերը հայրենեաց մէջ վայելե-
լու: Թէև Փարիզի մէջ նա քանի մը Պր-
րանսիացիք ճանաչած էր, որ լիակատար
պատուոյ արժանի էին, այնու ամենայնիւ
չէր սիրէր այդ քաղաքը և իր ուղղասիրտ
հայրենակիցները Փարիզացիներէն աւելի
բարձր կը դասէր: «Նա կրտենչար շուտով
հեռանալ այս «պատրուակեալ ինքնասի-
րութեան», քաղքէն. «միայն մարդասի-
րաբար որչին քարէ կամենալն է հոգոյ ճըշ-

զրիտ քաղաքավարութիւնը», կըսէր նա
ստեպ այդ միջոցին: Սակայն նահանգներու
կառավարութիւնը Պրանկլինի Պրանսիայ
մնալը դեռ կարևոր տեսնելով՝ կամքն իս-
կոյն չըկատարեց և այդպէս պատկառելի
ծերունին վերջապէս միայն 1785 թ. վե-
րադարձաւ Պիլատելիայ:

Նաւահանգստի մէջ բազմութիւնը
զուարթազին ազազակներով ընդ առաջ ե-
լան նորան և զանգակահարութեամբ ու
ամբակոծութեամբ ընդունեց զնա քաղա-
քի մէջ, որ այժմ՝ նորա գալու պատճա-
ռով տօնական զարդերով պճնուած էր:
Նւ այս այն իսկ քաղաքն էր, ուր որ նա
երբեմն իբրև տասնևութ տարեկան պա-
տանի՝ մրրկաւոր ծովային ճամբայէն հոդ-
նած, պատառուն ու թրջուած հագուս-
տով, փողոցներու մէջէն հուշիկ անցնե-
լով թմրութենէն անոյշ ննջած էր կուա-
քերներու տաճարին մէջ: Այն ժամանակ
դեռ չըզիտէր իր ապագան և ընտրելու էր
ապառնին, քանզի մարդս որոշեալ մա-

սամբ տէր է իր ճակատագրի վրայ: Հոգու
ամենալաւ բերմունքներուն սրտին վրայ
իշխանութիւն տալով՝ բարի մարդ մարտնչ-
չեց նա. այժմ կարող էր պարծիլ իր այլե-
ւոր հերքերով: Հատերու աչքն արտա-
սուք կուգար Փարիզի ծերունու աղնիւ
կերպարանքը տեսնելէն: «Նորա մուտ-
քը», — կրտէ ականատեսներէն մին, «հան-
դիսական մուտք մի էր. ուր որ կերթար՝
օրհնութիւն կըստանար ազատ և երախ-
տադէտ ժողովրդէն, որ նորա բարերարու-
թիւնքը միշտ կը յիշէր: Օջինուորները,
որք նորա հիմաստութեամբ ապահոված ան-
կախութեան համար արիւն թափած էին,
իրենց մեծարելի վէրքերը նորան ցոյց տալու
կըվուրթային. ծերուկները, որք մինչև նո-
րա վերադառնալը կենդանի մնալու աղօթք
արած էին, անոր շուրջը կըհաւաքուէին,
և մանուկ սերունդ մը վառվռուն սրտով
կըտենչար տեսնել այն մարդու պատկերը,
որոյ քանքարն, առաքինութիւններն ու
գործերը նորա սրտի մէջ սուրբ ոգևորու-

թեան առաջին բերկրանքը յարուցած էին:
Ե. յուհետև բոլոր ազգերու առջև բաց
նաւահանգստէն քաղաք մտնելով, նա տե-
սաւ իր հիմնած ժողովրդական վարժարա-
նը, որ կըբողբոջէր, տեսաւ և հիւանդա-
նոցը, իր հիմնարկութիւններէն ամենաա-
ռաջներ, իր յարատև խնամոցը արգասիքը,
որ նոյնպէս ամենալաւ դրու թեան մէջ էր,,:
Պրանկլին ու թսունեմէկ տարեկան էր, սա-
կայն որք կըկարծէին, թէ այսքան աշխա-
տելէն ետքը, վերջապէս հանգիստ առնել
կուղենայ, նորա կեանքի խորութիւնը չէին
ճանաչէր: «Կեռ ժամանակ կուեննաք
հանգչելու, երբոր աչքերդ փակուին,,,
կրտէր նա հայրենակիցներուն, և այս դա-
տարի ոճ մը չէր, այլ նորա ամենաներքին
էութեան արտափայլութիւնն էր: Որքան
և ազդէին նորա մարմնոյ վրայ բնութեան
անցեղի օրէնքները, դարձեալ կըմնար նը-
ման ծառոյ մը, որոյ բունն թէև արդէն
քայքայուած է, բայց ինքը դեռ բողբոջ
ու պտուղ կուտայ:

Պրանկլին կառավարութեան ամենաբարձր ժողովն անդամ ընտրուեցաւ և փոքր ժամանակէն ետքը նոյն իսկ ժողովն նախագահը դարձաւ: Աորա հիմնած հաստատութիւնքն այժմ ևս ազդու օժանդակութիւն կրստանային նորամէն: Արկու մեծ ընկերութիւնք, որոցմէ մին բանտերու վերանորոգութիւնն ու միւսը ստրուկներու ազատութիւնն ի նկատի ունէր, նախագահ ընտրեցին զնա. և այդպէս նորա ձեռքերը միշտ լինէին գործով և մանուկ սերունդը կարող էր ուսանել ծերունիէն, թէ ինչ կրնշանակէ անձանձրոյթ աշխատելն ու գործելը:

Նորա Պիլատելիայ մտնելէն երկու տարի վերջը՝ նոյն իսկ քաղաքի մէջ զուամբուած ժողովը — Աոնգրեսսը — վերստին քննութեան տակ ձգեց խռովայոյզ պատերազմի ժամանակ ծագած ընդհանուր սահմանադրութիւնն և զայն նորէն ստորագրեց: Այս հանդիսի պատճառով հաւաքուած ահապին բազմութիւնն իմաս-

տուն այլորի շրթունքէն այլ ևս մէկ անգամ ճառ լսելու շնորհ գտաւ: Ժողովի վճռէն ամենքը գոհ չէին. անմիաբանութեան չար ողին սկսած էր արգէն շարժել անդամներու մէջ. այդ բոպէին ոտքի ելաւ Պրանկլին և յետագայ խօսքերն ասաց իր ստորագրուելէն առաջ:

«Աս կրնդունեմ այս սահմանադրութիւնս թերութիւններովն հանդերձ, եթէ ունի այդպիսիք. քանզի կրխործեմ, որ մեզ կառավարութեան ձե մը անհրաժեշտ հարկաւոր է և քանզի կրհաւատամ, որ ամենայն ինչ կառավարչական ձե լաւ է, եթէ լաւ գործադրուի: Արհաւատամ նոյնպէս, որ մեր սահմանադրութիւնը քանի մը տարի լաւ կրպահուի, և տեղի չի տար բռնակալութեան, եթէ ազգի ապականութիւնը զայն կրպահանջէ: Չեմ կարծեր, որ ուրիշ ժողով մ'աւելի լաւ սահմանադրութիւն հաստատել կարողանար: Վասն զի երբոր միացեալ կարծիքներէն օգուտ քաղելու համար շատ մարդիկ միա-

սին կըհաւաքուին, կըհաւաքուին նոյնպէս
 և նոցա նախապաշարմունքը, կիրքերն ու
 տեղական մասնաւոր շահերը, և կատա-
 րեալ դործ մը յառաջացնեն անհնարին
 կրդառնայ: Աս կըզարմանամ մինչև ան-
 գամ, որ կրցանք կատարելութեանը այս-
 քան մօտենալ և ինչ կըթուի, որ թշնա-
 միք անգամ կրդարմանան, ըստ որում մեր
 խորհրդածութիւններէն ուրիշ բան չէին
 սպասեր, եթէ ոչ միայն աշտարակաշինու-
 թեան հետեանքը և կըկարծէին, թէ նա-
 հանդները երբէք միմեանց չեն մօտենար
 վերստին, եթէ ոչ միայն դաշոյն մխելու
 մէկ մէկու սրտի մէջ: Արդ ես կուտամ իմ
 ձայնս, քանզի աւելի ընտիր սահմանա-
 դրութեան յոյս չունիմ, և մասնաւոր
 մտքերս ընդհանուր օգտին զոհ կըբերեմ:
 Ատենէս դուրսը նորա վըայ բան խօսած
 չեմ և կրցանկամ, որ ինչ որ այս յարկիս
 տակ ասուեցաւ՝ մեր մէջ մնայ: Աթէ ամե-
 նայն մարդ տուն վերադառնալով ուղենար
 մի առ մի պատմել ընտրողներուն ինչ որ ա-

սուած էր հոս, ապա հեշտ կարող էր պա-
 տահել, որ սահմանադրութիւնն ընդհա-
 նուր վարկ չէր գտնէր և այդպիսով այն
 բարի ներդործութիւնը ի չեք կրդառնար,
 որ թէ մեր ու թէ ուրիշ երկիրներու նը-
 կատմամբ ծագած էր մեր իրական կամ երե-
 ւութական միաբանութենէն: Առաւվա-
 րութիւն մը այն ժամանակ միայն կարող
 է յառաջ տանել ազգի բազդը, երբոր ազ-
 դը նորա բարելաւութեան ու կառավարիչ-
 ներու ուղղամտ ազնուութեան վըայ կա-
 տարեալ վստահութիւն ունի. այս պատ-
 ճառով կրցանկամ, որ ինչպէս մեր սեփա-
 կան օգտի, նոյնպէս և յօգուտ յաջորդ սե-
 ընդեան, ամենքս սերտիւ միաբանինք սահ-
 մանադրութիւնս ըստ չափոյ կարելութեան
 ամենայն տեղ քարոզելու և մեր բոլոր ջան-
 քնն ու ներելի միջոցներն ի դործ դնելու,
 որպէս զի շուտով ընդունուէր: Արտիս ա-
 մենաջերմ վափազը նախ քան զամենայն
 այս է, որ իւրաքանչիւր անգամ ժողո-
 վիս, որ դեռ գուցէ քանի մը բան ունէր ա-

սերու մեր դէմ, իր անսխալականութեանը շատ հաւատ չընծայէ և ինչան միաբանութեան՝ թղթիս տակ իր անունը ստորագրէ, :

Ի զուր չըլսօսեց ծերունին. ամեն պատգամաւորները ստորագրուեցան: Այնուհետև սահմանադրութեան գիրը միացեալ նահանգաց բնակիչներու ձայնարկութեանը ենթարկուելով՝ այն տեղ ևս ընդհանուր հաւանութիւն գտաւ :

Մէկ տարիէն վերջը միացեալ նահանգներու պատգամաւորները նախագահութեան պաշտօնը ձայներու միութեամբ Աշխնգթօն Գեներալին տուին: Պրանկլին սրտի մտօք կուրախանար տեսնելով, որ իրերու նոր կարգը քանի գնաց կամրանար Աշխնգթօնի խոհեմ ու հաստատուն վարչութեան տակ: Այլ ինչպէս չուրախանար. միթէ նորամէն քսանեւեց տարեօք կրտսեր Աշխնգթօն նորա ամենամեծ աշակերտներէն մինը չէր, որնոր վարժապետի կէս դարու չափ — թէ բանիւ

ու թէ գործով քարոզած ճշմարիտ ըսկզբունքներու իրագործուելուն կ'օժանդակէր:

Վերջապէս հասաւ ժամանակը, երբոր Պրանկլինի պէս մարդու կեանքն ևս հանգչելու էր: Հօր առողջութիւնը, որ բնութեան ձիրք մի էր, չափաւոր կեանք վարելով կ'ըրցաւ պահպանել մինչև ութսուն և երկու տարեկան հասակը. սակայն այնուհետև վրայ հասան այլևայլ հիւանդութիւնք, որք նորան ուժգին ցաւ պատճառուելով, սախպեցին որ անկողնն մանէ: Բայց հիւանդութեան մահճի մէջ անգամ կօղնէր ուրիշներուն խորհրդներով, և շատ մարդիկ, որք տեսութեան կուգային, զուարթ սրտով կ'վերադառնային նորամէն: Աստուաւ բարեկամներուն յետագայ տապանագիրը, որ յիսուն տարի առաջ փրկն իր համար յօրինած էր:

Այս տեղ կ'ըննջէ՝

Իբրև ստղծ կերակուր,

Մարմինը

Գիր տպող

Բենիամին Պրանկլինի.

Նման տիոյն հին մատենի,

Որոյ մէջէն թերթերը քաղուած են,

Սազմը մաշուած:

Սակայն շարադրութիւնը չի կորչեր,

Եւ կրկին լոյս կը տեսնէ, այսպէս կը յուսայ նա,

Նոր տպագրութեամբ,

Ուղղուած ու բարուզքած

Եջովն

ՀԵՂԻՆԵԿԻ:

Եյս հաւատը դէպի ամենաբարձրեալ էն և հոգոյ շարունակութիւնը հողեղէն կեանքէն յետոյ այժմ ևս կենդանի էր նորա սրտի մէջ և ողբից բառերով կարտասանուէր նորա շրթամբ: «Իցէ՛ թէ», կը սէր և զուարթակն դիմօք, «կրնայի տեսանել զքեզ ի փառս քում, հնչրդ ոգոց, անհասդ էութեամբ, տեսանել հիացմամբ զհրաշալիս քո յաշխարհս վերինս և մտա-

նել ի հաղորդակցութիւն ընդ հոգիսն երանելեաց, :

Նորա կապած գումարի մէկ մասն որոշուած էր այն վարժարանի համար, ուր որ ինքը սկզբնական կրթութիւն ընդունած էր, միւս մասը ջամուղ մը նաւազընաց անելու և վերջապէս այլ ևս մէկ մասը յօգուտ գործաւոր աշակերտաց Բօստօնի և Ֆիլատերֆիայի. իսկ ստանալիք պարտքերու մուրհակները կապուած էին Ֆիլատերֆիայի հիւանդանոցին: Եւ անդադրի վերջին խօսքերն էին, «Օքօսնէլու գաւազանս վայրենի խնձորենիէն, ազատութեան զլիարկի նման՝ ոսկիէ սիրուն շինուած ձարմանդով, կրթողում իմ և մարդկութեան ընկերին, Աւշինգթօն զօրասկտին: Աթէ և տըքայական գայիսօն լինէր, արժանի էր զայն ստանալու և կրստանար, :

Հանդիստ հոգով սպասեց Պրանկլին յետին լուսէին և մինչև վերջին օրը միաքը պարզ պահեց: 1790 թ. ապրիլ 17, երկու-

յեան 11 ժամին մահը փակեց նորա աչքը:

Նորա թաղման պէս հանդիսաւոր թաղումն Ամերիկան զեռ տեսած չէր: Ֆիլատելֆիայի բնակիչները սոցոյ հանդերձ հազան, զանգակները տրտում հնչեցին, տանիքներէն սև զրօշակներ պարզուեցան, լրագիրները սև շրջանակ զգեցան և Անդրեսսը բոլոր միացեալ նահանգներու վրայ երկու ամսուայ սուգ դրաւ:

Միւս երկիրներն ևս ի խորոց սրտէ արտմեցան նորա մահուան բօթը լսելով: Ֆրանսիայի օրէնսդրական ժողովն մէջ այսպիսի արտայայտութիւն տուաւ Միրաբօն ընդ հանուր վշակն:

«Ֆրանսիկն մեռաւ: (Նորին լուծիւն ժողովն մէջ:) Այն ոգին, որ Ամերիկային ազատութիւն տուաւ և ամբողջ Աւրոպայի վրայ լուսոյ հոսանք կը յորդեր, Ատուածութեան զիրկը վերագարձաւ:

Անդրեսսը Ֆրանսիկնի համար երկու ամսուայ սուգ կարգեց ամեն միացեալ նահանգներու մէջ, և այգպիսով Ամերիկան

վճարեց հիացման ու պատուոյ պարտքը իր ազատ սահմանադրութեան հիմնադիրներէն մէկին:

Ով օրէնսդիրք, արդեօք ձեղ ևս արժանի չէ՞, որ միանաք այս կրօնական արարմունքին և մարդկային իրաւունքներուն ու նոցա իշխանութիւնն աշխարհիս մէջ տարածող փիլիսոփային այսօր ընծայուած փառաբանութեանը ի տես աշխարհի մասնակցիք:

Այս մահկանացուին, որն որ յօգուտ մարդկութեան իր վսեմ հոգոյ զօրութեամբ երկինք ու երկիր բմբռնելով՝ շանթըն ու բռնակալութիւնը սանձահարել կրցաւ, հեթանոսական հին աշխարհը բազիններ կրկանդներ անշուշտ:

Փիլիսոփայութեան և ազատութեան համար երբ և իցէ ապրող ամենամեծ մարդիկներէն մէկին լուսաւորեալ և ազատ Աւրոպան պարտաւոր է իր վեշան արտայայտելու և անունը յիշատակելու:

Ուստի կառաջարկեմ, որ ազգային ժողովը վճիռ հաստատէ՝ երեք օրուայ սուգ դնելու Բենիամին Պրանկլինի համար,:

Մի բարօջի առաջարկութիւնն ընդունուեցաւ:

Երգ մէք ևս կանգնած ենք մտքով անմահ ննջեցելոյ աճիւնին առջև: Թող մեր սիրտն երախտագիտութեամբ ու հիացմամբ լցուի նորա վրայ նայելով, և թող նա օրհնէ զմեզ իր գերեզմանէն:

6373

0002306

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0002306

